/

DE

SACROSANCTO

CHRISTI · CORPORE

ROMANIS . PONTIFICIBVS

iter conficientibus præferendo

COMMENTARIVS

Antiquiſsimi Ritus cauſam , & originem ,

Variaſq. Summorum Pontificum ſacratiſſimam ſecum Hoſtiam in itinere deferentium profectiones ,

Itinerarium Societatis ſanctiſsimi Sacramenti

CLEMENTE . VIII . PONT . MAX .

Ferrariam proficiſcente ,

Eiuſdemq. Pontificis ſolemnem in eam Ciuitatem ingreſſum ,

Et in Vrbem Romam reditum complectens ,

Auctore F . Angelo Rocca Camerte Auguſtiniano

[illegible]

SANCTISSIMO PATRI
ET DOMINO NOSTRO
CLEMENTI VIII.
PONTIFICI MAXIMO.

COMMENTARIVM *de sacrosancto Christi Corpore (Beatissime Pater) Romanis Pontificibus longum iter facientibus praeferendo, muneris mei ratione commonente, miro cuiusuis status hominum desiderio postulante, peropportunaq. occasione sese exhibente ac suadente, conscripsi: conscriptum vero & in lucem editum, Sanctitati Tuae offerre mihi visum est, & iure quidem. Is enim Commentarius dictum Ritum complectens, tanquam Tui Nominis maiestati oppigneratus, alij citra stellionatus crimen inscribi non poterat, quippe qui nonnisi à Ferrariensi Sanctitatis Tuae profectione ortum habuit, necnon incrementum, atque item complementum suscepit. Meus hic certe liber si ex meis spectetur viribus, munus perexiguum; si ex animo, magnum; si ex re tandem praecipua in Commentario conscripta, maximum profectò est. Accipe igitur, Beatissime Pater, hanc qua-*

lecunque elucubrationem è pauperculo ingenij mei scrinio depromptam: magis enim propensa & prompta offerentis voluntas, quàm rei oblatæ pretium (quod ad meam industriam pertinet) perpendi debet. Id quod luculentissimo comprobatur exemplo pauperculæ illius Euangelicæ Viduæ, quæ vno tantum quadrante, æreo scilicet nũmulo, ampla diuitum dona longe superasse Christi voce commemoratur: non enim (teste Beato Gregorio Magno) vacua manus dici potest, si arca cordis optima sit voluntate repleta. Hoc itaque, Clemens Pater, munusculum leuidensæ meum, filo videlicet crasso contextum, non ad Cleanthis aut Demosthenis lucernam elaboratum, sed, angustia temporis consulente, succisiuis horis quasi consarcinatum, benigno, quo soles, vultu, Saluatoris Nostri (cuius supremam in terris vicem geris) exemplum imitatus, excipere ne graueris. Ego interim ad Beatitudinis Tuæ pedes humiliter prouolutus, Deum suppliciter deprecor, ac deprecabor semper, vt immensa sua Clementia Te Clementem diu incolumem ad vniuersæ Ecclesiæ suæ sanctæ dignitatem tuendam, et in dies augendam, catholicamq. fidem ac disciplinam in omnes mundi plagas disseminãdam ac propagandam nobis conseruet. Romæ In Palatio Apostolico Vaticano. Kal. Aug. M. D. XCIX.

Sanctitatis Tuæ

Humillimus seruus, eidemq. deuinctissimus
F. Angelus Rocca Camers, Apostolici Palatij Sacrista.

PARS·PRAE CIPVA·COMITATVS·S.MI SACRAMENTI·ROMANO·PONTIFICI
IN·ITINERE·PRÆEVNTIS·

ARCVLA·S.MI SACRAMENTI·LECTICAE·INSTAR·IN·REDITV·ADVRBEM
ASPORTATA·

ASTVRCO·ET·MVLÆ·AD·TANTVM·ADHIBITI·MINISTERIVM
QVOVIS·INPOSTERVM·SERVITIO·EXIMVNTVR·

PARTICVLA SPLENDIDISSIMI, ET AMPLISS· COMITATVS, CLEMENTE VIII· PONT· MAX· SOLEMNITER AC FELICITER FERRARIAM INGREDIENTE

Sacerdoti & Hoſtiæ,
Chriſto
Humani generis
Redemptori,
Deo & Homini
Sacer Commentarius.

COMMENTARII DIVISIO

Commentarius quattuor constat partibus, quarum

PRima originem ac rationem deferendi ſanctiſſimum Sacramentum ante Romanos Pontifices iter conficientes, necnon ſacros & antiquiſſimos Ritus ad ſacroſanctam Euchariſtiam pertinentes ex ſanctorum Patrum monumentis, Conciliorumq. Decretis excerptos, complectitur.

Secunda Romanos Pontifices, qui ſanctiſſimum Sacramentum in itinere deferendum curarunt, eorundemq. profectionis cauſas breuiſſime recenſet.

Tertia, Societatis ſanctiſſimi Sacramenti ab Vrbe Roma profectionem, Clementis item VIII. maxime ſolemnem in Ciuitatem Ferrariam ingreſſum, præcipuaſq. res ab eodem Clemente Ferrariæ geſtas comprehendit.

Quarta eiuſdem Societatis reditum, & Summi Pontificis in Vrbem Romam ingreſſum deſcribit.

AVCTO-

AVCTORES IN COMMENTARIO CITATI.

ADriani Cardinalis Itinerarium.
Alcuinus.
S. Ambrosius.
Annius Viterbiensis.
Antonini Itinerarium.
Aristoteles.
S. Augustinus.
Baptista Fulgosus.
Bartholomæus Platyna.
Bartholomæus Anglicus.
S. Basilius Magnus.
S. Beda Venerabilis.
Blondus Flauius.
S. Bonifacius Episcopus & Martyr.
Burchardus Vuormacien. Episc.
Canones Summorum Pontificum.
Cæremoniarum liber.
Clemens Alexandrinus.

Concilia:
- Nicænum.
- Cæsaraugustanum.
- Aurelianense.
- Antisiodorense.
- Rhotomagense.
- Toletanum.
- Turonense.
- Rhemense.
- Triburiense.
- Constantiense.
- Basileense.
- Tridentinum.

Cornelius Tacitus.
S. Cyprianus.
Diaria.
Eusebius Cæsariensis.
Franciscus Turrianus.
Gaufridus de Bello loco.
Glossa ordinaria & Interlinearis.
S. Gregorius Magnus.
S. Gregorius Nazianzenus.
S. Gregorius Turonensis Episcopus.
Guillelmus Durandus.
Guillelmus Kyriander.
S. Hieronymus.
S. Iacobi Liturgia.
Iacobus Pamelius.
Ioannes Diaconus.
S. Ioannes Chrysostomus.
Iosephus Hebræus.
Isidorus Pelusiota.
Karolus Veranus historicus.
Laurentius Surius.
Leander Albertus.
Marcus Tullius Cicero.
Martyrologium Romanum.
Nicephorus Callistus.
Nicolaus Lyranus.
Nicolaus Perottus.
Ordo Romanus.
Palladius Hiberniensis Episcopus.
S. Paulinus Episcopus Nolanus.
Paulus Aemylius historicus.
Paulus Diaconus.
Paulus Iouius.
Pet. Amelij Apost. Pal. Sacr. Itinerarium.
Pij II. Commentarij.
Plinius.
Pomponius Mela.
Ptolemæus.
Rabanus Maurus.
Raphael Volaterranus.
Silius Italicus.
Stephanus Durantus.
Strabo.
Theodoretus.
Tertullianus.
S. Thomas.
Vetus Testamentum & nouum.

IN COMMENTARIVM

F. Angeli Roccha Sacrarij Pontificij Præfecti

De ſacratiſsimo Chriſti Corpore Summis Pontificibus iter facientibus præferendo Carmina.

Pompeij Vgonij.

DVM vehit Auſonias CLEMENTEM læta per Vrbes
Gloria, perdomiti litus ad vſque Padi,
Cælica, more Patrum veteri, præcedit eunti
Hoſtia, te pompam, Rocca, regente ſacram.
Seu Paſtoris iter, ſeu quæ præit Hoſtia, digna
Vtraque res memori poſteritate legi.
Forte tamen longa latuiſſent omnia nocte
Condita, præferrent ni tua ſcripta facem.
Tu ſacram dux ante viam, tu dux eris idem,
Ne pereant ſacræ tot memoranda viæ.

Eiuſdem.

POntificum Æditimus, cuſtodis Angele ſacra;
Cuſtodis ſcriptis factaq. Pontificum.
Et dubium (benè ſic præſtas vtrumq̀) relinquis
Angele ſis melior Scriptor, an Æditimus.

Eiusdem.

ERidani tendit CLEMENS ad mœnia Victor
Hostiaq. est longæ præuia sancta viæ.
Tu simul & magnos celebras CLEMENTIS honores,
Et veterem ritum Rocca diserte doces.
Pars operis cælo, data pars est altera terris,
Vt cælo & terris præmia digna feras.

Iulij Cæsaris Rainerij.

MIrari cessent homines, cur victima sacra
Pontifici præeat, cum mouet Vrbe pedem:
Angelico, non humano docet Angelus ore
Esse viam, carpit cum procul ille viam.

Eiusdem.

INstructas acies, gestum sine sanguine bellum,
Et placida Eridani mœnia capta manu,
Mandabunt alij chartis: tu candide Rocca
Cælestis celebras, te duce, Regis iter.
Cum sacris præsis, decuit te scribere sacra,
Qui melius posset scribere, nullus erat.

Dominici Ancaiani.

OEnotriæ tellus nostro quod tempore vidit
Pontificem Christi prægredientis iter,
Sæcula scripsisti possent vt nosse futura
Angele, ab Eoo litus ad Hesperium.
Sic, quò tam celebris volitabit gloria facti,
Fecisti famam nominis ire tui.

Eiusdem.

SAcris Rocca praees, versas sacra, sacra ministras;
Quis melius quàm tu sacra docere potest?

Pauli Thunni.

SI quæris domina forsan cum cedit ab Vrbe
Hostia Romanum cur eat ante Patrem;
Hoc te non magno poterit docuisse libello
Angelus eloquio magnus, & ingenio.
Legeris hunc: reliqua, ambages, commentaq. dices;
Vt sacram teneas hic via certa viam.

Hieronymi de Calecis.

TIbridis à ripa, longè Phaëtontis ad amnem
Clementem inuictum publica causa vocat.
Hostia quæ præeat diuina paratur eunti,
Qui causam posit dicere nullus adest.
Angelus hanc docuit tam rectè, tamque diserte,
E cælo lapsum hunc Angelum vt esse putes.

Nico-

Nicolai Vespæ.

MItis equi dorso præeat cur cælica Pixis,
Quòd Latia Latius rarò abit Vrbe Pater;
Obruerat causam tenebris ingrata vetustas,
Et dubius sancta de dape rumor erat.
Angele, panduntur veteris mysteria ritus,
Et rata Pontificum, te duce, facta manent.
Vt numquam abscedant posthac à Tibride, per te
Seruandi moris fama perennis erit.

Thomæ de Federicis.

MIrata antiquum nostra hæc sunt sæcula morem,
Ante sacrum ferri dona sacrata Patrem.
Esse docet soli seruata viatica, nec nos
Abduci vulgi murmure Rocca sinit.
Non ventura igitur posthac mirabitur ætas,
Sed docti ingenium tollet ad astra viri.

Vincentij Rapæ.

QVod manibus tangis, ne temnas candide lector,
Materies gratum reddit, & auctor opus.
Materia Angelicus Panis, est Angelus auctor:
Angelicè scriptum credere iure potes.

Alfonsi Ferri.

CÆlica Romuleum præcesſit victima Patrem,
Cum domiti ad ripas tenderet Eridani.
Causa latet; chartis aperis tu Rocca disertis,
Desinat vt posthac quærere Posteritas.

PRÆFA-

PRAEFATIO

NEMO tam hebeti, tamve rudi ingenio est, qui scire omnino negligat, occultasq. rerum causas nosse non desideret, vt Peripateticorum Princeps in sua Metaphysica testatum reliquit. Quam profecto sententiam mihi perbelle, mirumq. in modum comprobatam fuisse fateor, dum sacratissimum Christi & Saluatoris nostri corpus, Sanctissimo D.N. Clementi Papæ VIII. ab Vrbe Roma Ferrariam celeriter ac feliciter, expressoq. diuinæ opis præsidio superiori anno recuperatam proficiscenti, præferebatur: toto enim itinere complures cuiuscumque status & conditionis, dignitatisve homines ex me sciscitati sunt, quid hic sacer Ritus sibi velit, hoc est, cur Sanctissimum Christi corpus Romano Pontifici longum iter conficienti præferatur, meq. non pauci, vt hac de re conscriberem, sunt cohortati. Ego vero hanc scribendi prouinciam, cum mihi tamquam Apostolici Palatij Sacristæ satis idoneam, immo verò peculiarem esse dijudicarim, eam libentissimè, diuina fretus ope, suscepi, tum ob ipsam

Arist. lib. 1. Metaph. t. 1.

Scribendi occasio.

curam in gestando sanctissimo ante summum Pontificem Sacramento ex officio mihi demandatam; tum quia huius generis argumentum, nec à veteribus, nec à recentioribus Scriptoribus occupatum animaduerti. Idcirco itinere Ferrariam vsque confecto, de sacratissimi Christi corporis in itinere deferendi Ritu Commentarium hunc ipso festo Sanctissimi Sacramenti die, Ferrariæ mihi placuit auspicari, vt ipsemet Christus Dominus, de cuius glorioso corpore, in Eucharistiæ Sacramento mirabiliter occultato, verba facturus sum, sermonem re tanta ac tam mirabili mysterio dignum, mihi ex sua ipsius clementia liberaliter subministret.

Auctoris intentio, siue institutum.

Vt autem omnia suo quæque ordine, qui non solum memoriæ maxime lumen affert, sed orationem item clariorem reddit, collocentur; Commentarium nostrum in quattuor præcipuas distribuemus partes: In quarum prima, vnde Ritus gestandi sanctissimum Sacramentum ante Romanum Pontificem iter longum conficientem, originem trahat, disputabimus; nostramq. hac de re sententiam aperiemus. In altera vero, longa Summorum Pontificum breuiter recensebimus itinera, quibus sacrum huiusce gestationis Ritum, vt ex Diarijs cæremoniarum, necnon ex Historijs constat, obseruatum inuenimus. In tertia parte iter Clementis VIII. seu potius Societatis sanctissimi Sacramenti ab Vrbe Roma Ferrariam vsque; In quarta denique ad eamdem Vrbem reditum describemus, scituq. digniora explicabimus.

Commentarij diuisio.

Commentarij pars prima.

Commentarij pars secunda.

Commentarij pars tertia.

Commentarij pars quarta.

COM-

COMMENTARII PARS PRIMA.

Cur sacrosanctum Christi Corpus Romanis Pontificibus longum iter facientibus præferatur.

VNIVERSA Scriptura sacra sub veteris ac noui Testamenti, siue veteris ac nouæ Legis nomine appellari solet: illamq. ab hac sanctus Pater Augustinus inter ceteras differentias, quas de vtraque varijs in locis narrat, figuris ac figuratis differre; veteremq. Legem nouæ occultationem, nouamq. veteris Legis manifestationem esse ait. Ad quam sane veritatem demonstrandam exempla ferè innumera in medium afferri possent, quæ, tanquam à proposito nostro aliena, silentio nunc prætermittenda sunt, vt nostrum de venerando Eucharistiæ Sacramento institutum aggrediamur. Augustissimum hoc Sacramentum, non solum per Altare, & per Manna à Moyse descriptum, in eius libris adumbratum fuit, sicut Beatus Pater Augustinus & alij Doctores sancti testantur; sed per Arcam item fœderis ac testamenti Domini, istuc ipsum significatum fuisse constat. Figura itaque de Altari ac de Manna omissa, Arcam fœderis, nostrum de sanctissimo Sacramento institutum satis belle repræsentantem, contemplandam proponemus.

Augu. lib. de vera Relig. 17. & de Catech. rud. c. 4. & de mor. Eccl. c. 28.

Gen. Exo. Leu. &c.

Exo. 16. Num. 11.

Aug. tract. 26. in Io. post med.

Arca illa fœderis Domini, à Moyse sancto in libro Exodi conscripta, modo sanctam Dei Ecclesiam, teste Beato Gregorio; modo admirabilem Vnigeniti Filij Dei In-

S. Greg. de cur. past. p. 2. c. 11. tom. 3. &

carnationem, siue sanctissimum Christi Saluatoris nostri corpus in Scriptura sacra repræsentare solet: Priore itaque significatu prætermisso, alterum nostro instituto deseruientem, declarandum suscipiemus.

homil. 11. in Ezech. to. 2.

Arca ipsa diuino iussu ex lignis setim erat compacta, vt Moyses testatur, dum Dei mandatum verbis hisce narrat: *Arcam de lignis setim compingite*. Huius generis lignum, vt Iosephus Hebræus inquit, & Scriptores item illi referunt, qui de rebus naturalibus loquuntur, est putrefactionis expers, & spinis albis adsimile. Hinc Venerabilis Beda, dum dicti ligni formam spinosam, & eiusdem qualitatem, à putrefactione remotam, contemplatur, per hanc Arcam sanctissimum Christi corpus repræsentari docet. *Arcam* (inquit) *quæ prima omnium in tabernaculo fieri iubetur, Domini & Saluatoris nostri incarnationem designat, in quo sunt omnes Thesauri sapientiæ ac scientiæ absconditi. Arca hæc de lignis Setim compingi iubetur. Ligna quippe Setim, læuis atque imputribilis feruntur esse naturæ, non multum à qualitate albæ spinæ distantia. Arca ergo de lignis Setim facta est, quia Corpus Dominicum constabat ex membris omni vitiorum labe carentibus. Hæc ligna simillima spinis, quia etsi non in carne peccati, tamen in similitudinem venit carnis peccati*. Hucusque Beda sanctus: cuius verba si intimius examinentur, similitudinem ipsam perpulchram dicas oportet: nam ligna Setim putrefactionis expertia sunt, non proprie spinosa, sed spinis similia esse dicuntur, quia sunt læuia, hoc est polita vel tactu non aspera, seu non pungentia, vt spinæ esse solent, quæ cuspide vel aculeo ictum eas tangentibus inferunt. Quæ sane similitudo humanæ Christi naturæ maximè congruit: Filius namque Dei quamuis veram hominis carnem assumpserit, non tamen in carne peccati, sed in similitudinem carnis peccati in hunc mundum venit. Christus enim etsi omnino peccatum non nouit, factus est tamen pro nobis peccatum, holocaustum scilicet pro peccato nostro effectus. Hinc Beatus Apostolus Paulus ad Corinthios scribit, dicens:

Exo. 25. Iosephus lib. 3. antiq. cap. 6. Barthol. Angl. lib. 17. c. 150. & alij. Beda de Tabern. lib. 1. c. 4. to. 4. Coloss. 4. Rom. 8. Ligna Setim quid signif. Similitudinis congruentia. Christus factus est pro nobis peccatum

dicens: *Eum, qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit.* *2. Cor. 5.* Per Arcam igitur ex lignis Setim compactam recte sanctissimum Christi corpus repræsentatur. Quare in Glossa interlineari, siue in Strabo, locum Exodi paulo superius *Exo. 25.* citatum explicante, hæc leguntur verba: *Arca de lignis Setim significat Corpus Christi, nulla contagione corruptum, ex membris purissimis, quamuis in similitudinem carnis peccati compactum.* Glossa interlin. de Arca fœd. Domini.

Non desunt interea qui per Arcam, Beatam Mariam semper Virginem recte significari posse dicant, istuc ipsum ad sanctissimum Christi corpus referentes. In Maria namque Dei Matre vndequaque immaculata repositus fuit Sanctus Sanctorum, Iesus Christus, qui est Rex, & Sacerdos, & Cibus Fidelium. Quæ res omnes per tria in Arca ipsa reposita, quæ sunt Tabulæ legis, Virga Aaron, & Manna, satis belle designantur: Tabulæ namque comprehendentes legem, regiam significant dignitatem, cuius est legem ferre: Virga Aaron, Sacerdotium; Manna vero Fidelium Viatorum in Eucharistiæ Sacramento; & Beatorum siue comprehensorum in propria specie cibationem præseferunt. Ligna item Setim putrefactionis expertia, puritatem Beatæ Mariæ semper Virginis significant, quæ mente & corpore purissima semper fuit, ac denique post mortem à corporis putrefactione conseruata. Hæc ex Moralitatibus Lyrani. Sanctissimum itaque atque omni veneratione dignissimum Christi corpus, in admirabili Eucharistiæ Sacramento occultatum, per Arcam fuit concinne repræsentatum. Cum igitur Arca Domini admirabile ac venerandum Eucharistiæ Sacramentum repræsentaret, mirum cuique esse non debet, si, cum eam indignus quispiam, aut peculiari Dei obsequio non mancipatus, tetigisset, vel nudam seu detectam summo Sacerdote vel Pontifice excepto, ob curiositatem vidisset, siue non recte custodisset, vitam statim cum morte percussione diuina commutabat, vt in aliquot Scripturæ

Tria in Arca reposita. Tabulæ quid. Virga Aaron quid. Manna quid. Ligna Setim quid signif.

Num. 4. 1. Reg. 6. 2. Reg. 6.

ſacræ locis videre licet. Tanta itaque vero Chriſti corpori, ſub ſpecie panis ſacramentaliter ac mirabiliter occultato, præſtari debet, quanta numquam verbis explicari poſſet, cum Arcæ, quæ ſacroſanctum & glorioſiſſimum Saluatoris noſtri corpus figurabat, tot tantaq. im-

1. *Reg.* 6.

penderentur. Huc ſpectat Gloſſa de repentina morte Ozæ, qui in itinere manum ſuam ad Arcam, bobus calcitrantibus, declinantem extendens, à Deo percuſſus, iuxta Arcam Dei obijt. Inquit enim Gloſſa: *Sacerdos quoque, qui Arcam temerarie tetigit, reatum ſui auſus immatura morte purgauit. Vbi* (ait) *intuendum eſt, quantum delinquat, qui ad corpus Domini reus accedit, ſi ille morte mulctatur, qui Arcam, Dominici corporis figuram minori, quàm debuit, veneratione, corripuit.* Hæc hactenus, & obiter quidem, vt ad ceteras de Arca conſiderationes reuertamur.

Gloſſ. ord. in 2. Reg. cap. 6. & 1. Par. 13.

Arca item in flagellum Hebræorum à Philiſtæis capta, Teſtamentum ad Gentes tranſiturum, vt ait Gloſſa, ſignificabat; ſicut ex eo Regum loco, nimirum, *Tranſlata eſt gloria de Iſrael, quia capta eſt Arca Dei*; facile colligi poteſt. Arca denique in fauorem Iudaici Populi exercitum præcedere ſolebat, vt in cap. 10. Numer. legitur: eo namque Populo in Terram promiſsionis proficiſcente, Arca exercitum præcedebat, vt Moyſes teſtatur, dicens: *Profecti ſunt ergo de monte Domini viam trium dierum: Arcaq. fœderis Domini præcedebat eos, per dies tres prouidens caſtrorum locum.* Hinc Rabanus hunc in locum ſcribens ait: *Quòd autem dicitur de Arca fœderis Domini præcedere filios Iſrael per tres dies, prouidens caſtrorum locum, quid ſignificat niſi incarnationem Domini electis ab initio mundi iter præſentis vitæ dirigere, atque ducatum ad ſanctam Terram veraciter præbere? Quæ prius in Figura Patres veteris Teſtamenti ducebat, & nunc in veritate viam iuſtitiæ nobis demonſtrat.* Hæc Rabanus. Dum hæc diligenter mecum ipſe perpendo; profectionem Populi Iſraelitici in Terram promiſsionis, ipſamq. Arcæ ante Populum Iſraeliticum geſtationem ſatis congruenter noſtro inſtituto fauere

1. *Reg.* 4. *in fin.*

Num. 10.

Raban. in c. 10. Num. lib. 2. c. 5.

uere

uere video : sacratissimum namque Eucharistiæ Sacramentum, non indigne sumptum, iter nostrum præcedit; præsentisq. vitæ viam dirigens, non ad Terram promissionis temporariam, sed ad cælestem atque æternam Patriam cunctis Fidelibus re ipsa promissam, ducatum fideliter præstat. Quæ sanè omnia quamuis vera sint, nostroq. proposito de sanctissimo Eucharistiæ Sacramento Romanum Pontificem iter longum conficientem, præcedente, satis concinne faueant; orationem tamen nostram congruentiori argumento repetendam censeo; ipsumq. Ritum, quem declarandum suscepimus, ab historia, siue à prisca iam inde Christianæ ac nascentis Ecclesiæ Catholicæ consuetudine, alium veriorem finem aut scopum comprehendente, originem traxisse mihi persuadeo, & pro comperto habeo. Aliam item huiusce Ritus causam in colloquijs familiaribus à nonnullis narratam audiui; sed ea adeo inanis est, vt in ipsa recitanda ociosum sit immorari.

Ritus origo.

De insigni nascentis Ecclesiæ pietate ac religione.

DVM nascentis Ecclesiæ primordia contemplor (contemplor autem sæpissime) venerandum eiusdem pariter sanctæ pietatis ac religionis feruorem intueor; intueor vero non sine admiratione cum sæculi nostri pudore coniuncta. Quamuis enim in sacris Ritibus decor, maiorq. maiestas olim (quod ad actum exteriorem pertinet) desideraretur, dum in cryptis, seu locis subterraneis, paupertate vrgente, persecutioneq. Tyrannorum grassante, *Sacerdotes aurei* (teste Bonifacio Martyre & Episcopo) *in calicibus ligneis*, vt in † Concilio Triburiensi legitur, *rem sacram facerent*, & omnes Christifideles vtriusque sexus, etiam pueri gratiosam Eucharistiam sub vtraque specie, panem

† Triburiése c.18. & Rhemens. De consecra. d.1. Vasa. S.Th. 3.p q.83.ar.3. Vualafr. Str. de rebus Eccl. c.24. Hinc

vero

conuincitur error Baptistæ Fulg. c. de inst. ant. hoc Apophthegma S. Ambr. tribuentis.

vero consecratum in manibus quotidie inter communicandum sumerent, domumq. interdum asportarent; Christiana tamen pietas ac religio tanta erat, quanta vix vnquam verbis explicari posset. Quotidiana enim Eucharistiæ susceptio nonnisi manifestum pietatis ac religionis argumentum præseferre potest. Quæ sane omnia ad vtramque indicandam, pietatem scilicet ac religionem insignem repræsentandam ac demonstrandam, hoc loco breuiter explicare libet, vt inde argumentum, initio propositum, statim ac facilius explicetur.

De Communione quotidiana.

QVOD quotidiana olim Communio indiscriminatim apud omnes Christifideles extiterit, ex sanctorum Patrum monumentis colligi potest; præsertim vero ex eo, quod sanctus Cyprianus super illam Orationis Dominicæ Petitionem (*Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*) scriptum reliquit: nam Sanctus ipse anteaquàm huius Petitionis sensum litteralem in medium afferat, spiritualem explicat intellectum, dicens: *Hunc panem dari nobis quotidie postulamus, ne, qui in Christo sumus, & Eucharistiam quotidie in cibum salutis accipimus, intercedente aliquo grauiore delicto, dum abstenti & non communicantes, à cælesti pane prohibemur, à Christi corpore separemur.*

Cypr. de Oratione Dominica num. 8.

Ex his Cypriani verbis, ad eiusdem Sancti ætatem vsque, apud Christi fideles quotidianam fuisse Communionem, satis planum profectò fit. Huius autem rei vsum quotidianum iam inde à Sanctis Apostolis cœptum, vt ex Actuum Apostolorum libro colligitur, eousque perdurasse coniectare licet.

Act. 2.

Ea item quotidie communicandi consuetudo ad sancti Hieronymi vsque tempora, vt ipse in Epistola ad Lucinium Bœticum, & in Apologia ad Pammachium pro

Hiero. to. 1. ep. 28. & to. 2. ep. 50.

libris contra Iouinianum ait, Romæ & in Hiſpanijs perdurauit: Mediolani autem ad ſancti Ambroſij ætatem vſque, ſicut ex vltimo cap. lib.4.& 5. de Sacramentis colligitur; & in Africa vſque ad ſancti Patris Auguſtini tempora, vt ex eiuſdem Sancti epiſtola 118.conſtat. In oriente autem iamdudum ipſa deſierat conſuetudo, ſicut ex eiuſdem ſancti Ambroſij libris de Sacramentis, & ex Beato Auguſtino lib.2. de ſermone Domini in monte, & S. Ioan. Chryſoſtomo homilia 1. ad Populum Antiochenum videre licet.

Ambr.lib. 4.de Sacr. cap. 6. & lib 5. c.4. to.4.

Aug.to.2. & lib. 2. de ſerm. Dom.to. 10.

Io Chryſ. hom.1. ad Pop. Ant. & 3.in ep. ad Epheſ. & 17. ad Hebr. to. 4. vbi varias affert obſeruationes cómunicãdi.

Quòd autem antiquitus in ſancta Dei Eccleſia non ſolum Clerici, ſed etiam Laici ſanctiſſimo Altaris Sacrificio adſtantes, quotidie communicarint, ex Iacobi, Marci, Baſilij, Chryſoſtomi, & Latinorum Liturgijs conſtat. Hinc Sacerdos in ſacro Miſſæ Canone ait: *Vt quotquot ex hac Altaris participatione ſacroſanctum Filij tui corpus & ſanguinem ſumpſerimus*, &c. Deinde ſacratiſſimæ Hoſtiæ particulam Calici immittens ait: *Hæc commixtio & conſecratio corporis & ſanguinis Domini noſtri Ieſu Chriſti fiat accipientibus nobis in vitam æternam*. Adde etiam quòd in Collecta poſtcommunionis Miſſæ pro SS. Virginibus hæc leguntur verba: *Satiaſti, Domine, Familiam tuam muneribus ſacris*, &c. Omnes item ferè Collectæ, in eo Miſſæ loco dicendæ, mentionem de communione Laicorum faciunt. Huc denique ſpectat locus Micrologi cap. 9. de Eccleſiaſticis obſeruationibus dicentis: *Poſtquam omnes communicauerint, dicit Sacerdos: Quod ore ſumpſimus, Domine, pura mente capiamus*. Quæ ſane verba, in plurali numero prolata, nonniſi quotidianam & ſacramentalem communionem præſeferunt.

De Communione paruulorum.

Tertull. Ambr. Hieron. August.

SOlebant & omnes baptizati statim post baptismum sacratissimam Eucharistiam accipere, vt legitur apud Tertullianum lib. 4. aduersus Marcionem, sanctum Ambrosium lib. 3. de Sacramentis, & de ijs, qui sacris Mysterijs initiantur cap. 7. & 8. Sanctum Hieronymum aduersus Luciferianos, sanctum Patrem Augustinum ep. 23. & lib. 5. Hipognosticon: eaq. Communio non solum in adultis, sed etiam in paruulis vsitata erat, vt id recte colligit Stephanus Durantus ex Ordine Romano, in quo Alcuinus lib. de Diuinis officijs cap. de Sabbato sancto paschatis, monet cauendum esse, ne infantes lactarentur, aut vllum cibum caperent, anteaquam communicarent; eamq. consuetudinem Græci (inquit Stephanus) ad hanc vsque diem obseruant.

Steph. Durant. lib. 1. de Rit. c. 19. n. 44.

De Communione sub vtraque specie.

Concil. Constant. sess. 13.

DE sacrosancta Eucharistia sub vtraque specie panis & vini ab omnibus Christifidelibus sumi olim consueta luculentissimum extat testimonium in Concilio Constantiensi, in quo huius generis consuetudinem iustissima de causa Laicis prohibitam esse patet, etiamsi vsum communicandi sub panis tantum specie (quod ad Laicos pertinet) multis iam sæculis ante dictum Concilium, & rationabiliter quidem ad pericula & scandala euitanda introductum fuisse, constet. Sanctus Cyprianus ad Cæcilium de Sacramento Dominici Calicis, mentionem facit de sanguine Domini inter communicandum Plebi olim subministrari solito. Idem narrat S. Hieronymus in caput Sophoniæ III. scribens, dum malos Sacerdotes reprehendit, dicens: *Sacerdotes quoque, qui Eucharistiæ*

Ann. circiter DCCC.

Cypr. ep. 63. sub initium.

Hieron. in Soph. c. 3. pag. 489. to. 5.

eruiunt, & sanguinem Domini Populis eius diuidunt, impie agunt n legem Christi; putantes Εὐχαριστίαν *precantis facere verba, non vi-am; & necessariam esse tantum solemnem orationem, & non Sacer-lotum merita*. Hæc ait Hieronymus, vt malos redarguat Sa-cerdotes, qui vitijs & sceleribus vacantes, sine vlla pœni-tentia putabant, ex hoc solo, quòd sunt Sacerdotes, se digne posse Eucharistiam consecrare, etiamsi sint pecca-tores, vt recte sanctus Thomas interpretatur.

S. Tho. 3. p. q. 82. ar. 5. ad primum arg.

Reprehendit ergo hoc loco eos, quòd ita ad consecra-tionem accederent, non autem negat eos consecrare, si eo modo accedant; nec factum rescindit, sed quod fieri debeat, ostendit: quodq. deceat & expediat eorum salu-ti, necessarium vocat. Quòd autem solo consecrationis verbo, Christi corpus Sacerdotes conficiant, Hierony-mus in Epistola ad Heliodorum, & in Epistola ad Eua-grium scribens, aperte fatetur. Hæc obiter pro sancti Hieronymi sententia explicanda, quæ calumniam quan-dam satis apparentem pati videbatur.

Hiero. ep. 1. & ep. 85. to. 1. & 2.

De Eucharistia olim domum asportari solita.

NVNC reliquum est, vt ad veterem illum Ecclesiæ sanctæ accedamus morem, quo in manus Christifi-delium datam & acceptam Eucharistiam liberum erat, aut statim sumere, aut domum asportare, sumptionemq. in aliud tempus opportunum differre, vsqueadeò, vt ac-cepto corpore, vt ait Tertullianus, stationem liceret sol-uere, atque adeo calicis sumptionem prætermittere. De pane consecrato domum deportari solito Clemens Ale-xandrinus innuit dicens: *Etiam Eucharistiam cum quidam, vt mos est, diuiserint, permittunt vnicuique ex Populo, eius partem sumere*. Tertullianus lib. 2. ad Vxorem, inquit: *Nec sciet maritus, quid secreto ante cibum gustes: & si sciuerit, panem, non illum credit esse qui dicitur*. In libro item de Oratione circa

Tertullia. lib. de Oratione c. 14. in fine lib.

Clem. Alex. lib. 1. Strom. sub init.

Tertullia. lib. 2. ad Vxor c. 5. & de Ora in fi. c. 14.

 finem

finem de corpore Domini accepto, domiq. reseruato, expressam facit mentionem dicens: *Accepto corpore Domini, & reseruato, vtrumque saluum est, & participatio sacrificij, & executio officij.* Hæc Tertullianus; cuius laudatas auctoritates Pamelius dum interpretatur, mentionem semper facit, & multis quidem in locis, de consuetudine nascentis Ecclesiæ (vt infra ostendetur) in Concilijs sublata; quando scilicet in manus tradebatur Eucharistia, domumq. à Laicis deferebatur.

Concil. Toletan. Rhotomagen. & Cæsaraug.

Sanctus Cyprianus pluribus in locis de sacrosancta Eucharistia manu olim sumi, domumq. deportari consueta mentionem facit, præsertim verò in libro de Bono Patientiæ, inquiens: *Nec iustitiæ dicata innocentia contagione fraudis inficitur; nec post gestatam Eucharistiam, manus gladio & cruore maculatur.* In libro de Spectaculis idem Sanctus ostendit, Eucharistiam à Laicis manu sumi, domumq. asportari solitam, quando ipsi, sacro iam peracto, & Diacono acclamante, *Ite Missa est*, dimissi, domum redibant. Ait enim hunc in modum: *Dimissus, & adhuc gerens secum, vt assolet, Eucharistiam, inter corpora obscœna meretricum tulit; plus damnationis meritus de spectaculi voluptate.* Eamdem consuetudinem manu sumendi Eucharistiam commemorat Cyprianus in epistola ad Thibaritanos de exhortatione scribens Martyrij. In libro quoque de Lapsis mentionem facit non solum de veteri more tradendi in manus Laicorum Eucharistiam, sed etiam de eorundem sub vtraque specie Communione. Et infra eodem in libro, duo de hac veteri consuetudine recitat exempla: Vnum de Muliere, quæ cum aperuisset Arcam, in qua corpus Dominicum recondiderat, ignis flamma de Arca surgens eam deterruit: Alterum de quodam lapso, qui de sacrificio celebrato à Sacerdote partem cum ceteris audens latenter accipere, cinerem se ferre, aperta manu, inuenit. De primo ita inquit: *Et cum quædam arcam suam, in qua Domini Sanctum fuit, manibus indi-*

Cypr. lib. de Bono pat. nu. 6.

Cypr. lib. de Specta. nu. 4.

Cypr. ep. 56. lib. de lapsi. nu. 9.

Cypr. lib. de Lapsis nu. 10.

indignis tentasset aperire; igne inde surgente, deterrita est, ne auderet attingere. Infra vero de altero ait exemplo hunc in modum: *Et alius, qui & ipse maculatus, sacrificio à Sacerdote celebrato, partem cum ceteris ausus est latenter accipere; sanctum Domini edere, & contrectare non potuit; cinerem ferre se, apertis manibus, inuenit.* Hucusque Sanctus Cyprianus.

Sanctus item Basilius in Epistola ad Cæsaream Patritiam aperte ostendit, Eucharistiam à Laicis manu sumi solitam dicens: *Tempore persecutionis cogi quempiam absente Sacerdote, aut ministro, communionem sua manu sumere, minime absurdum esse, superuacaneum est demonstrare.* Sanctus denique P. Augustinus in sermone 252. de tempore, mulieres nitida linteamina suo sæculo exhibere consueuisse pro sanctissimo Christi corpore domum asportando testatur. Hinc Stephanus Durantus putat ad nos manasse consuetudinem, quam in hanc vsque diem retinuimus, vt communicaturi nitidum linteamen ante pectus teneamus. Sed, sicut ex verbis Beati Patris Augustini aperte colligitur, Viris non feminis nuda manu sanctissimum Christi corpus accipere concessum fuerat. Ait enim Augustinus: *Omnes viri, quando communicare desiderant, lauant manus suas; & omnes mulieres nitida exhibent linteamina, vbi corpus Christi accipiant.* Hæc Augustinus. Id autem in Concilio Antisiodorensi expressius legitur in hæc verba: *Non liceat mulieri nuda manu Eucharistiam sumere, nec manum suam ad pallas Dominicas mittere.* Hæc ibi. Linteamen autem, quo feminæ in sacratissimo Christi corpore sumendo vtebantur, Dominicalis vocitabatur, vt in eodem legitur Concilio can. 39. in quo hæc habentur verba: *Vnaquæque mulier, quando communicat, Dominicalem suum habeat. Quod si non habuerit, vsque in alium diem Dominicum non communicet.* Hæc de Eucharistiam sumendi modo.

Sanctus interea Hieronymus ad Rusticum Monachum scribens, expressam facit mentionem de corpore ac sanguine Domini in priuatam domum asportatis, dum de S. Exuperio Tolosæ Episcopo in hanc loquitur verborum formam:

Basilij Epistola Græca in Bibliotheca Vaticana, Latine vero reddita varijs in locis affertur.

Aug. ser. 252. de temp. to. 10.

Steph. Durant. lib. 1. c. 16.

Aug. vbi sup.

Concil. Antis. can. 36.

Can. 39.

Hiero. to. 1. ep. 4. circa finem.

formam: *Nihil illo* (Exuperio scilicet) *ditius, qui corpus Domini vimineo canistro, sanguinem portat in vitro.* Hæc de Eucharistia domum asportari solita.

De sanctissimo Sacramento in itinere deferri consueto.

TANTA itaque erat Christifidelium pietas ac religio, vt sacratissimum Christi corpus non solum domum, sed etiam in itinere, & in nauigatione ipsa, secum deportarent, sicut sanctorum Patrum monumenta testantur. Hac de re luculentissimum extat exemplum in Martyrologio Romano, nec non apud Surium in vita Beati Stephani Papæ & martyris de sancto Tharsicio circa annum Domini CC.LV. his verbis: *Romæ via Appia Sancti Tharsicij Acolythi, quem Pagani cum inuenissent corporis Christi Sacramenta portantem, cœperunt disquirere quid gereret; at ille indignum iudicans porcis prodere margaritas, tamdiu ab illis mactatus est fustibus & lapidibus, donec exhalaret spiritum: & reuoluto eius corpore, sacrilegi discussores, nihil Sacramentorum Christi in manibus aut in vestibus inuenerunt.* Hæc de S.Tharsicio. Aliud quoque exemplum maxime insigne apud S. Ambrosium scriptum legitur in libro seu in oratione funebri de obitu Satyri fratris: post cuius laudes permultas, & ingentes quidem commemoratas, laudat ipsum ab innocentia & Christiana pietate, atque obseruantia erga Dei cultum. Qua in re dum miram, stabilemq. Satyri fiduciam erga sanctissimum Eucharistiæ Sacramentum prædicat, illum, qui in mare sese deiecerat, à naufragio tandem liberatum narrat ob virtutem Sacramenti, quod ipse in Orario, ab oratione dicto, pro stola, quam Oratores, id est Prædicatores, Alcuino, Rabano, & Beda testibus, gestare solent; ligauit, suoq. collo stolam ipsam, seu fasciam oblongam inuoluit. Vniuersam huiusce rei historiam, etsi satis diffusam,

Martyrol. Rom. 15. Aug. Surius to. 4. die 2. Aug. sub finem.

De Orario in lib. de diu.off. & de Ritibus Eccl. Steph. Durau. lib. 2. nu. 13. 14. Concil. Brac. 1. can. 17.

fusam, pijs tamen auribus dignissimam, hoc loco recitare libet, à S.Ambrosio hisce verbis contextam: *Quid igitur (inquit) obseruantiam eius erga Dei cultum prædicem? Qui priusquam perfectioribus esset initiatus mysterijs (erat enim cathecumenus) in naufragio constitutus, cum ea, qua veheretur, nauis scopuloso illisa vado, & vrgentibus hinc atque inde fluctibus solueretur, non mortem metuens, sed ne vacuus mysterij exiret è vita, quos initiatos esse cognouerat, ab his diuinum illud Fidelium Sacramentum poposcit: non vt curiosos oculos insereret arcanis, sed vt fidei suæ consequeretur auxilium. Etenim ligari fecit in orario, & orarium inuoluit collo, atque ita se deiecit in mare, non requirens de nauis compage resoluta, tabulam, cui supernatans iuuaretur, quoniam fidei solius arma quæsierat. Itaque his se tectum atque munitum, satis credens, alia auxilia non desiderauit. Simul fortitudinem eius spectare licet, qui fatiscente remigio, non quasi naufragus tabulam sumpserit, sed quasi fortis ex seipso adminiculum suæ virtutis assumpserit. Nec deseruit spes, nec fefellit opinio. Denique primus seruatus ex vndis, & in portum terrenæ stationis euectus, Præsulem suum, cui se crediderat, recognouit: statimq. vbi etiam ceteros seruulos suos vel ipse liberauit, vel liberatos comperit, negligens facultatum, nec amissa desiderans, Dei Ecclesiam requisiuit, vt ageret gratias liberatus, & mysteria æterna cognosceret, pronuncians, nullum referendæ gratiæ maius esse officium.* Hucusque sanctus Ambrosius: ex cuius sane verbis vel omnes, vel maiori ex parte homines, in ipso naufragio consistentes, sacratissimum Christi corpus secum habuisse perspicuum est. De sanctissimo corpore, ac pretiosissimo Christi sanguine in ipsa nauigatione asportatis amplissimum extat testimonium apud Ioannem Diaconum in Vita Beati Gregorij Magni. Fideles enim, qui cum Maximiano Syracusano Episcopo, iam iamq. naufragium facturi videbantur, sibimetipsis pacem præbentes, corpus & sanguinem Redemptoris acceperunt. Hæc ex Ioanne Diacono.

Ambr. lib. de Obitu Satyri circa med. to. 4.

Io. Diac. lib. 1. c. 33.

Pro hac item re confirmanda subijciam, quod in Vitis Sanctorum apud Surium legitur de sancto Birino Dorcensi Episcopo ab Honorio Papa in Britanniam ad prædicandum

Circa an. Dom. DCXXV.

dicandum misso. Is enim Birinus, vt inibi legitur, habebat pallam sibi ab Honorio datam, super quam Deo immaculatam Hostiam offerebat; in eaq. palla corpus Dominicum inuolutum, suspensumq. ad collum secum semper deferre, & in sacrificio Missæ super Altare sanctum reponere solebat. Cum autem ad littus Britannici maris nauem conscensurus esset, rem diuinam facit, sibi suisq. Viaticum parans. Vrgente autem nauigandi opportunitate, ad nauem festinans, conscendit: in alto tandem dum nauigaret, sacratissimum Viaticum se ad littus reliquisse reminiscitur. Hinc fide munitus & armatus, in mare descendit, & ad littus perueniens, quod reliquerat, recepit. Ad nauem deinde reuertitur, eamq. diuino iussu immobilem reperiens, iterum conscendit, nulla penitus aquæ gutta in eius indumentis inuenta. Hæc ex Laurentio Surio de S. Birino 3. Decembris die.

Die 3. Decemb. to.6.

Illud denique silentio prætereundum non videtur, quod Ioannes Karolus Veranus in Historijs Brundusij ad Q. Marium Conradum scribens, testatum reliquit de Federico Imperatore capto (vt ipse vulgari ac ventosa de captiuitate Imperatoris, eiusdemq. in eam Ciuitatem appulsu, fama persuasus ait) à Turcarum Rege. Imperator namque, vt narrat Veranus, corpus Dominicum, sacratissimam scilicet Hostiam, pro obside dedit Turcarum Regi, donec pecuniam grandem, pro eo redimendo promissam, ad ipsum Regem detulisset. Imperator itaque, nummulis, quos nunc Turonenses appellant, naui oppleta, ad Turcarum Regem in Asiam redijt. Deinde obside sacrosancto redempto, cum retrocederet, Turri cuidam Brundusinæ, nunc Caballi, ab equo, sanctissimum Sacramentum deferendi gratia, illic sumpto (vt infra dicetur) nuncupatæ, ventorum vi appulit, Corpusq. Dominicum ex ea Turre ad maris littus sita, in Vrbem equo asportandum, loci distantia postulante, curauit.

Verani Historia.

Hinc

Hinc Brundusij ad huius generis Historiam indicandam, nos ad hanc vsque diem obseruatus, obtinuit, vt singulo quoque anno in Solemnitate Corporis Christi sanctissimū Sacramentum equo albo, necnon mansueto, ac pulcherrime phalerato per Ciuitatem deferatur. Quare Archiepiscopus hac die sacerdotalibus vestibus, pluuialiq. interea indutus, taliq. equo insidens, sanctissimum Sacramentum, à duobus Acoluthis assidue incensatum, in supplicatione seu processione maxime solemni sub vmbella, à sex Canonicis delata, gestare solet, duobus Ciuitatis primarijs, Gubernatore scilicet & regio Assessore, equi frænum tenentibus, equumq. ipsum ducentibus. Hæc ex Verano.

Solemnitas corporis Christi Brundusij.

Sunt qui de S. Ludouico Francorū Rege hanc historiam intelligendam velint. Is enim Sanctus, quamuis sub Innocentij IV. Pontificatu, Terræ Sanctæ recuperandæ causa in Syriam profectus fuisset, feliciterq. contra Sulthanū dimicasset, capta Damiata, quam alij Heliopolim vocant; Alexandri tamen IV. tempore Damiatam repetens, in hostiū copias incidit, belloq. superatus, in eorumdem manus, carceri mancipatus, deuenit. Itaque pōst Damiatam redditā, post item pecuniam ad octo bizantiorum millia solutam, post captiuos Saracenos restitutos, ac tandem post quinquenniū (quo in Syria, vt apud Surium legitur, permansit) sanctissimum Sacramentum secum deferens in Gallias remeauit, sicut apud eumdem Surium videre est: nam in sancti Ludouici vita à Gaufrido de Bello loco, eiusdem Regis Confessario, conscripta, hæc leguntur verba: *Cum ergo nauigarent, tertia nocte, nauis, quæ Regem habebat, bis tanta vi appulsa est ad rupem, vel terræ lingulam, vt nautæ & alij illico submersum iri putarent. Ex concußione excitati Sacerdotes, Clerici & ceteri, sanctum Regem inuenerunt coram sacrosancto Christi Corpore deuote orantem, omnesq. in ea fuere sententia, mortis sane præsens discrimen, eius meritis & precibus se euasisse.* Hæc ibi. Vtcumque igitur sit, sanctissimum Christi Corpus ab Imperatore, vel saltem à Rege in itinere ac nauigatione delatū fuisse compertū est.

M. CC. XLIX.

M. CC. L.

M. CC. LV.

Surius in vita S. Ludouici to. 4. die 25. Aug.

Beneuentani Archiep. priuilegium. Anno Dñi MCCCCLXIV.

Archiepiscopus item Beneuentanus dum suã Diœcesim visitaret, sanctissimum Sacramentum publice ante se deferre solebat. Quæ sane consuetudo ad Pauli II. vsque tempora illic durauit, vt manuscriptus Codex in Archiepiscopio Beneuentano asseruatus testatur.

Guil. Dur. lib. 1. c. 10. nu. 8. Greg. Tur. lib. 6. hist. Franc. c. 17.

Huic sane Ritui aliqua ex parte adsimile est, quod à Francorum Regibus obseruari olim solebat: dum enim ad prælia proficiscerētur, vt legitur apud Guillelmum Durandũ, & Gregorium Turonensem, sacras reliquias sibi præferendas curabant, præsertim verò S. Martini cappam. A cappa illa, tentoriũ, intra quod cappa ipsa deferebatur, Cappella, non à pellibus (vt aiunt) caprarum, quas etiam capellas dicunt, vocitabatur: à Cappella vero Clerici, in quorum custodia tentorium ipsum extabat, Cappellani nuncupabantur. Id genus deinde nomina apud Ecclesiasticos Viros vsurpari cœperũt, atque ad hanc vsque diem Cappella pro Sacello; Cappellaniq. pro omnibus Sacerdotibus, necnon pro ijs, qui alicuius Cappellæ curam habent, passim vocitantur. Hæc obiter de vetusto Francorum Ritu, quem antiquæ sanctissimum Sacramentum in itinere deferendi consuetudini aliqua ex parte congruentem inueni.

Cappa vox Gallica est, pro Pluuiali, veste Sacerdotali vsurpata.

Multa interea exempla seu testimonia de quotidiana Laicorum communione sub vtraque specie, necnon de paruulorum & infantium communione; deq. Eucharistia manu item à Laicis sumi, domumq. atque in itinere olim asportari solita in medium afferre possem, sed breuitatis gratia silentio prætermittenda censui, vt nostrum institutum tandem aliquando intimius aggrediamur. Hæc tamen in eam sententiam scribenda mihi videbantur, vt laudabilem Christifidelium primitiuæ Ecclesiæ religionem, seu deuotionem ac pietatem, maioremq. in ijsdem Fidelibus erga sanctissimum Sacramentum venerationem siue maiestatem (quod ad exteriorem actum pertinet) desideratam ob oculos ponerem. Adde etiam, quòd prisca quotidianam, & Laicalem communionem manu sumendi,

di, domumq. Euchariſtiam aſportandi conſuetudo, ſacratiſsimum Chriſti Corpus in itinere antiquitus deferendi Ritum ab omnibus indifferenter obſeruatum nobis inſinuat, ac facile perſuadet.

Quæ ſane omnia quamuis ſuadente religionis ac pietatatis ardore ob infidelium perſecutiones, Eccleſiarum occluſionem, miniſtrorum item ac rerum inopiam, vſu fuerint olim recepta; ad tanti tamen myſterij, & ſacroſanctæ Euchariſtiæ venerationem ac maieſtatem præſtandam à Catholica deinde Eccleſia fuerunt antiquata, vt in Concilio Rhotomagenſi videre licet, in quo decretum fuit, vt tempus in poſterum Euchariſtia à Laicis nuda manu non attingeretur, ſed à Sacerdote in os ſumentis immitteretur. In Toletano primo, Cæſarauguſtano, & Rhotomagenſi Concilijs fuit abrogata conſuetudo Euchariſtiam deferendi domum cum ceteris Ritibus ſacratiſsimæ rei nec maieſtatem, nec decentiam retinentibus, ſicuti etiam illa erat conſuetudo, quæ, cum corpus Dominicum à Laicis, ac tandem à pueris, & mulierculis ad ægrotos deferri olim permitteret, in Concilio deinde Rhemenſi fuit damnata, & omnino interdicta.

Concil. Rhotom. can. 2. & apud Brucard. lib. 3. c. 76.

Tolet. 1. can. 14. Cęſaraug. can. 3. & Rhotom. ibidem.

Rhemen. cap. 2. ex Burchard. lib. 5. c. 30.

Quamuis autem non ſolum Laicis, verumetiam Viris Eccleſiaſticis quibuſcumque, etiam Prælatis, iter conficientibus, ſacroſanctum Chriſti Corpus deferendi conſuetudo nunc ſit denegata, hanc tamen in Romano Pontifice, Chriſti Saluatoris noſtri Vicario, remanſiſſe videmus. Veteres enim, etiam ſummi Pontifices, tyrannidem Imperatorum formidantes, Euchariſtiæ ſacramentum ad pectus, vel à collo pendens in itinere faciundo aſportare occulte olim ſolebant. Nunc vero ſolus Romanus Pontifex; quippe qui ipſius Chriſti vicem gerit hiſce in terris, atque in rem ſacratiſsimam ſingularem venerationem ac maieſtatem præſtare poteſt, req. ipſa præſtat, iure ſuo hunc Ritum conſeruat, dum ſacroſanctum Chriſti

Corpus ante ſe longo in itinere publice atque honorificentiſsime geſtandum diligenter curat.

Cur vero iam inde à primitiua Eccleſia & Laici, & Viri Eccleſiaſtici omnes arbitratu ſuo in itinere conficiundo ſacratiſsimum Euchariſtiæ Sacramentum ſecum deferre conſueuerint, & ad hanc vſque diem Romani Pontifices ante ſe geſtandum curent, ſcitu ſane dignum videtur, vt præcipuus noſtri Commentarij ſcopus aut nodus explicetur: cuius rei explicationem à *Viatico*, nomine, quo venerandum Euchariſtiæ Sacramentum iam inde à ſanctis Apoſtolis vocitari conſueuit, & ad hanc vſque diem vocitari ſolet, exordiemur.

Viaticum quid ſit.

Viaticum proprie cibus eſt, vel aliud quippiam, quod nos iter facientes pro victu noſtro nobiſcum deferre ſolemus, vt vox ipſa præſeferre videtur. Quæ plane vox ſanctiſſimo Euchariſtiæ Sacramento aptiſſima, & maxime accommoda eſt, quia ſacratiſſimum Chriſti Corpus, in Sacramento ſub ſpecie panis mirabiliter occultatum, eſt vere cibus ſpiritualis, ſine quo anima ſpiritualiter viuere haudquaquam poteſt.

Hinc ſacratiſſimo hoc cibo, veluti Viatico, Chriſtifideles & nutriuntur & ad ambulandum per viam ſpiritualem ad montem vſque Sion cæleſtem roborantur. Propterea S. Paulus, ad Hebræos ſcribens, ſacroſanctam Euchariſtiam appoſitè viam appellat, dum eam tanquam Viaticum contemplatur dicens: *Habentes itaque fratres fiduciam in introitu Sanctorum in ſanguine Chriſti, quam initiauit nobis viam nouam, & viuentem per velamen, ideſt carnem ſuam, & Sacerdotem magnum ſuper domum Dei*, &c. Quem locum Turrianus ex Liturgia ſancti Iacobi Apoſtoli, atque ex Theodoreto, de Euchariſtia interpretatur hunc in modum: *Illud præterea obſeruatione dignum eſt, quàm appoſite ad vim, quam habet ſancta Euchariſtia, verbo viæ Paulus vſus eſt hic, cum Euchariſtiam vocat viam. Vnde antiqui Patres Græcè* Ἐφόδιον, *Latinè*

S. Paulus ad Hebr. cap.10.

Turr. lib. 2. de Sacr. Euchar. cap.10.

Via-

iaticum vocare consueuerunt, quòd hoc cibo nutriamur, & roborentur ad ambulandam viam spiritualem vsque ad Montem Sion cælestem. Hæc Turrianus. Eodem nomine nuncupatur Eucharistia in prima Nicæna Synodo, dum agitur de excommunicatis ab hoc mundo exeuntibus, quibus tanquam ab hoc sæculo ad aliud, vt sic dixerim, itinerantibus seu decedentibus, Viaticum, idest Eucharistiam pro itinere faciundo dari decernit in hæc verba: *De his vero, qui recedunt ex corpore, antiquæ legis regula obseruabitur etiam nunc, ita, vt si forte quis recedat ex corpore, necessario vitæ suæ Viatico non defraudetur*. Quo in loco, aut Canone Græce exarato, Sancta Synodus non immeritò Eucharistiam Ἐφόδιον, Latinè verò *Viaticum* appellat; atque ex hoc sæculo decedentibus non sine magna consideratione idipsum necessarium esse ait. Aurelianense item Concilium in eamdē fere sententiam de spirituali Viatico ex hac vita migrantibus quando ait: *Si quis, pœnitentiæ benedictione suscepta, ad sæcularem habitum, militiamq; reuerti præsumpserit, excommunicatione plectatur, Viatico concesso ad exitum*. Hucusque Concilium. Synodus Turonensis apud Burchardum ait: *Omnis Presbyter habeat pixidem, aut vas tanto Sacramento dignum, vbi Corpus Domini diligenter recondatur ad Viaticum recedentibus à sæculo*. Iure igitur hoc vnum Sacramentum dictum est Viaticum, quia Eucharistia, quæ gratiarum actio interpretatur, est nobis itinerarius & corporum & animorum; non solum in huiusce vitæ via, in qua post dicti Viatici manducationem plerique sine alio cibo diutissime vixerunt, vt de Erone & de Ioanne Anachoreta apud Palladium; necnon de Simeone apud Theodoretum, deq. item alijs, vt Durantus refert; sed maxime in illo etiam formidoloso itinere, cum ex vinculis corporis, tanquam è carcere in aliud sæculum euolamus. Quo præsertim tempore hic cibus adhibendus est, vt vires animi reficiantur ac roborentur, dum nos in agone constituti, cum potentissimis ac fraudulentissimis humani generis hostibus decertaturi sumus.

Nicæna Syn. 1. can. 11. & 26. q. 6. De his vero, qui.

Aurelian. 3. can. 19.

Syn. Turo. c. 4. lib. 5. Decr. c. 9.

Durant. de Ritib. lib. 2. cap. 55. nu. 16. Palladius. Theodor.

Cle-

Clemens Alexandrinus, qui floruit anno salutis CC. vsus est hac voce in lib. 1. Stromatum dicens: *Qui autem in verbis veritatis germanè & sincerè sunt educati, accepto vitæ æternæ Viatico, sublimes in cælo feruntur*. Hucusque Clemens. Qui ergo tam venerandum Viaticum ex hac vita migraturi, pure ac sancte suscipiunt, ab Angelis bonis, eorum animas satellitum more stipantibus, rectà in cælum abducuntur, sicut Ioan. Chrysostomus à sanctissimo viro, qui diuino id beneficio viderat, se audiuisse testatur. Hinc studiose morituros hoc pretiosum Viaticum sibi subministrari diligenter curasse, in sanctorum Patrum, aliorumq. Auctorum monumentis scriptum inueni. S. Paulinus in Vita S. Ambrosij de eo morituro ait: *Honoratus, Sacerdos Vercellensis Ecclesiæ, cum in superiore ædis parte se ad quiescendum composuisset, tertiò vocem vocantis se audiuit, dicentisq. sibi: Surge & festina, quia modo est recessurus. Qui descendens, obtulit Sancto Domini corpus: quod vbi accepit, emisit spiritum, bonum Viaticum secum ferens*. Hæc Paulinus, qui per Viaticum sacrosanctam Eucharistiam intelligi voluit.

Clem. l. 1. Strom. sub init.

Io. Chrys. lib. 6. de Sacerdot. to. 5.

Paulin. in Vita S. Ambros. non procul à fine.

Beatus Gregorius † Magnus sanctam Romulam morituram, sacratissimum Christi Corpus sub nomine Viatici studiose petijsse & accepisse testatur. † Nicephorus sancto Ioanni Chrysostomo morituro, & nocte oranti, Viaticumq. petenti, sanctum Petrum & sanctum Ioannem Apostolos apparuisse, eumq. cælesti, & ineffabili esca pauisse scribit. Prætereo, de Serapione exemplum apud Eusebium; de Maria Aegyptiaca, sanctissima femina, apud Paulum Diaconum; deq. Puero ægrotante apud venerabilem Bedam; silentioq. prætermitto alias item historias pertinentes ad eos, qui tam venerandum Sacramentum vel sub Viatici nomine in articulo mortis constituti, studiose postularunt; vel saluberrimam & infinitam eius virtutem in hac vita experti sunt; præsertim vero Gorgonia Gregorij Nazianzeni soror, quæ, desperatis iam omnibus Medicorum auxilijs, ad mortalium omnium

† Gregor. Magn. homil. 40. in Euang. & li. 4. Dial. c. 15. to. 3.

† Niceph. lib. 13. c. 37. Eccl. hist.

Euseb. ex Dion. Alexan. c. 36. & 38. l. 6. hist. Eccl.

Paul. Diac.

Beda hist. Anglic. l. 4. cap. 14. to. 3.

Medicum,

Medicum, sacratissimum scilicet Viaticum in Ecclesia asseruatum intempesta nocte confugiens, morbo protinus, & diuinitus quidem; hoc est, expresso Dei miraculo, e liberatam sensit: Eucharistiæ namque Sacramentum iure ac passim Viaticum appellari, moriturosq. studiose idipsum Viaticum postulasse; atque ex eodem, corpori etiam humano sanitatem redditam esse, ostendisse hoc loco sat est.

Greg. Nazian. in funebri oratione 11. de laudib. Gorgoniæ sororis suæ to. 1.

Cum autem augustissimum Viaticum hominibus quibuscumque in mortis articulo constitutis necessarium sit, vt sancta Synodus Nicæna profitetur; scitè olim sanè, ac sapienter factum fuit, vt omnes tam Laici, quàm viri Ecclesiastici, mortis memores, Viaticum, ex hac vita migrantibus necessarium, secum in itinere conficiundo deferrent; ne, si eis tunc mori contingeret, in extremo præsentis vitæ cursu, in vltimo videlicet certamine, atque in tam periculoso itinere, Viatico illo tam pretioso, tamq. præsentaneo priuarentur. Sed ad maiorem erga sanctissimum Christi Corpus venerationem ac maiestatem, vti iam diximus, retinendam; huius generis consuetudo, ceteris nunc iter facientibus denegata, in solo Romano Pontifice conseruatur, qui non nisi pro Viatico Eucharistiæ Sacramentum, longo in itinere iam inde à nascentis Ecclesiæ primordijs priuatim ab omnibus fere asportari consuetum, ante se deferendum curat; vt, si occasio sese offerret, promptum & paratum sibi habere queat. Sanctissimum namque Sacramentum pro Viatico non nisi in mortis articulo constitutis dari olim solebat, sicut etiam præsens datur in tempus: ceteris verò temporibus pro Viatico dari non solet, sed pro simplici communione, quæ huius generis nomen, *Viaticum* scilicet, ab itinere siue à via dictum, non retinet. Euidentissimum huiusce veritatis argumentum est diuersa Eucharistiam tradendi forma: pro quotidiana enim communione dari consueta dicitur:

Viaticum necessariũ ex Nicęna Syn. can. 11.

Cur Viaticum in itinere nunc non defeatur, Romano Pontifice excepto.

De Viatico & Eucharistia considera tio.

Eucharistiam & Viaticum tradendi formæ. *Corpus Domini Nostri Iesu Christi custodiat animam tuam in vitam æternam. Amen.* Pro Viatico autem: *Accipe Viaticum corporis Domini Nostri Iesu Christi, qui custodiat te ab hoste maligno, & perducat in vitam æternam. Amen.* Per primam communicandi formam, præsentis vitæ custodia in ordine ad vitam æternam explicatur: Per secundam vero, & custodiam & ad eamdem æternam vitam ducatum & euectionē Sacerdos ægroto ex hac vita decessuro precatur. Qui sane ducatus tacitum quemdam animæ, ad finem vsque huiusce vitæ, transitum, vel tacitam quamdam ex hac terrestri domo, siue ex humani corporis ergastulo euectionem & viam ad cælestem Patriam non obscure insinuat.

Vtraque tamen sanctissimæ Eucharistiæ perceptio, Communio appellatur: quia, vt sanctus Isidorus Pelusiota ad Soranum Comitem scribens, ait, *Nobis coniunctionem cum Deo conciliat, nosq. regni ipsius consortes ac participes reddit.* (Isid. lib. 1. ep. 228.) Hac de re in nostro de solemni Romani Pontificis Missa Commentario fusius locuti sumus; nunc breuiter hæc dicta sint, vt ad nostrum de sanctissimo Viatico sermonem reuertamur. Huc item spectare videtur sanctissima Eucharistia non solum in Ecclesijs parochialibus, verum etiam in cunctis Religiosorum ac Monialium Ecclesijs asseruata. Sanctissimum namque Christi Corpus perpetuò in pixide pro Viatico infirmorum asseruatur, sicut Concilia faciendum esse decreuerunt. (Concil. Tur. c. 4. apud Burchard. lib. 5. c. 9. Trident. sess. 13. c. 6. & can. 7. &c.) Idem obseruatur apud Moscouitas, vt scribit Surius in Commentario rerum in orbe gestarum dicens: *Pro ægrotis consecrant Eucharistiam in die cœnæ Domini, seruantq. toto anno.* In hunc denique vsum Eucharistia apud Græcos toto anno conseruatur.

Viaticum Papæ perpetuo Romæ asseruatur. Adde etiam pro hac veritate comprobanda & confirmanda, quòd Romæ in Cappella Pontificia, quæ Sixtina vocitatur, sacrosancta Eucharistia pro Romani Pontificis Viatico die noctuq. asseruatur, de septimo in septimum

diem

iem iuxta † Conciliorum constitutiones mutata; illa sci-
cet à Presbytero quotidie illic celebrante sumpta; alia,
uæ eodem die consecrata est, in eius locum subrogata.
luc item ipsum Romæ vel ad Sanctum Marcum, vel in
acra duodecim Apostolorum Aede, siue in Oratorio san-
ti Marcelli ad Collis Quirinalis radices, quando summus
ontifex æstiuo tempore, dicto in Colle (quem nunc à
uobus equis marmoreis eo in Colle sitis, Montem equo-
um seu Caballum vocant) æstiuandi gratia commoratur,
eri solet, etiamsi in Vaticano à Basilica sancti Petri, &
Monte Quirinali ab Ecclesijs, Palatio fere annexis,
iaticum desumi queat. Itaque si in Vrbe, vbi tam fa-
ile sacrosanctum Viaticum singulo pene horæ momento
aberi potest, ipsum tamen in Cappella Apostolici Pa-
atij Sixtina & alibi pro Romano Pontifice perpetuò as-
eruatur, mirum nemini videri debet, si Romanus Ponti-
ex ante se in itinere sanctissimum Sacramentum defe-
endum curet.

† Turon. & Aurel. apud Burchard. lib. 5. cap. 9. & 12.

Veritatis comprobatio, & confirmatio.

Dicat autem hoc loco aliquis: Si sacrosanctum Eu-
haristiæ Sacramentum pro Summi Pontificis Viatico in
tinere asportari solet; cur Viaticum eidem Pontifici in
odem Comitatu non præfertur, sed vnius diei itinere
psum præcedit?

Dubitatio.

Huic dubitationi satisfieri posse puto, si ad incom-
noda indecentissima euitanda, id factum esse dicatur.
ummi nanque Pontifices in eodem Comitatu sanctissi-
num Christi Corpus subsequi consueuerunt: aliqui ta-
nen considerantes, indecentissimum esse, vt per siluas,
nemora, & loca horrida, interdumq. fere inuia, per quæ
ter agentes transire aliquando contingit, tantum Sacra-
nentum transueheretur; hanc ob rem, & propter alias
tem causas iusserunt, vt Sacrarij Pontificij Præfectus, cui
x officio cura Societatis sanctissimi Sacramenti deman-
latur, cum honestissimo & amplissimo Comitatu sacro-

Solutio dubitationis.

ſanctum Chriſti corpus itinere vnius diei, & quidem breuiſsimo, ante Romanum Pontificem Euchariſtiam deportandam curaret: Sin ſecus, abſque ſacratiſsimi Corporis, necnon Summi Pontificis indignitate multa incommoda euitari haudquaquam poſſent. Hinc factum fuit, vt ſacroſanctum Viaticum eo, quem explicauimus, modo, ſanctiſsimum D. N. Papam in itinere faciundo præcedat.

Aliquo in loco immorandi occaſio Societatis ſanctiſſimi Sacramenti.

Siquando autem eueniret, vt ſanctiſsimus D. N. aliquot dies alicubi vellet commorari, Apoſtolici Palatij Sacriſta, hac de re per Curſorem Tabellarium dedita opera miſſum certior factus, cum vniuerſo ſanctiſsimi Sacramenti Comitatu non procul à Sanctiſsimo Domino expectat, donec de diſceſſu deliberetur.

Si vero item Papa ſolemniter, hoc eſt cum apparatu Ciuitatem aliquam eſſet ingreſſurus, in Eccleſia ſuburbana, mœnijs videlicet illius loci vicina, ſanctiſsimum Sacramentum ſtatuitur, & ſuper Altare decentiſsime ornato collocatur, eoq. in loco Sanctiſsimus D.N. Papa expectatur, vt inde in Ciuitatem ad Eccleſiam vſque Cathedralem cum ſanctiſsimo Sacramento ipſum præcedente, ſolemni pompa proficiſcatur, vt fuſius dicemus, cum de ſolemni Clementis VIII. in Ferrariam ingreſſu loquemur. Hucuſque oſtendiſſe ſat eſt, cur ſacroſanctum Euchariſtiæ Sacramentum ante Romanum Pontificem, longum iter conficientem, deferatur. Nunc reliquum eſt, vt Romani Pontifices recenſeantur, quos, iter facientes, ſacratiſsimum Chriſti Corpus pro Viatico ante ſe deferendum curaſſe, inueni.

COM-

COMMENTARII

PARS. SECVNDA

De Romanis Pontificibus, qui in itinere conficiundo sacrosanctum Christi Corpus pro Viatico ante se deferendum curarunt: deq. itinerum rationibus aut causis, quæ ipsos ad iter faciendum mouerunt.

OMNES fere iam inde à primitiua Ecclesia tam Laicos, quàm Ecclesiasticos Viros longa plane sæculorum serie sacrosanctum Christi Corpus in itinere conficiundo secum pro Viatico asportasse in prima nostri Commentarij Parte demonstrauimus: id quod ab omnibus item Romanis Pontificibus obseruatum, dicas oportet, etiamsi de antiquioribus mentionem apud Historicos, præsertim vero in Vitis summorum Pontificum hac de re factam non inueniamus: propterea quòd antiquiores Pontifices longo Mistrorum ordine sacrosanctum Viaticum nonnisi ad pectus, vel à collo pendens dictis iam de causis more Laicorum, ceterorumq. Christifidelium secum deferre solebant, sicut etiamnum Sacerdotes & Prælati Græci, non autem Laici, ob vrgentem faciunt necessitatem: Italia deinde Tyrannorum persecutionibus, exterarumq. Nationum incursionibus tandem aliquando liberata, suisq. viribus cum Pontificia maiestate receptis, Romani Pontifices sacratissimum Christi Corpus pro Viatico,

Italia persecutionibus, & incursionibus

liberata, Pontificia maiestate recepta.

tico, longo in itinere conficiundo; solemni pompa, nobilissimo videlicet apparatu, quem in Tertia nostri Commentarij parte fusissime describemus, paucis ab hinc sæculis, vel ducentis ab hinc plus minusve annis ante se asportandum curarunt. Quamuis autem solemnis Eucharistiam pro Viatico ante Summum Pontificem iter longum conficientem gestandi Ritus multis ab hinc sæculis à Romanis Pontificibus fuerit vsu receptus; hunc tamen Ritum cum huius generis apparatu ob defectum, vel, vt ita dixerim, carentiam Diariorum, quæ à sacrarum cæremoniarum Magistris fieri solent, nonnisi ducentis ab hinc circiter annis passim obseruatum inueni.

Diariorũ carentia.

Multos ex Romanis Pontificibus tam antiquioribus, quàm recentioribus ab Vrbe Roma discessisse, variaq. Italiæ, extraq. tandem Italiæ loca vrgentissimis de caussis peragrasse narrant Historici. Num autem omnes pro Viatico sanctissimum Eucharistiæ Sacramentum occulte vel palam, idest publicè vel priuatim secum asportarint, non satis constat. Ecclesiastici nanque Ritus non ab Historicis, vti diximus, sed à Magistris cæremoniarum in Diarijs vel Itinerarijs scribi solent.

Inter Romanos Pontifices, quos longum iter fecisse inuenio, sacrosanctumq. Viaticum ipso in itinere faciundo secum detulisse credo, Stephanus est, huius nominis III. & IV.

Stephanus nanque III. dictus II. contra Aistulphum, qui totam fere Italiam bello vexabat, auxilium à Pipino Franciæ Rege sumere cupiens, in Galliam profectus est. Hinc Stephano iam fines Regni Franciæ attingenti, Karolus Pipini filius, cui postea à rerum gestarum magnitudine Magno cognomentum fuit, ad centesimum lapidem honoris causa obuiam processit. Idem fecit Pipinus Rex, tertio ab Vrbe lapide, qui (teste Platina) ex equo desiliens, & pedes sanctissimi Viri exosculatus, à fræno

Stephanus III. circa ann. Dom. 753.

Platina vbi sup.

equi,

equi, quo Summus Pontifex vehebatur, ipſe Rex pedeſter nunquam diſceſſit, donec eum in Vrbem, & in cubiculum, ipſi præparatum, collocauit.

Stephanus V. dictus IV. tertio ſui Pontificatus menſe in Gallias ad Ludouicum Imperatorem, cognomento Pium, pro ſeditione atque Campulana (vt aiunt) coniuratione vitanda ſeſe contulit. Imperator itaque nuncio de aduentu Summi Pontificis allato, ei ſtatim honeſtiſſimum quemque, maxime vero Theodulphum Aurelianorum Epiſcopum cum Clero, & maxima Populi parte obuiam miſit: ipſe vero ad primum lapidem prodiens, Summum Pontificem cum vidiſſet, ex equo deſilijt, eumq. data, acceptaq. ſalutatione, maxima cum veneratione in Vrbem vſque comitatus eſt, præuio Clero, Hymnum Sancti Ambroſij, ac B. Patris Auguſtini præcinente, ſæpeq. repetente.

Stephanus IV. circa ann. Dom. 816.

Romanos Pontifices hoſce ambos longis in itineribus vel publice, vel ſaltem priuatim, ad pectus videlicet, ſacroſanctum Viaticum ſecum aſportaſſe ratio perſuadet: quoniam ſecundo ſaltem modo ab antiquioribus Pontificibus iam inde ab naſcentis Eccleſiæ primordio, vti etiam de Laicis iam demonſtratum eſt; à recentioribus autem primo modo ſanctiſſimum Sacramentum pro Viatico delatum eſſe conſtat, vt infra aperte oſtendemus.

Iſtuc ipſum longo in itinere factum eſſe altero iſtorum modorum dicas neceſſe eſt, à Gregorio VII. totius Eccleſiaſticæ libertatis Aſſertore, qui magnam Italiæ partem in rebus turbulentiſſimis peragrauit.

Idem interea ab Vrbano II. Paſchale II. Gelaſio II. & Alexandro III. Summis Pontificibus, qui ad Chriſtianam Rempublicam reformandam & augendam, in Galliam ſeſe contulerunt, factum eſſe dicas oportet:

Vrb. Paſc. Gelaſ. Ab ann. Dom. 1088. ad ann. vſque 1119.

Quamuis autem Alexander huius nominis III. per varias Italiæ partes & in Galliam vſque ad ſchiſma euellendum,

Alex. III. circa ann. Dom. 1171

dum, pacemq. conciliandam vltro citroq. curſando ſacroſanctum Viaticum ſecum palam detuliſſe non legatur; illud tamen vel ſaltem ad pectus vel ad collum pendens clam ab eo delatum fuiſſe credendum eſt, propterea quòd vel nauigauit, vel tanquam profugus huc & illuc curſitauit, dum Federici Imperatoris rabiem fugiens Venetias ſeſe tandem recepit, & in Monaſterium Canonicorum Regularium humillimam vitam ducens, & incognitus ſeſe abdidit, vt Venetijs ſupra eorumdem Canonicorum Eccleſiæ Portam Inſcriptio marmore inciſa innuit in hanc verborum formam: *Alexander III. P. M. Federicia rabie profugus, has ſacras Regularium Aedes pro munere receptæ hoſpitalitatis inexhauſto Indulgentiarum theſauro perpetuo ditauit*. Hucuſque Inſcriptio. Eadem hiſtoria per pictoriam artem in Venetæ Reipublicæ Aula, quam dicunt Auream, necnon Romæ in Regià Vaticani Palatij Aula repræſentatur, & hac Inſcriptione illuſtratur: *Alex. Papa III. Friderici Imp. iram & impetum fugiens, abdidit ſe Venetias; cognitum, & à Senatu perhonorifice ſuſceptum, Ottone Imp. Filio nauali prælio à Venetis victo, captoq. Fridericus, pace facta, ſupplex adorat, eidem & obedientiam pollicitus. Ita Pontifici ſua dignitas Venetæ Reip. beneficio reſtituta. M. C. LXXVII.* Hæc ibi. His igitur, alijſq. de cauſis, quas nuper enarrauimus, ſacratiſſimum Viaticum ab Alexandro in itinere publice aſportatum fuiſſe non legitur; priuatim tamen delatum inficias ire non auderem.

Pag. 17.

Immo quotquot fuere vnquam illi, qui in longam ſeſe dederunt viam, omnes idem factitaſſe, vno videlicet, aut altero modorum nuper enarrato, ſanctiſſimum Sacramentum pro Viatico ſecum detuliſſe credo, quin valde aſſeueranter, omni ſcilicet aſſeueratione affirmare non vereor. Quos tamen Romanos Pontifices ex recentioribus ſacroſanctum Viaticum longo in itinere ante ſe publice aſportandum curaſſe inuenimus, hoc ſubijciemus loco.

Gre-

Gregorius XI. dum Apostolicam Sedem ex Auenione Romam reportaret, Eucharistiæ Sacramentum secum publice detulisse non legitur, etsi alio in itinere id ab eo asportatum fuisse inueni, vt infra videre licet: is enim Gregorius Anno Domini M. CCC. LXXVI. sui vero Pontificatus VI. vel si Platinæ credimus VII. Annoq. (vt ait Platina) LXX. post Curiæ Romanæ ab Vrbe in Galliam discessum Romam ingressus est. Petrus Amelius Alectensis ex Augustinianorum Familia in Narbonensi Gallia, Episcopus Senogalliæ, tum Archiepiscopus Tarentinus, mox Patriarcha Gradensis, ad extremum Alexandrinus, & Administrator Aquensis; sedentibusq. Vrbano V. Gregorio XI. Vrbano VI. & Bonifacio IX. Apostolici Palatij Sacrista, Itinerarium maritimum, seu totam nauigationem ex Auenione Romam vsque, Idibus Septembris, hoc est, die 13. eiusdem mensis cœptam, diligenter conscripsit; in ea tamen nauigatione nulla vnquam de sacratissima Hostia fit mentio, vel quia Summus Pontifex eam ad pectus priuatim, vt Laici, alijq. omnes antiquitus facere solebant, secum detulit; vel quia sanctissimum Christi Corpus in ipsa nauigatione deferendi consuetudo in desuetudinem iam abire cœperat, etiamsi à Clemente deinde VII. inter nauigandum fuerit asportatum, vt suo loco dicetur. Cum autem idem Gregorius è Corytho, seu Corneto ad Ostia Tiberina nauigando tandem peruenisset, ad Basilicam Sancti Pauli extra Vrbis mœnia accessit, indeq. xv. Kalendas Februarij, hoc est, 18. Ianuarij die, Cathedræ Romanæ S. Petri dicata, tanto apparatu, tantaq. Romanorum omnium, vniuersæq. Italiæ lætitia Romam ingressus est, quanta verbis explicari nunquam posset; nullam tamen in eodem Itinerario mentionem de sacratissima Eucharistia ab ipso Sacrista tot nauigationis vniuersæ minutias explicante, factam esse inueni. Hinc

san-

Greg. XI. ann. Dom. 1375.

Ex summa Concil. 1305.

Ex summa Cõcil. 74.

Petrus Amelius Apostolici Palatij Sacrista.

M. CCC. LXXV. die 13. Septéb.

M. CCC. LXXVI. die 18. Ianuar.

ſanctiſsimum Sacramentum in itinere publice non aſportatum, Romano Pontifice Ciuitates ſolemniter ingrediente, publice olim deferri non ſolere, non ſolum exemplum nuper enarratum indicat, ſed ratio item ipſa perſuadet: propterea quòd pro ipſo tantum Viatico à Romanis Pontificibus, necnon ab omnibus viris Eccleſiaſticis, ac item Laicis in itinere ſacroſanctum Euchariſtiæ Sacramentum antiquitus deferri conſueuit, vti in prima Commentarij noſtri Parte demonſtratum eſt. Siqui vero aliter ætate noſtra fecerint, id conſilio illorum, qui huiuſce Ritus cauſam meditati non ſunt, factum eſſe dicas oportet, ſicut Bononiæ in ſolemni Clementis VII. & Karoli V. equitatione per Ciuitatem factum fuit, vbi primum Imperator ſummi Pontificis manu coronatus fuit, vt infra videre eſt. Huic item exemplo adſimile eſt illud alterum, quod in ſolemniſsima Romanorum Pontificum equitatione olim obſeruabatur, dum Romæ ſummus Pontifex coronatus, è Vaticano ad S. Ioannem in Laterano ad poſſeſsionem capiendam ſplendidiſsima proficiſcitur pompa. Id quod admiſſum fuiſſe ab ijs cenſeo, qui non pro Viatico, ſed ad ſolam maieſtatem Pontificiam repræſentandam ſanctiſſimum Sacramentum longo in itinere aſportati ſolere opinati ſunt. Nunc autem geſtatio ſanctiſsimi Sacramenti in ſolemni per Ciuitatem equitatu iam diu antiquata in deſuetudinem abijt, vel quia multis ab hinc annis, vt aiunt, equitatio ſine paramentis Eccleſiaſticis, minusq. proinde ſolemnis fieri ſolet: vel quia in huiuſmodi equitatione id ita, re magis perſpecta, faciendum videtur: præcelſum nanque ac venerabile Sacramentum, præter ſacroſanctum Viaticum à Romanis Pontificibus in itinere, & à Parochis ad ægrotos pie ac religioſe aſportari conſuetum; ſingulis annis per publicas Ciuitatum, & Oppidorum, ceterorumq. locorum vias in feſto ſacratiſſimi

Karoli V. coronatio

Lib. Cærem. 1. tit. 2. c. 16. & tit. 5. c. 26.

Ritus antiquatus.

Corporis

Corporis Christi die, singulari veneratione ac solemnitate, vt sancta Synodus Tridentina inquit, in processionibus circumferri solet, ac debet. Quòd igitur sanctissimum Sacramentum super Asturconem in solemni per Ciuitatem equitatione ad ipsam maiestatem Pontificiam insinuandam deferre non oporteat, inuictum ex eo argumentum colligi potest, quòd in tam solemni, hoc est, tam splendida & sumptuosa Gregorij XI. equitatione, dum idem Pontifex Vrbem ingrederetur, sacratissima Hostia in itinere ob nauigationem non asportata, publice saltem ac solemniter per Ciuitatem delata non fuit.

Concil. Trid. sess. 13. c. 5. & can. 6. Clemen. de reliq. & ven. sanct. Tit. 16.

Quando autem idem Gregorius ab Vrbe Roma Anagniam profectus est; è Basilica Sancti Petri ad Sanctum Ioannem in Laterano iuit, ibiq. rem sacram fecit, Hostiamq. vnam consecratam, ante se in itinere deferendam, suis manibus in pixide asseruauit, vt Petrus Amelius Apostolici Palatij olim Sacrista scribit dicens: *Reseruata Eucharistia, repositaq. per suas manus sacratissimas in Custodia*. Et infra: *Primo mane Iunij antelucanum, Corpus Christi omnibus viam patefecit*. Hæc Petrus Amelius de sacratissima Hostia in itinere à Gregorio delata.

Greg. XI. sacratissimam Hostiam ante se in itinere deferendam curauit, circa ann. Dom. 1376

Si itaque in tam breui itinere augustissimum Christi Corpus delatum fuit; istuc ipsum longo in itinere à ceteris Romanis Pontificibus, qui Gregorium XI. præcesserunt, factitatum dicas licet, quamuis de hac sanctissimi Sacramenti gestatione dictis iam de causis in omnium summorum Pontificum itineribus mentio inueniri non potuerit.

Pag. 27. & 28.

Hunc interea Ritum inueni obseruatum in illo etiam tam lacrymabili, tamq. detestando schismate, quo tandiu Catholica Ecclesia laborauit, hoc est ab Anno Domini M. CCC. LXXVIII. post obitum Gregorij XI. qui Pontificiam Sedem ex Auenione Romam reportauit, ad Concilium vsque Constantiense 1417. Hoc sane tempore

M. CCC. LXXVIII.

Ex Cōcil. Constantiensi, & summa Concil.

tres in schismate deferebantur Pontifices, Ioannes videlicet XXIII. Balthassar Cossa Neapolitanus antea vocatus; Gregorius XII. Angelus Venetus antea nuncupatus, ex Familia Patritia Coraria ortus; & Petrus de Luna, Benedictus XIII. dictus. Is enim genere Cathalanus ex amplissima natus Familia, mortuo Clemente VII. adulterino, quem, Cardinalem Gebennensem vocitatum, Galli in Pontificem elegerunt, Vrbano VI. Pontifice iam legitime creato, Romanus Pontifex à schismaticis quibusdam Auenione nominatur: vbi dum ipse Benedictus Pontificiam auctoritatem exercere conaretur, idq. ab aliquot Nationibus, necnon à multis Principibus Viris, & ab omnibus denique bonis permoleste ferri videret, à Concilioq. tandem schismaticus & Antipapa declaratus, ad concitatam sibi iram mitigandam, Karoliq. VI. Galliarum Regis gratiam sibi conciliandam, eidem Regi ius Decimæ de Sacerdotibus cogendæ, vt Paulus Aemylius de rebus gestis Francorum ait, in annum dedit summis hominum querimonijs & expostulationibus, Benedictiq. nomine in dies magis inuiso. Cum autem ijs, qui eius sectam sequerentur, interdictum fuisset iure vectigalium, reddituumq. Ecclesiasticorum, eum statim deseruerunt omnes. Qua ex re Benedictus ignominiam sibi imminentem metuens, discessumq. vel potius fugam meditatus, in Cathaloniam redijt. Vt autem Pontificiam maiestatem, quam miris artibus affectabat, repræsentaret; vel timore perculsus, impetum hominum in itinere sibi instantem coercere ac reprimere posset, sacratissimum Christi Corpus ante se asportandum curauit, Paulo Aemylio teste, qui loco superius laudato, hac de re ita inquit: *Metu, ignominiaq. permotus* (Petrus videlicet de Luna) *ne à quoquam violaretur, Sacrosanctum Domini Corpus præseferens, in Cathaloniam ad natales suos, Tarraconensesq. concessit.* Hæc ex Aemilio.

Circa ann. Dom. 1407

Paul. Aemyl. lib. .. de rebus gestis Francorū.

Lib. 10. de reb. gestis Francorū.

Huius

Huius generis exemplum quamuis nec verum Pontificem, nec propriam pretiosissimi Viatici gestationem omnino referre videatur, sicut ex Pauli Aemilij verbis colligitur; ipsum tamen sanctissimi Sacramenti ante summum Pontificem in itinere asportandi vsum demonstrat: nisi enim ante Petrum de Luna, Benedictum XIII. falsò nuncupatum, hic Eucharistiæ Sacramentum in itinere gestandi Ritus in vsu olim frequenti non extitisset, tantam nouitatem ausus non fuisset attentare: immo ex hoc exemplo Ritus sacratissimam Eucharistiam pro Viatico in itinere ante Romanum Pontificem gestandi solitus comprobatur: dictumq. Petrum ob mortem ex ira concitata sibi impendentem, sacrosanctam Hostiam iuxta summorum Pontificum consuetudinem non solum in sui tutelam, sed & pro Viatico in itinere ante se deferendam curasse, ratio ipsa docet, ac persuadet.

Idem quoque factum dicas necesse est à Pio huius nominis II. qui Mantuam pro Conuentu ad bellum contra Turcas excitandum celebrando iuit, deinde iterum in bellum contra Turcas indictum profectus, Anconæ Anno Domini M. CD. LXIV. obijt prima Septembris die, sextoq. sui Pontificatus anno, teste Platina. Hunc Pium, Mantuam vsque profectum, varia Italiæ flumina nauigasse, Anconam vero Lectica delatum esse Scriptores produnt; hinc nulla de sacrosancto Eucharistiæ Sacramento ante ipsum delato apud eos mentio facta reperitur, nisi ipso Mantuam ingrediente, vt legitur in eiusdem Pij Commentarijs, in quibus post apparatum & Comitatum, qui sanctissimum Sacramentum antecedebat, enarratum, hæc leguntur: *His Arcula iungebatur aurea, equo albo vecta, & multis luminaribus circumdata, in qua condita fuit Eucharistia, idest Hostia Saluatoris sacrata, & sericeum desuper vmbraculum.* Hæc ibi. Nihil autem erat,

Pius II. circa ann. Dom. 1458. creatus.

Kal. Sept. M. CD. LXIV.

Pij II. Commentarij.

E 2 quòd

quòd sanctissimum Sacramentum dicto in itinere nunquam asportatum, in hoc tantum ingressu super Achineam deferretur: quia, vti diximus, hic sacer Ritus pro Viatico in itinere asseruando ab antiquioribus nascentis Ecclesiæ Pontificibus obseruatus fuit, frequentemq. apud ceteros vsum recepit: immo ex hac sanctissimi Sacramenti gestatione, summo Pontifice Mantuam ingrediente, sacratissimam Hostiam eo in itinere vel publice, vel saltem priuatim delatam fuisse fatearis oportet, etiamsi hac de re in Diario nullam mentionem factam fuisse inueniamus.

Pag. 20. & 21.

Alexander VI. die 22. Iulij ab Vrbe discessit, & Vicum Valerij, seu Varronis Oppidum, Vicouarum corrupte nunc vocitatum, tum loci natura, tum opere munitissimum, supraq. Tybur in Latio situm, profectus fuit, vt illic cum Alphonso II. Neapolis Rege de Regno Neapolitano à Rege Franciæ defendendo alloqueretur. Totoq. hoc in itinere, teste Brocardo in secundo suorum Diariorum Tomo, coram summo Pontifice sanctissimum Sacramentum super Achineam delatum fuit.

Alex VI. M. CD. XCIV.

Brocard. to. 2.

Iulium huius nominis II. ex recentioribus Pontificibus coram se non semel sacrosanctum Viaticum in itinere solemniter asportandum curasse in Diarijs cæremoniarum inueni. Iulius nanque, Vir sanè ob Ecclesiæ sanctæ ditionem fortiter conseruatam & auctam nunquam satis laudatus (qui vt Imperium & Patrimonium Ecclesiasticum à diuersis occupatum recuperaret, multa gessit bella) ab Vrbe Roma Die xxvj. Augusti Anno Domini M. D. VI. discedens, & Bononiam vsque profectus, vt eam à tyrannide Ioannis Bentiuoli liberaret, sacrosanctum Viaticum solemni pompa, ante se in itinere asportandum curauit, vt Paris Crassus, eo tempore cæremoniarum Magister, scriptum in Diario reliquit. Quo in itinere, vt ait Platina, Rauennam,

Iulius II. M. D. VI.

Aug. 27. M. D. VI.

Paris Crassus To. 2.

Platina.

Ari-

Ariminum, & Aemyliam, siue Flaminiam vniuersam, quam Romanulam, vel Romandiolam vulgo appellant, recuperauit, Bononiamq. à tyrannide liberam reddidit. Huiusce Pontificis Itinerarium Adrianus Cardinalis heroico carmine complexus est. Eumdem Ritum idem Pontifex obseruauit, dum Die prima Septembris Anno Domini M. D. X. vt scribit idem Paris, Bononiam iterum profectus, Exercitum contra Alphonsum Estensem huius nominis primum Ferrariæ Ducem mouit, Mutina ei adempta, & Mirandula (præmio tamen, vt ait Platina, pro tot tantisq. laboribus non satis specioso) expugnata.

Adrianus Cardinalis.

Iulius II. M. D. X. Paris to. 3

Platina.

Leo Decimus cum vniuersa Romana Curia Florentiam, & Bononiam vsque proficiscens sacrosanctum Viaticum in itinere solemni pompa ante se asportandum apud eumdem Paridem in Diario curasse legitur. Leo nanque Die prima Mensis Octobris M. D. XV. sumpto prandio, Roma discedens animi reficiendi caussa Viterbium versus, Montem Faliscum, Tuscaniam seu Tuscanellam, deinde Centumcellas vulgò & corrupte quidem Cincellas, Ciuitatem veterem vsque, se iturum dixit: vbi cum rumores disseminati essent de Francisco Gallorum Rege ad pedes sanctissimi Domini exosculandos Romam profecturo eodem cum Exercitu, quo Mediolanum expugnarat, in suamq. potestatem redegerat; Leo aliquid mali ex regio Exercitu euenturum Italiæ suspicans, Regem ab instituto amouere accurate studuit, sponte per Diploma ei promittens, se propediem Bononiam vsque profecturum. Idcirco aliquot sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalibus cum vniuersa Romana Curia Viterbium accersitis, de Pontificia Bononiam versus profectione consultum fuit, de Regi scilicet occurrendi modo, ne ad Italiam cum Exercitu aduentaret. Vt autem Pontificiæ Maiestati consuleretur, decretum deinde Florentiæ in Consisto-

Leo X. circa ann. Domini M. D. XV.

Paris Crassius to. 4.

Leo X. cur Bononiam sit profectus.

Consistorium Florentiæ celebratum.

sistorio fuit, vt quattuor Prælati è Florentia Parmam vsque, duoq. S. R. E. Cardinales à latere Legati è Bononia Regium vsque obuiam procederent. Leo itaque Romanus Pontifex, & Franciscus Rex Christianissimus splendidissimo apparatu Bononiam pro pace componenda sese contulerunt. Leo & Florentiam, & Bononiam cum sacrosancto Viatico solemni pompa ante ipsum delato, ingressus est. Rex autem Galliæ vndecima Mensis Decembris die, Anno Domini M. D. XV. illustrissimo & amplissimo XX. Cardinalium Comitatu (absque tamen Exercitu) à Leone X. Bononiæ magnificentissime fuit exceptus: deinde pacis conditionibus confectis, Mediolanum, & in Galliam redijt. Leo autem Florentiam, ac demum vere ineunte Romam remeauit.

Leonis X. in Ciuit. Florentiã, & Bonon. ingressus.

Clemens VII. circa ann. Dom. 1529.

Blasius de Cæsen in Diario.

CLemens huius nominis VII. ad Karolum V. Imperatorem coronandum Anno sui Pontificatus VI. post Vrbem iam à Borbonio captam & direptam, Anno Domini M. D. XXIX. Die VII. mensis Octobris, vt Blasius Cæsenas eo tempore cæremoniarum Magister ait, ab Vrbe discessit, Bononiam cum sacrosancto Viatico ante ipsum solemniter asportato, proficiscens: vbi Karolus Imperator à Clemente Papa splendidissimo apparatu exceptus, Romani Imperij Diadema de summi Pontificis manu more maiorum suscepit incredibili apparatu, magnificentissimaq. pompa, & in ipsa natalis sui die, 24. Februarij sancto Matthiæ consecrata, Anno Domini M. D. XXX. Augustus est appellatus, teste Platina.

Platina.

Paulus item Iouius Karolum V. à Clemente coronatum fuisse scribit in ipsomet die sancto Matthiæ dicato, qui erat natalis Cæsaris, semper ei faustus non solum ob Ticinensem victoriam, sed etiam ob Regem Galliæ captum, vt Surius scriptum reliquit. De sanctissimo Eucharistiæ Sacramento, per Ciuitatem Bononiam, peracta

Paul. Iou. li. 27. hist. sui temp.

Surius de reb. gestis.

Karoli

Karoli coronatione, delato, mentionem facit idem Iouius, dum summi Pontificis ac Cæsaris per Ciuitatem equitantium admirabilem apparatum, & Comitatum describit dicens: *Nec multum inde succedebat Eucharistia sub aurea vmbella loculo crystallino inclusa, & sellæ generosi, & tamen pacati equi superimposita, laterna ingens ante, & circum dena funalia ferebantur*. Hæc Iouius. De sanctissimo autem Sacramento per Ciuitatem in solemnissima equitatione delato, illud superius videre est, quod nos hac de re diximus, cum de Gregorio XI. Apostolicam Sedem ex Auenione Romam reportante verba fecimus.

Iouius in histor. sui temporis lib. 27.

Pag. 32. & 33.

Clemens idem Bononiam iterum proficiscens, Die xviij. Mensis Nouembris Anno Domini M. D. XXXII. vt scribit idem Blasius, cum sacrosancto Viatico ante ipsum solemniter delato, ab Vrbe discessit, vt Karolum V. Imperatorem, Vienna ab obsidione Turcica liberata, in Italiam venientem pro Italiæ pace ac tranquillitate componenda alloqueretur.

Clem. VII. ann. Dom. 1532.

Blasius de Cæsena, in Diario.

Clemens denique VII. Die ix. Septembris Anno salutis M. D. XXXIII. vt idem Blasius testatur, ab Vrbe discessit, Nicæam & Massiliam vsque cum sacrosancto Viatico ante ipsum solemniter delato, proficiscens, vt Francorum Regem alloqueretur, quo cum nouam iniuit amicitiam, in qua Laurentij Iunioris filia, Katarina Medicea, Henrico, Francisci Regis secundogenito, Massiliæ in matrimonium collocata est: ibiq. solemnes nuptiæ incredibili pompa celebratæ sunt. A Liburno autem Massiliam vsque Clemens nauigauit, sanctissimo Sacramento cum vniuersa Societate in alia trireme, quam Ducissam vocitabant, ante summum Pontificem delato, vt ait Blasius. Massiliam denique solemnissimo apparatu cum sacratissima Eucharistia ingressus est. Cuius ingressui duo etiam Filij Regis Christianissimi interfuerunt, duodecima Octobris die, Deo Domino consecrata, M.D.XXXIII.

Clem. VII. ann. Dom. 1533.

Blas. vbi sup.

Sanctissimum Sacramentũ naui delatum.

Pau-

Paul. III. anno Domini M.D. XXXV.

Paulus huius nominis III. Vir sane prudentissimus, atque inter Romanos Pontifices velut fulgentissimum iubar non solum Familiæ nobilitate ac splendore, sed rerum etiam gestarum magnitudine, multarumq. insignium virtutum claritate bonis cum litteris coniuncta maiorem in modum resplendens, Anno Domini M.D. XXXV. tertia mensis Septembris die (eodem Blasio teste) ab Vrbe discessit, Perusiam versus proficiscens, vt Ciuitatem ipsam à seditionibus liberaret. Quo in itinere sacrosanctum Viaticum ante se solemniter asportandum curauit.

Blasius de Cæsena in Diario.

Paul. III. Anno Domini M.D. XXXVIII.

Idem Paulus Anno Domini M.D. XXXVIII. Die vero 23. Martij ab Vrbe discessit, Placentiam versus, & Nicæam Prouinciæ Vrbem vsque profectus, vt Karolum V. Imperatorem, & Franciscum Francorum Regem, cò accersitos, alloqueretur ad pacem inter eos componendam, necnon ad nauale bellum in Turcas excitandum, ingenti classe, hostibus maxime formidabili, comparata.

Blasius de Cæsena in Diario.

Hactenus de Romanis Pontificibus, qui sacrosanctum Viaticum in itinere solemniter asportandum curarunt: horum nanque Successoribus longum iter facere non contigit. Gregorius tamen XIII. qui Bononiam ire decreuerat, hunc solemnem Ritum gestandi sacrosanctum Viaticum, obseruandum curarat, vt Arculæ sanctissimi Sacramenti tegumentum acu pictum, & in Sacrario Pontificio asseruatum, præseferebat: in eo enim tegumento stemmata eiusdem Pontificis gentilitia insignita cernebantur. Nunc reliquuum est, vt Tertiam huiusce nostri Commentarij Partem, quæ Societatis sanctissimi Sacramenti Clementem VIII. Pontificem Maximum præeuntis ab Vrbe Roma Ferrariam vsque profectionem, eiusdemq. Pontificis solemnem in Ciuitatem Ferrariam ingressum comprehendit, aggrediamur.

COM-

COMMENTARII
PARS. TERTIA

De Societatis ſanctiſſimi Sacramenti Clementem VIII. Pont. Max. Ab Vrbe Roma Ferrariam vſque præeuntis profectione, deq. ſolemni eiuſdem Pontificis in Ciuitatem Ferrariam ingreſſu Anno Domini M. D. XCVIII.

FERRARIA diuinitus recuperata effecit, vt Clemens Pont. Max. (cui res ſane omnes, inſigni pietate præuia, quamuis arduæ, quamuis pene deſperatæ, diuina in primis ope fauente, ad vniuerſæ Chriſtianæ Reipublicæ beneficium, feliciter atque ex ſententia ſuccedunt) ab Vrbe Roma diſcederet, Ferrariam vſque ipſam profecturus. Anno nanque Domini M. D. XCVII. Die 27. Octobris,[1] Alphonſo Eſtenſe, huius nominis II. & vltimo Ferrariæ Duce, ſine filijs ac deſcendentibus mortuo, ſanctiſſimus D. N. Clemens VIII. Paſtor Eccleſiæ vigilantiſſimus, & Patrimonij S. Petri defenſor acerrimus & indefeſſus, vbi primum Ferrariæ Ducatum in feudum olim à Romanis Pontificibus Prædeceſſoribus ſuis conceſſum, ad Romanam Eccleſiam ob lineam dicti Alphonſi finitam fuiſſe deuolutum, accepit; nulla penitus cunctatione interpoſita, cum vniuerſo S. R. E. Cardinalium Collegio de illius recupe-

 ratione

ratione grauiter ac sapienter egit, dictam recuperationem ijsdem quoque Cardinalibus instanter postulantibus. Quare sanctissimus D. N. in decreto hac de re pronunciando, humanis posthabitis rationibus, totam Ferrariæ ditionem Christo Domino Saluatori nostro, nec non gloriosæ ac semper Virgini, Dei Genitrici Mariæ, sanctisq. Apostolis Petro & Paulo, constanti animo, miroq. pietatis ardore addixit & consecrauit. Iuris itaque atque Canonum ordine seruato, stricto tandem vtroque gladio, Petroq. S. Nicolai in carcere, Diacono Cardinale Aldobrandino, ex fratre germano eiusdem Clementis nepote, ad res sane præclaras & arduas pro Romana Ecclesia celeriter ac feliciter perficiendas nato, in Ciuitate ac Ducatu Ferrariensibus, necnon in vniuersa Italia ad quoscumque Principes à latere Legato, pro Ducatu Ferrariæ ipso recuperando cum militaribus copijs misso, Cæsar Estensis nullo militum expectato congressu, eumdem Ferrariæ Ducatum antiquo ac legitimo S. R. E. dominio, superiori anno M. D. XCVIII. die 12. Ianuarij restituere, inita conuentione, scriptis mandata, promisit: req. ipsa eiusdem vigesima nona Mensis die, hoc est, pridie diei sancto Hippolyto consecratæ, in qua ipsius Clementis, antea Hippolyti nuncupati, Pontificatus natalis celebratur, libere ac pacifice, non humano tantum, sed expresso diuinæ opis præsidio, restituit, Ferraria gaudio gestiente, tota Vrbe Roma exultante, Deoq. ingentes gratias agente, vniuersaq. Italia admirante. Sanctissimus autem D. N. Clemens, etsi ad Ferrariam recuperandam, Alphonso statim mortuo, ipsemet ire decreuerat; ad eam tamen diuinitus recuperatam sese etiam contulit ijs de causis, quas infra suo loco enarrabimus.

Parte tertia sub fi. De rebus Ferrariæ gestis.

Ab Vrbe autem Roma idem Sanctissimus D. N. tertiadecima Aprilis die M. D. XCVIII. discessit, Societate sanctissimi Sacramenti cum sacrosancto Viatico vnius

Discessus Papæ.

diei

diei itinere, & breuissimo quidem, præuia, ob rationes, quas in Prima huiusce Commentarij Parte in medium attulimus, hunc nodum explicantes. Quare sanctissimus D. N. duodecima eiusdem Mensis die, peculiari quodam nomine atque cultu Domino Deo consecrata, vt sacrosanctum Viaticum ante suum discessum vnius diei itinere præire cerneret, in Basilica sancti Petri super Altare sanctorum Apostolorum rem diuinam priuatim faciens, ex sacratissimis Hostijs duabus vnam de more absumpsit; alteram vero, completa Missa, sacerdotalibus exutus indumentis, mozzetta deinde ac stola indutus intra vasculum crystallinum, quod custodiam sanctissimi Sacramenti appellant, repositam, in Arcula siue Capsula suis manibus maxima cum veneratione collocauit. Clauiculam denique, qua suis item manibus Capsulam obserauit, Apostolici Palatij Sacristæ, cui sanctissimi Sacramenti cura ex officio Sacristatus demandatur, assignauit.

Pag. 25 & 26.

Missa Domini Papę priuata.

Sacratissima Hostia intra Capsulam à sanctissimo D. N. reposita.

Capsulæ clauicula.

Capsula, vt eam plenius describamus, lignea est, longitudine palmorum circiter quattuor; latitudine duorum; altitudine autem vnius palmi & amplius, holoserico rubri coloris panno, intus forisq. conglutinato, cooperta. Eius operculum habet foris in medio basem quamdam ex ære aurato, intra quam statuitur Crucis æreæ pes auratæ cum sacra Christi imagine vnius palmi, & eo amplius, eidem Cruci erectæ super illam basem affixa. Hæc interea Capsula habet intus in fundi medio sericeum rubri coloris sacculum desuper contrahendum, & funiculis sericeis constringendum, in quo vasculum illud crystallinum siue Hostiaria, vel, vt aiunt, Custodia cum sacratissima Hostia à Sacrista † de septimo in septimum diem, vt iam diximus, mutanda, reconditur & custoditur.

Capsulæ sanctissimi Sacramenti descriptio.

† Hostię Sacratissimæ de 7. in 7. diem mutatio.

Pag. 24. & 25.

Extat etiam super Capsulam opertorium ex tela aurea, seu potius ex serico & auro contexta in quattuor partes

Capsulæ Opertorium.

diuisum, atque hinc inde pendens; partium vero extremitates lacinijs item fericeis & aureis diftinctæ & ornatæ funt, necnon Ecclefiæ fanctæ, fummi Pontificis, & Societatis Corporis Chrifti infignibus decoratæ. Ad quattuor Capfulæ angulos quattuor virgæ ferreæ & auratæ palmorum circiter quattuor, columellarum inftar, ad tres & amplius palmos fupra Capfulæ operculum eminentes, aptatæ cernuntur: fuper quarum fummitatibus vmbella, quam vulgo baldacchinum appellant, ex ferico item & auro contexta, fuftentatur, hinc inde pendens, lacinijs, & lemnifcis feu flocculis tum fericeis tum aureis diftincta & ornata: in cuius vertice ad quattuor angulos totidem ftellulæ ex ære inaurato fuper glandes item æreas & auratas ac fatis quidem grandes collocatæ, magnam efficiunt venuftatem. Hunc in modum Arcula fiue Capfula varie ac decenter elaborata haftis quibufdam ornatis fubleuata ab octo Bafilicæ fancti Petri Canonicis fuper humeros deferebatur.

Vmbella fanctifsimi Sacramenti Capfulæ coaptata defcribitur.

Comitatus à S. Petro ad Portã Angelicam.

Ante fanctifsimum Sacramentum ibant Conuentus Laicorum ad pietatis & religionis opera inftituti, quos Confratrias vocant, cum cereis facibus feu funalibus ardentibus, omniumq. Ordinum Religiofi, deinde Cantores Bafilicæ fancti Petri decantantes, Crucifero item cum vniuerfo Vrbis Clero fubfequente. Poft Clerum deferebatur Capfula fanctifsimi Sacramenti cum alia maiori vmbella ab octo Cubicularijs ex intimis Sanctifsimi D. N. Papæ atque præcipuis, quos appellant fecretos, delata, Clauarijs feu Clauigeris, & Heluetijs fanctifsimi D. N. machærophoris & haftiferis hinc inde in ipfius fanctifsimi Sacramenti cuftodiam & venerationem incedẽtibus.

Confratres. Religiofi. Cantores. Crucifer. Clerus. Cubicularij Papæ. Clauigeri. Heluetij.

Prope fanctifsimum Sacramentum fequebatur fanctifsimus D. N. Papa, cereum fatis grandem & ardentem manu geftans, fubfequentibus S. R. E. Cardinalibus, & funalia item cerea ardentia deferentibus; hos Prælati

Sanctifsimus D. N. Papa.

multi

multi ac nobiles viri sequebantur, immensa fere & admiranda quidem Populorum frequentia accedente.

Hoc ordine intra & extra Ecclesiam ad scalarum radices vsque, in amplissimam sancti Petri aream ducentes, itum est; vbi Asturco siue Achinea, equus videlicet albus, cui non vulgaris in incessu gradus, sed mollis alterno crurum explicatu glomeratio est, pulcherrime phaleratus, opertorio rubri coloris holoserico ad eius vsque pedes defluente coopertus, & ephippiatus, stragula scilicet, quam sellam passim vocant, rubri coloris holoserica, tintinnabulo argenteo & inaurato à collo eius pendente, detinebatur.

Asturconis phalerati descriptio. Asturconis opertorium, sella, & tintinnabulum.

Quò postquam peruentum est, Arculæ seu Capsulæ gestatores, eam statim Asturconi imposuerunt, & intra sellæ anteriorem ac posteriorem partes, multo plus alijs sellis prominentiores, ad ipsam Capsulam melius recipiendam & coagmentandam ita elaboratas, coaptarunt. Sacrista vero ad eamdem Arculam super sella tutius firmandam & fulciendam, duobus ferramentis (quæ vulgo vites vocantur, vicesq. clauium fungi solent) ad anteriorem sellæ & Capsulæ partem adhibitis, & in vtramque per foramina sinuosa transigentibus; totidemq. ferramentis ad posteriorem eodem modo appositis; ita Sellam & Capsulam inter se connexas siue coagmentatas ac stabiles reddidit, vt hæc ab illa dimoueri haudquaquam possit, nisi ferramenta illa extrahantur, aut perfringantur.

Capsula sanctissimi Sacramenti sellæ super Asturconem coaptatur: huiusceq. coaptationis descriptio. Ferramenta ad fulciendam capsulam.

Hac re statim confecta, Sacrista mulam albam, eius muneri destinatam, actutum conscendit, mantelletto & mozzetta, vt loquuntur, iuxta Instituti sui colorem indutus, albumq. baculum, nigri coloris funiculo sericeo, & lemniscato insignitum, curæ sibi commissæ ius siue insigne præseferentem manu gestans, Portam Angelicam versus sese contulit, vbi DD. Prælati cum vniuersa Societate sanctissimum Sacramentum, à Confratribus, & à Clero,

Apostolici Palatij Sacrista. Idem fere infra pag. 51. Baculus Sacristæ quid sibi velit.

Clero, necnon à Populis veneranter comitatum, præstolabantur.

Magna sanctissimi D. N. pietas ac religio.

Antea verò quàm sanctissimum Sacramentum à scalis sancti Petri dimoueretur, sanctissimus D. N. Clemens ambobus genibus flexis, ab vltimo scalarum gradu sese erexit, & ad Capsulam accedens, eam maxima cum veneratione exosculatus est; deinde iterum genua flectens, ingenti lacrymarum effusione ac pietate religiose sacratissimum Christi Corpus ingeniculatus adorauit; ab humo autem non surrexit, donec sanctissimi Sacramenti Arculam videre potuit; postquam vero eam amplius cernere non valuit, è terra erectus, S. R. E. Cardinalibus dimissis, per easdem scalas in Palatium redijt. Vbi autem primum eo, quem enarrauimus, ordine, ad Portam Angelicam cum sanctissimo Sacramento peruentum est, omnes, qui eò vsque sacrosanctam Hostiam comitati sunt, in aream sancti Petri, ad varia Vrbis loca vias monstrantem, redierunt, Societatem sanctissimi Sacramenti sese viæ committentem progredi sinentes, eidemq. felix iter ominantes.

Sanctissimus D. N. dimissis Cardinalibus in Palatium reuertitur.

Antea vero quàm rem vllam ad iter pertinentem aggrediamur, instructionem Societatis sanctissimi Sacramenti censeo describendam iuxta seriem ac pompam in itinere obseruatam.

Instructio ac series equitatus Societatis sanctissimi Sacramenti Ferrariam proficiscentis.

Sarcinæ Sacrarij Pontificij.

OMNIA in primis, quæ ad Sacrarium Pontificium pertinent, necnon Societatis quorumcumque vtensilia, hoc est ad eorumdem cultum, aut vsum spectantia à mulis

à mulis & equis onerarijs præferebantur : Omnium interea iumentorum ductores, hoc est muliones & alij, necnon baiuli ad iumenta oneranda & exoneranda, & ad sarcinas huc atque illuc super humeris portandas destinati, suo loco præibant, Sarcinæ, ad Sacrarium Pontificium pertinentes, opertorijs ex panno rubro summi Pontificis insignibus ornato erant contextæ. Hanc tumultuariam & iumentorum & hominum multitudinem Turmæ equitum cum Tubicine subsequebantur. Hos prope octo Asturcones, siue Achineæ sellis holoserico rubri coloris panno coopertis strati sine sessoribus à stabularijs ducti cum Asturcone duas ligneas, & quidem breuissimas, deferente scalas panno rubro tectas subsequebantur: vtraque vero scala duobus constat gradibus ad Capsulam sellæ coagmentandam, & coaptandam, & inde, cum opus est, deponendam idonea. Hos ordinatè ac distinctè qui infra leguntur, subsequebantur; vniuersæ scilicet Prælatorum Familiæ, & famuli cuiuscumque gradus hominum, qui aliqua dignitate sunt insigniti, vel aliquo funguntur munere.

Tubicen.

Turmæ equitum.

Asturcones, vel Achineæ.

Scalæ ligneæ panno rubro tectæ.

Prælatorum familiæ ac famuli.

Duo deinde Cursores, duoq. ex officio rubeam deferentes virgam; Viginti Pontificiæ Cappellæ Cantores; Duo Scutiferi; Duo Clauarij argenteas clauas gestantes; Alter Sacrarum Cæremoniarum Magister; Duoq. Cappellæ Pontificiæ Clerici hyacinthini seu violacei coloris vestibus induti, equis insidentes, argenteasq. laternas super hastis affixas deferentes. Hastę vero super stapedibus, siue, vt aiunt, staffis quibusdam ad hanc rem solam confectis, fulciuntur ac sustentantur, cereis ardentibus intra laternas in summitate hastarum subleuatas, occlusis.

Cursores.

Virgā rubeam deferentes.

Cantores.

Clauarij.

Cæremo. Magister.

Clerici cappellæ.

Luminaribus hisce præuijs, sanctissimum Sacramentum, eo, quem explicauimus, modo, asportatum super Achineam seu Asturconem à duobus circumpedibus seu peditibus, quos Parafrænarios appellant, fræno

ductum,

Heluetij. ductum, sequebatur, Heluetijs in eius custodiam & venerationem Machærophoris hastiferisq. stipatum.

Apostolici Palatij Sacrista. Pag. 26.

Apostolici Palatij Sacrista sanctissimum Sacramentum statim subsequebatur, mulæ albæ insidens, albumq. baculum, iurisdictionis cuiusdam insigne præseferentem manu gestans, vt fusius hac de re nuper suo diximus loco.

Prælati, & Assistentes Papæ.

Hunc sequebantur Prælati omnes, ac ceteri sanctissimum Sacramentum comitantes, Fabius videlicet Blondus, Patriarcha Hierosolymitanus; Guillelmus de Auanzòn Gallus, Archiepiscopus Ebredunensis; Franciscus Montorius Episcopus Neocastrensis sanctissimi D. N. in Cappella Assistentes, & Hieronymus Centelles Romanus Episcopus Caballionensis; Bernardinus Morra nunc Episcopus Auersanus, & Andreas Sorbolongus, ambo è sacra Reformationis Congregatione; Scipio Vicecomes Subdiaconus Apostolicus; hi vero tres vtriusque signaturæ Referendarij. Hos sequebantur Aloysius Cittadinus, & Pomponius de Magistris, Altaris Sanctorum Apostolorum Petri & Pauli in Basilica Vaticana Præfectùs, quem Altaristam appellant; ambo eiusdem Basilicæ Canonici; necnon Octauius Boiardus, & Ioannes Baptista Genga, hi quattuor è sanctissimi D. N. Cubicularijs, quos vocant honoris.

Subdiaconus Apostolicus ac Referendarij.

Cubicularij Papæ.

Cappellani.

Scutiferi.

Quattuor interea ex ijs, qui domestico sanctissimi D. N. Sacello inseruire solent, Cappellaniq. passim vocitantur; Duoq. tandem Scutiferi, seu Cubicularij ex ijs, qui extra cubicula domestica seu secreta custodiendi munus exercent.

De discessu ab Vrbe Roma.

Die 12. Aprilis, qui fuit dies Dominicus.

HOC ordine Societas sanctissimi Sacramenti, pridie idus Aprilis, hoc est, duodecima Mensis die M. D. XCVIII. ab Vrbe Roma discessit, Ferrariam vsque profecta;

profecta; idemq. toto in itinerum cursu obseruatus est ordo. Idibus vero Aprilis, tertiadecima eiusdem mensis die, sanctissimus D. N. cum vniuerso Pontificio apparatu & Comitatu praeeuntem sanctissimi Sacramenti Societatem sequens, in viam sese dedit. Societas nanque sanctissimi Sacramenti itinere vnius diei, & quidem fere semper breuissimo, Summum Pontificem antecedebat, vt alibi fusius dictum est, nodo ad hanc rem spectante, dissoluto. Quotidie iter agebatur, nisi per sanctissimi D. N. Cursores Tabellarios ipsi Sacristae aliter mandatum fuisset: idemq. Sacrarij Pontificij Praefectus singulo quoque mane rem diuinam, quam Missam conuentualem appellant, pro vniuersa sanctissimi Sacramenti Societate iter agente, faciebat, istuc ipsum multis & frequenter quidem priuatim facientibus.

Pag. 25.

Missa conuentualis.

Sacris peractis, hoc est Missa conuentuali ab eodem Sacrista celebrata, Psalmi & orationes pro iter agentibus recitabantur iuxta Clericorum Itinerarium in Ecclesia sancta institutum: deinde ordine, paulo superius enarrato, Societas viae sese committebat, his prius à Fabio Blondo Patriarcha Hierosolymitano dictis: *Procedamus in pace*; Ceteris respondentibus: *In nomine Domini. Amen.*

Precationes pro iter agentibus quotidie celebrari solitae.

Magna diei pars singulo quoque itinere in septem Psalmis, quos poenitentiales vocant; & in Litanijs recitandis, alternantibus Choris, consumebatur; in reliqua diei parte, suo quisque arbitratu, modo diuinum Officium, modo preces aliquas, modo Orbiculum illum precarium, quem Coronam passim vulgo appellant, recitabat: Colloquia denique Christianam pietatem ac religionem redolentia, necnon ad rem, quae in Arcula deferebatur, sacratissimam ac diuinam pertinentia, interdum habebantur.

Exercitationes spirituales in toto itinere praestitae.

De accessu ad ea loca, in qua diuertendum erat.

Vespertino iam deinde tempore aduentante, cum Societas vno circiter milliario ab Oppido, seu Ciuitate, quò diuertendum erat, abesset, ecce statim præsto adsunt militares homines perarmati; Societati, in honorem ac venerationem sanctissimi Sacramenti obuiam procedentes; deinde cum cereis ardentibus Clerus & Religiosi omnes modo Hymnum in solemnitate Corporis Christi cantari solitum; modo S. Ambrosij ac Beati Patris Augustini sacrum item Hymnum decantantes, Conuentusq. Laicorum ad pietatis & religionis opera instituti, quos Confratrias, & Confraternitates appellant, sanctissimo Sacramento occurrebant.

Militares homines.

Clerus.

Religiosi.

Confratriæ.

Prope autem loci Portam, ecce item Magistratus, præcinentibus tubis, & Populo subsequente, obuiam Societati sese offerebat, sanctissimo Sacramento vmbellam à primarijs locorum viris, seu optimatibus Magistratum gerentibus per Oppida seu Ciuitates gestandam honori simul & labori succedentibus, subeunte, hinc inde quoque pueris & adolescentibus ac iuuenibus & quidem nobilibus vario ac ditissimo vestium cultu decoratis, alijs interdum oliuarum ramos, alijs vero clauas siue baculos oblongos pictos & ornatos manu deferentibus; circumsepto; minoribus interea necnon maioribus tormentis bellicis ad lætitiam simul ac venerationem declarandam displosis. Societate sanctissimi Sacramenti hunc in modum disposita, ad Ecclesiam Cathedralem vsquè pie ac religiose procedebatur: in eundo autem; exteriores domorum parietes aulæis picturata versicoloriq. textura insignibus ac spectabilibus vestiti, fenestræq. tapetis perpulchris exornatæ, viæ floribus ac folijs stratæ, necnon velis siue linteis desuper contectæ, ornatisq. Altaribus nonnun-

Magistratus locorum cum Populis.

Varius Adolescentulorum ac Iuuenum cultus.

Apparatus locorum.

nonnunquam ornatæ cernebantur, Gentibus vtriusque sexus visendi gratia vndique confluentibus, præter eas, quæ è fenestris ipsis, atque è domorum ianuis spectabant.

De accessu ad Ecclesiam Cathedralem.

POstquam vero ad Ecclesiam peruentum erat, Arcula ipsa cum sanctissimo Sacramento in maiori seu primario Ecclesiæ Altari decentissime ornato statuebatur: deinde à Cappellæ Pontificiæ Cantoribus, alternantibus Choris, Litaniæ sacratissimi Corporis Christi, necnon sacræ cantiones decantari solebant, maxima Populorum intus extraq. Ecclesiam adstante frequentia, attentissimeq. audiente. Erudito denique ac suaui musicorum concentu peracto, perq. sacram precationem ab Episcopo seu Presbytero loci primario decantatam concluso, Indulgentiæ non solum pro adstantibus, verum etiam pro ijs omnibus, qui sanctissimum Sacramentum comitati iam fuerant, ac postridie ad portam vsque Ciuitatis aut Oppidi comitaturi erant, à cæremoniarum Magistro promulgabantur. His peractis, Christifideles ad primam vsque noctis & amplius horam in Ecclesia commorantes, & in eam certatim concurrentes, sanctissimo Sacramento suppliciter preces offerebant. Dimisso denique Populo, Apostolici Palatij Sacrista sacratissimam Hostiam (cæremonijs sacris rite præmissis) pie ac religiose visitabat: & siquid in Capsula ob continuam eius agitationem vitiatum fuisset inuentum, resarciendum studebat. Ecclesiasticos postremo viros in custodiam sanctissimi Sacramenti nocturnas vigilias alternatim acturos, cereis ac lampadibus perpetuò ardentibus illic relictis, destinabat.

Cappellæ Pontificiæ Cantores.

Indulgentiæ pro comitãtibus Sanctissimum Sacramentum, &c.

Populorũ concursus ac religio

Ecclesiastici Viri in custodiam sanctissimi Sacraméti destinati.

De Populorum Comitatu, eorumq. pijs rebus gestis, Societate sanctissimi Sacramenti Ciuitates & Oppida ingrediente.

HActenus ijs de rebus, quæ à Societate sanctissimi Sacramenti in itinere fieri solebant, necnon de eiusdem in Ciuitates vel Oppida, in quæ diuertendum erat, ingressu: Nunc reliquum est, vt ea, quæ à Populis locorum, per quæ transeundum erat, facta sunt, ac nonnulla enarratu digna, quæ in itinere euenerunt, commemoremus.

Populorum pietas ac religio.

Tanta vbiuis gentium erat omnium Christianorum erga Sanctissimum Sacramentum pietas ac religio, vt non solum cum Magistratu & Clero, altero ipsorum Vmbellam supra Capsulam Sanctissimi Sacramenti deferente, in ingressu & in discessu Societates Laicorum ad pia opera exercenda institutæ (quas Confraternitates vel Confratrias vulgo appellant) multiq. ex locorum Populis ad aliquot milliaria, verum etiam vtriusque sexus Christifideles ex vicinis Villis, & Castellis, Oppidis ac Ciuitatibus vndique turmatim confluentes, sacratissimam Eucharistiam pie ac religiose comitarentur. Huius autem generis Comitatus per totam fere viam singulo quoque in itinere cernebatur, dum alios alij excipiebant, & recentes defatigatis succedebant.

Populorũ concursus & comitatus.

Acta Populorum in itinere Christianam pietatem ac religionem exprimentia.

MVlta toto in itinere miram omnium Populorum erga sanctissimum Sacramentum pietatem exprimentia euenerunt, quæ longum profecto foret enarrare.

Hæc

Hæc tamen pauca ſilentio prætermittenda non reor: Quorum vnum eſt de fœmina ruſticana quadam, quæ ab vniuerſa ſanctiſſimi Sacramenti Societate viſa eſt è collibus quibuſdam ad viam vſque præcipitanter deſcendens, ſuumq. pectus frequentiſſimis contundens pugnis, atque hunc ſemper in modum ſacratiſsimam Hoſtiam, pectore ob verbera conſperſo ſanguine, & verbis Chriſtiana religione refertis, fœminæq. peritiſſimæ peritiam omnem longe multumq. ſuperantibus, ſubſecuta eſt; nec vnquam regredi voluit, dum ei per corporis vires progredi licuit: à tam pio autem, tamq. religioſo obſequio nonniſi ob longam ac nimiam defatigationem, rei tantæ debitam, virium expers (inuita tamen) deſtitit.

Fœminæ cuiuſdam pietas ac religio.

Ego vero dum miram religioſiſſimæ fœminæ erga ſacroſanctum Chriſti Corpus pietatem meditarer, mihi in mentem venit quod Gregorius Nazianzenus de Gorgonia ſorore ſua ante ſanctiſsimum Sacramentum ad Altare proſtrata, immenſo fidei & charitatis feruore, mercediſq. ſpe haud vacante, ingentiq. lacrymarum profluuio perfuſa, & pene moribunda, Chriſtumq. Dominum implorante ſcriptum reliquit, dicens: *Deſperatis omnibus alijs auxilijs ad mortalium omnium Medicum confugit, atque intempeſta nocte captata, cum morbus nonnihil remiſiſſet, ad Altare cum fide procumbit, eumq. qui ſuper ipſo honoratur, cum ingenti clamore inuocans, omnibuſq. nominibus appellans, atque omnia ea, quæ vnquam mirifice geſſerat, velut in memoriam ei reuocans (nam & veteres & nouas hiſtorias callebat) tandem pia & præclara quadam impudentia effertur.* Hunc fere in modum religioſiſſima illa fœmina ruſticana vere piam, vereq. præclaram Gorgoniæ impudentiam modo quodam & dictis & factis imitari videbatur, etſi Gorgonia, Chriſto Domino gratiſsima, ægro erat corpore, & ſupra quàm dici poteſt afflicto, membris omnibus diſſolutis; illa vero non item: immo vt ſanam gratamq. Chriſto Domino ſeſe redderet, aut conſeruaret,

Greg. Nazian. in xj. oratione funebri in laud. Gorgoniæ.

seruaret, suum corpus mirum in modum affligabat. Hæc de fœmina rusticana & imperita, peritiam huius mundi omnem superante.

Feminæ à dæmonum vexatione liberatæ.

Alterum scitu dignum sese offert de quibusdam fœminis ab immundo spiritu vexatis, quæ in ipso sanctissimi Sacramenti transitu, ob magnam earundem atque astantium in sacrosanctum Christi Corpus sub specie panis occultatum fidem, liberæ à dæmonibus euaserunt. Omitto Christifidelium vtriusque sexus pietatem ac religionem, dum omnes tota fere via Arculæ sanctissimi Sacramenti opertorium vel manibus osculatis, vel Orbiculo illo precario, qui Corona vulgo vocitari solet, certatim tangerent, & quidem venerabundi. Omitto etiam quæ in Capsulæ gestatorem, & in eos, qui prope subsequebantur, ob venerationem sanctissimi Sacramenti fiebant; necnon Arcus, quos triumphales vocant, in confinijs locorum, & in Ciuitatibus & Oppidis constructos: non enim desunt, qui hanc Ciuitatum & Oppidorum magnificentiam cum pietate coniunctam conscribant: quibus hanc dicendi prouinciam libenter relinquo. Multa denique breuitatis caussa omittenda videntur, quæ in Villis & Castellis, atque item in Oppidis & Ciuitatibus, in quibus solus præstabatur transitus, in venerationem sanctissimi Sacramenti, & in pedestrium hominum obsequium fiebant.

Christifideliũ pietas ac religio.

Orbiculus precarius.

Populorum magnificentia.

Epilogus & ordo rerum dicendarum.

NVNC reliquum est, vt loca, per quæ itum fuit, & in quibus à sanctissimi Sacramenti Societate pernoctatum est, ordine recenseamus. His breuiter enarratis, felicissimum & Pontificio apparatu splendidissimum in Ferrariam recuperatam ingressum aggrediemur. Vt autem loca omnia, in hoc Itinerario enarrata, non solum

à no-

à nostratibus, sed ab exteris etiam Nationibus facile dignoscantur, tum recentiora tum antiquiora locorum nomina, eorundemq. naturam & situm, breuissime, quò ad eius fieri poterit, explicabimus.

Itinerarium Societatis sanctissimi Sacramenti.

PRidie idus Aprilis, hoc est, vt alibi diximus, duodecima mensis die; Domino Deo peculiari quodam cultu ac nomine consecrata, Societas sanctissimi Sacramenti ab Vrbe Roma (quæ est Italiæ Ciuitas in Latio sita, nemini non nota, omniumq. Vrbium Regina, totiusq. prope Mundi olim, nunc vero Christiani Orbis caput) Ferrariam vsque profectura, per Portam Angelicam discessit, per prata transiens, indeq. per Pontem † Miluium, quem nunc Mollem (& corrupte quidem) vulgus appellat. Is autem Pons extra Portam Popularem est, mille & amplius passuum interuallo, viam Flaminiam coniungens: ad quem Maxentius Tyrannus cum exercitu à Constantino Magno diuinitus fuit oppressus.

Pag. 19. Die Dominico 12. April.

† Pōs miluius vel mollis corrupte.

Maxētius à Constantino oppressus.

A Porta vero Angelica, ad hunc vsque Pontem circiter vnum milliarium distante, frequentissimi vtriusque sexus Populi in varijs vehiculorum generibus, præter alios pedestres quàmplurimos, hinc inde sanctissimum Sacramentum expectantes commorabantur. Ex pedestribus autem permulti ad septem milliaria, ad Portam scilicet vulgo Primam vocitatam, sanctissimum Sacramentum comitati sunt. Vespertino denique tempore aduentante, ad Castellum, siue Castrum Nouum, ab Antonino in suo Itinerario commemoratum, & in Thuscia situm, deuentum est: cuius in Diuersorio ob loci & omnium rerum angustias non bene nobiscum actum.

Populorū frequētia in Romæ suburbanis.

Prima Porta.

Castrum nouum.

Postri-

Postridie, hoc est 13. Mensis Aprilis die à Castro Nouo per Arinianum oppidum, vel Arianum à Blondo, vel Arignanum à Platina dictum, nunc vero Rignanum vulgo vocitatum, non procul à Monte Soracte transeuntes, ad Ciuitatem Castellanam editissimo in loco sitam, altissimisq. vndique cinctam rupibus, olim Fescenium, seu Fesceniam à Blondo, Annio, Volaterrano, Plinio, ac Strabone nuncupatam, peruenimus, ibiq. cænauimus ac pernoctauimus.

Die Lunæ 13. April.

Arinianum.

Ciuitas Castellana.

Ad sextam noctis horam omnes dum somno sese darent, ecce Cursor Tabellarius ab Illustrissimo ac Reuerendissimo Domino Cynthio Sancti Georgij Cardinale, Clementisq. VIII. Nepote missus ad Sacrarij Pontificij Præfectum, cui mandatum fuit, vt in Ciuitate Castellana cum vniuersa sanctissimi Sacramenti Societate ad nouum vsque nuncium consisteret. Id quod Sacrista se facturum eadem ipsa hora per litteras respondit.

Sequenti vero die sacris iam peractis, sub prandium, per alium Cursorem Tabellarium fuit eidem mandatum, vt, litteris illico perlectis, cum eadem Societate illinc discederet, cœptumq. iter persequeretur. Hinc Societate sanctissimi Sacramenti per Tubicinem excitata, & per Cursores de discessu monita, sumptoq. ientaculo, statim discessimus.

Die igitur 14. à Ciuitate Castellana venimus Burgetum, siue Burghettum (Beati Leonardi vicum lautum) ad ius dominiumq. Xenodochij sancti Spiritus in Sassia Romæ olim pertinens; nunc Ducatui Castri subiectum; deinde Tiberim supra Pontem ex nauigiorum connexione, tabularumq. desuper compagine constructum transiuimus; inde per Ocriculum à Strabone & Antonino; à Tacito autem ac Plinio, Otriculum in Vmbria, dictum, ad mille passus à Tiberi in Colle situm, Narniam (olim Nequinum) Ciuitatem antiquam

Die Martis 14. Aprilis.

Burghettum.

Otriculum.

Narnia.

à Nare

à Nare fluuio nuncupatam, Viris & armorum ac litterarum, dignitatumq. gloria decoratis insignem, multisq. alijs nominibus celebrem, in aspero, saxoso, præcelsoq. monte sitam deuentum est. A Septentrione attamen Agri colles amœni sunt, arboribusq. fructiferis, vitibus, oleis, ficubus, idq. genus alijs nitentes imminere cernuntur. Hac in Ciuitate cænatum, pernoctatumq. fuit.

Die 14. à Narnia discessimus, per Collem Scipionis, (quem corruptè appellant *Coldiscipolo*) Oppidum frequens, & opibus affluens transeuntes. Inde vero Interamnam territorio angusto, fertilissimo tamen circumseptam, duosq. inter amnes, altissimam scilicet ex Nare fluuio fossam, ipsumq. Narem sitam, armorum peritia satis nobilem, & propter præclara magno numero ingenia perillustrem aduenimus, ibiq. cænauimus ac pernoctauimus.

Die Mercurij 15. Aprilis.

Interamna.

Die 16. ab Interamna Spoletum antiquissimum Vmbriæ seu Vilumbriæ olim caput, in extrema & amœna planitie, Valle Spoletina vocitata, iacens; non ab expoliendo, expoliandove vocibus Latinis, sed ab Aramæis & Hetruscis vocabulis (ait Annius) Polo scilicet Duce, aut Spolo aue, cuius auspicio Vrbs ipsa condita fuit, deriuatum; eiusdemq. Prouinciæ Ciuitatem olim primariam (cui & Arx insidet munitissima, ceteris Italiæ nobilibus adnumeranda) partim in plano, partim in colle sitam; copia vero rerum ad vitam vtilium in primis affluentem, & frumento, vino, oleo, amygdala, cetérisq. frugibus abundantem deuentum est, ibiq. cænatum, ac pernoctatum. Huc autem venimus per Vallem Stretturæ vulgo dictam, hoc est, Guillelmo Kyriandro interprete, angustiarum Vallem, admodum saxosam, altissimisq. rupibus clausam.

Die Iouis 16. April.

Spoletum.

Annius.

Vallis Stretturæ.

Die 17. à Spoleto per Trebulam in monticulo sitam, quam nunc *Treui* vulgo appellant, venimus Fulgineum ita à nonnullis dictum, ab Appiano Fulcinium, à Silio Fulginiam, nunc vero Fulignum vulgo nuncupatum, Ci-

Die Veneris 17. Aprilis.

Trebula, Treui.

Fulgineû.

uitatem in planitie amœna & iucunda ſitam,. omnibus frugibus abundantem; eximieq. præ ceteris Gentibus conditurasex ſaccharo minutas conficientem: cuius Ciuitatis Ager ſiue Territorium tanta rerum copia & ſitus extat pulchritudine, vt vbertate atque elegantia ceteris Italiæ fœcundiſſimis, amœniſſimiſq. locis adnumerari merito queat. Hoc loco cænatum eſt, ac pernoctatum.

Die Sabbati 18. Aprilis.

Collis floridus.

Serrauallis.

Chientus fluuius.

Camerinum.

Die 18. à Fulginco per Collem Floridum, *Col fiorito* Italicè dictum, ibiq. pranſi ſumus; deinde prandio ſumpto, per Serrauallem ab ipſa loci forma, hoc eſt, ab anguſtiſſimis Apennini faucibus nuncupatam (vnde Chientus, ſatis celeber amnis, ortum trahit) peruenimus Camerinum, à curuitate ſitus ita appellatum, Piceni Ciuitatem antiquam, haudq. minus frequentem quàm vetuſtam ac nobilem, etſi vetuſtiſſima & nobiliſſima, in Apennini iugo munitiſſimo loco ſitam, nobili Arce ac tutiſſima decoratam, præclaris magno numero ingenijs, litteris, & armis, agriculturaq. inſignem, multiſq. interea nominibus celebrem, cuius Ager multa & honeſta Oppida, necnon Caſtella, Villaſq. plurimas habet. Hac in Ciuitate pernoctatum fuit, & in Aedibus Illuſtriſsimi ac Reuerendiſsimi D. Cardinalis Mariani Perbenedicti Camertis cænatum: vbi Prælati omnes & alij non pauci excepti ſunt & quidem magnificentiſsime; ita vero, vt nil melius, nilq. ſplendidius ab vllo deſiderari potuerit.

Die Dominico 19. April.

Valcimara.

Belfortiũ.

Caldarola.

Die 19. à Camerino per Valcimaram, & Belfortium Viculos tranſiuimus non procul à Caldarola, honeſtiſsimo ſane Oppido, ad confluentem Flaſtræ, Chientiq. fluminum ſito, vbi poſtera die ſanctiſsimus D. N. cum vniuerſo Comitatu ad prandendum mira omnium rerum copia & magnificentia, exquiſitaq. epularum lautitia, ſplendidiſsimoq. tandem apparatu ab Illuſtriſsimo ac Reuerendiſſimo D. Euangeliſta Pallotto, Cardinale de Con-

ſentia

ſentia nuncupato, fuit exceptus. Nos deinde Tolentinum deuenimus, vetuſtum locum, Ciuitatemq. prope Chientum flumen ſitam, armis, & litteris inſignem, ſed ſanctitate ac reliquijs Beati Nicolai ex Eremitarum ſancti Patris Auguſtini Familia inſigniorem. Hoc loco pranſi ſumus; indeq. ſacris Beati Nicolai reliquijs, alijſq. religioſe viſitatis, veſpertino tempore aduentante, Maceratam, Ciuitatem rebus ad vitam vtilibus ſatis abundantem ac frequentem, poſt Heluiæ Recinæ oppidi (ait Blondus) interitum vna cum Recineto conditam, totaq. Cancellariatus regione, Piceni ſeu Marchiæ Legati ſede celeberrimam, peruenimus, ibiq. cænauimus ac pernoctauimus.

Tolentinum.

Macerata.

Die 20. à Macerata venimus Recinetum, Ciuitatem nundinariam, forma prælongam, etſi alijs item nominibus nobilem, ipſis tamen præſertim nundinis inſignem ac celeberrimam: certis nanque anni temporibus illuc ad mercatum negotiatores ex omnibus propemodum Europæ, multiſq. etiam Aſiæ partibus conueniunt. Huius Ciuitatis ager bonus eſt ac nitidus, totuſq. collinis, vitibus, oleis, alijſq. fructiferis arboribus abundans, & ob Lauretanam Domum nobiliſsimus ac feliciſsimus. Hac in Ciuitate immorati nihil omnino fuimus, ſed per mediam Ciuitatem tranſeuntes deuenimus Lauretanam vel potius Lauretinam ac ſanctam Domum, toto Chriſtianæ Religionis orbe celeberrimam, & nunquam ſatis celebratam, in colle quodam ſitam prope Muſonem fluuium, & à Recineto tribus milliarijs diſtantem, Templo ampliſsimo ac nobiliſsimo: ad cuius Templum vna cum Vico ipſo, fortiſsimo muro & craſſo circumſeptum ex omni Europa vtriuſque ſexus Chriſtifideles, & magna quidem frequentia quotidie votorum cauſa veniunt, vt innumera fere Scriptorum, ac Statuarum monumenta ex auro, argento, cera; picturæ item, & id genus alia euiden-

Die Lunæ 20. April.

Recinetum.

Lauretum

Populorũ Pietas ac religio erga ſanctiſſimam Domum Lauretinam.

Domus Lauretinæ descriptio

tiſſime docent ac teſtantur. Hæc enim ſacratiſsima Domus, omni veneratione digniſsima, diuinitus olim ab Angelis 10. Decembris die illuc aſportata fuit; deinde à ſummis Pontificibus marmore, & perpulchro quidem, ſtatuiſq. miro artificio effictis cincta; ita tamen, vt murus marmoribus incruſtatus ſanctiſsimæ Domui ad hæc vſque tempora coniungi nunquam potuerit, eo ſcilicet documento, murum ipſum nouum haudquaquam eſſe dignum, vt quos Chriſti Mater tetigit parietes, contingat. In hac enim Domo Beata Maria ſemper Virgo ac Dei Mater, cælorumq. Regina, & noſtra ad Filium ſuum Chriſtum, Saluatorem noſtrum, Aduocata, nata, educataq. fuit, & Gabriele Archangelo nunciante, Redemptorem mundi de Spiritu ſancto concepit, Genitrixq. Dei meruit appellari; ibiq. noſtram hanc ærumnoſam carnem Deus ipſe aſſumpſit, vt nos à Satanæ tyrannide liberatos ad Regni cæleſtis clauſtra traduceret. Hinc ob excelſam, ſummamq. loci religionem ac venerationem, ſanctiſsimo D. N. Clemente VIII. iubente, ac Maceratæ commorante, nos ad biduum Laureti conſtitimus, iter mora interrumpentes.

Murus nouus cur veteri coniungi non queat.

Diuina Domus Lauretinæ priuilegia.

Pia opera Laureti præſtita.

Omnes itaque ex Societate ſanctiſsimi Sacramenti hoc biduo ſacroſanctam Euchariſtiam (labe prius criminum expiati) religioſe ſumpſerunt, omneſq. Prælati ac Sacerdotes in ſanctiſsima Deiparæ ſemper Virginis Domo rem diuinam non ſemel fecerunt; deinde in primario Eccleſiæ Altari Fabius Blondus Patriarcha Hieroſolymitanus ſacratiſsimam Miſſam ſolemniter decantauit.

Die Iouis 23. April.

Biduo expleto, ſanctiſsimaq. Domo ab vniuerſa ſanctiſsimi Sacramenti Societate pio ac religioſo animi ſolatio, & quidem maximo, frequenter iam viſitata, ditiſſimoq. Eccleſiæ Sacrario oculis diligenter perluſtrato, ix. Kalendas Maij, hoc eſt, 23. Aprilis die, dum prandetur, Apoſtolici Palatij Sacriſta litteras à Curſore tabellario accepit, quibus ei ſanctiſsimi D. N. nomine manda-

tum

tum fuit à Siluio Antoniano, tunc Cameræ Pontificiæ Præfecto, nunc vero S. R. E. Cardinale, vt statim cum Societate sanctissimi Sacramenti Anconam adiret, atque inibi sanctissimum D. N. expectaret. Hinc Sacrista Societatis Tubicini statim mandauit, vt ad clangorem tubæ Societatem vniuersam per Lauretinam Ciuitatem, olim Vicum, commoueret & excitaret, excitatamq. ad iter conficiundum conuocaret, Cursoribus item ad iter nunciandum hac illac missis. Conuocata itaque actutum Societate, ac de itinere quamprimum faciundo monita, sumptoq. prandio, à Laureto (quod Ciuitatis nomine, Episcopaliq. dignitate Sixtus V. Pont. Max. auxit & illustrauit) discessimus, & per Camuranum Castellum transeuntes deuenimus Anconam, Ciuitatem antiquissimam, totiusq. Piceni ob mercaturas, & omnium Nationum mercatores ac negociatores, ingeniaq. magno numero nobilissima, celeberrimam; Promontorio appositam, & ab oræ situ, formam siue flexuram cubiti, quem Græci ἀγκὼν dicunt, referente, ita denominatam; ad littus Adriatici Maris à Siculis conditam, habentemq. Portum insigni opere à Traiano Cæsare constructum. Portus enim ipse nobilissimus, cum natura, tum opere & arte adeo clausus ac tutus est, vt tam magnitudine, quàm opportunitate inter primarios ac nominatissimos totius terrarum Orbis Portus adnumerari debeat; vel potius iuxta vulgi dictum satis vbique celebratum, vnicus appellari queat.

Cursor Tabellarius de discessu Anconam versus.

Societas sanctissimi Sacramenti ad iter conficiundum conuocatur.

Camuranum.

Ancona.

Ancona cur sic dicta.

Portus Anconæ.

Dictum vulgi.

Hac in Ciuitate dies circiter septem commorati sumus, hoc est, à pridie Kalendas Maij ad Ascensionis videlicet Domini vsque diem, trigesimam scilicet ac postremam Mensis Aprilis lucem; qua die in Ecclesia Cathedrali, Sancto Cyriaco dedicata, & in montem sita, habita fuit Cappella, præsente Papa; Missamq. illustrissimus ac Reuerendissimus D. Antonius Maria Gal-

Die Iouis 30. April.

Cappella Anconæ celebrata.

lus

lus S. R. E. Cardinalis cantauit, Vesperis pridie illius diei, præsente etiam Papa, celebratis.

Sacris interea solemniter peractis, in eadem Ecclesia Cathedrali Sanctissimus D. N. Clemens nobilem Virum, Antonium Iustinianum Venetum, Adriatici sinus Præfectum, quem vulgo appellant *Capitan'in Golfo*, in obsequium eiusdem Clementis VIII. cum aliquot triremibus à Serenissima Republica Veneta missum, Equitis aurati dignitate solemni ritu insigniuit.

Eques auratus.

Verum quia in hoc Ascensionis Dominicæ festo die solemnis benedictio à Romano Pontifice quotannis Populo dari solet; hinc peracta Cappella, Sanctissimus D. N. à S. R. E. Cardinalium Collegio, cum omnibus item Prælatis & vniuersa comitatus Curia, paramentis pontificalibus indutus, ac Tiara, quam Regnum mundi appellant, insignitus, sellæ gestatoriæ insidens, gestatusq. humeris Parafrænariorum sub vmbella, à nobilibus Magistratum gerentibus delata, ad tabulatum vsque satis amplum & altum, ad fores Ecclesiæ in editissimo constructum loco, (quasi in altissima specula, vnde tota fere Ciuitas cum Portu, & Mari perpulchre spectatur) asportatus, ibi benedictionem, plenariamq. indulgentiam Populis solemniter largitus est. Illustrissimi deinde ac Reuerendissimi S. R. E. Cardinales Diaconi, Franciscus de Sancta Flora Cardinalis Sfortia, & Alexander Perettus Cardinalis Montaltus; ille scilicet Latina lingua, hic vero vernacula, vt mos est; plenariam Indulgentiam promulgarunt, tanta vtriusque sexus Christifidelium hinc inde astante frequentia, quantum locus ipse satis amplus capere poterat, præter ingentem Populorum multitudinem, quæ Portum vniuersum, & loca Ciuitatis eminentiora occupabat, tormentis interea bellicis tam in Portu, quàm in Ciuitatis Arce, & in Armamentario prope sancti Augustini Cœnobium sito abun-

Romani Pontificis apparatus pro Indulgentia plenaria Populis largienda.

Specula, vel pulchra visio ex Tabulato.

Indulgentiæ promulgatio.

Frequentia & hilaritas populorum mira.

abundanter displosis, necnon vniuersis vndique populis acclamantibus, atque exultantibus, miraq. voluptate ac solatio perfusis.

Hac solemni re peracta, sanctissimoq. D. N. ad sacrorum indumentorum, siue, vt aiunt, paramentorum Cameram toto Comitatu pro paramentis deponendis redeunte; Sacrista cum sanctissimo Sacramento, vniuersaq. Societate statim sese viæ committit, dum ab Ecclesia Cathedrali, necnon ab Ancona ipsa recedit, Senogalliam vesperi aduenturus. Eo in itinere ad Agri Anconitani fines extat Flumesinus amnis, & prope eius ostium, per quod in mare intrat, Arx est, ab Anconitanis ad finitimi Agri tutelam contra prædonum excursiones peropportune tormentis bellicis instructa.

Flumesinus amnis, & Arx.

Hinc discedentes, accessimus ad Casam Crematam, diuersoriam Tabernam non procul à maris littore sitam, fortissimo munitam muro propter Piratarum, Turcarumq. metum atque impetum, qui hoc loco frequenter in terram egredi, locumq. diripere, ac peregrinantes captiuos abducere prius solebant. Ipsa vero Taberna Casæcrematæ nomen ab euentu sortita sibi est, quòd sæpius à prædonibus cremata sit priusquam muniretur.

Casacremata, & cur sic dicta.

Vesperi tandem à Casacremata venimus Senogalliam, ita à Pomponio Mela dictam; à Ptolemæo Senagalliam, ab alijs Senegalliam nuncupatam, ad præfecturam Vrbini Ducis pertinentem, Ciuitatem maritimam à Senonibus Gallis conditam ad planitiei amœnæ atque iucundæ finem.

Die Iouis 30. April.

Senogallia.

Kalendis Maij, hoc est, prima dicti Mensis luce, sanctis Apostolis, Philippo & Iacobo consecrata, à Senogallia per Cesanum & Metaurum amnes super ligneos miræ longitudinis Pontes transeuntes, Fanum Fortunæ ab omnibus Scriptoribus ita ab Aede olim Fortunæ magnifica

Die Veneris 1. Maij.

gnifica inibi constructa, cuius etiamnum vestigia supersunt, fortasse nuncupatum aduenimus, Ciuitatem honestissimam & maritimam, Clementisq. VIII. Pontificis Maximi natalem. Huius Ager bonus est, ac fertilis, quem Nicolaus Perottus supra ceteros Oppidorum Italiæ Agros cum situ & natura, tum Colonorum industria amœnissimum dicit, quòd frumentum mira vbertate, præstantissimaq. vina cum oleo persuaui, alijsq. fructibus optimis præbeat.

Ager Fani Fortunæ.

Die 2. Maij à Fano Fortunæ Argillam fluuium, qui hanc fere Ciuitatem alluit, transeuntes, ad horam prandij venimus Pisaurum, Ciuitatem nobilem & maritimam, in Piceno sitam, ad dominiumq. Ducis Vrbini spectantem, præclarisq. ingenijs, ac Viris litteratis celebrem; ob mercaturas autem & ob Regulos inibi residentes celebriorem, ab auro pensato, vt nonnulli aiunt, ita dictam, vel potius & rectius fortasse, ab Isauro amne, quo alluitur (addita, P, littera) nuncupatam: is autem fluuius, *Folia* nunc vocitatus, finis Marchiæ Anconitanæ, principiumq. Flaminiæ est, vt Scriptores volunt. Ciuitas hæc Arce non minus munita quàm pulchra est insignita, Curiamq. habet sumptuosam, aliasq. præterea nobiles ædes. Aedificijs splendida est, atque elegans; & sicut à Regulis roboreis, vel (vt aiunt) à Ruuere firmis mœnibus cincta est, Arcisq. præsidio munita; ita & in tantum splendorem, tantamq. elegantiam ac venustatem redacta est, vt Italiæ totius Ciuitatum Viridarium suo quodam modo dici queat. Huius Ciuitatis Ager peramœnus est, vitibus, oleis, ficubus, alijsq. id genus arboribus fructiferis affluens: è quibus vina optima, alijq. fructus item optimi, & præsertim ficus, quæ in tanta arefiunt copia, in tantoq. habentur pretio, vt in varias Italiæ partes atque item aliò asportentur.

Die Sabbati. 2. Maij.

Pisaurum.

Pisaurum cur ita dictum.

Isaurus amnis.

Folia, olim Isaurus, finis Marchiæ, & principium Flaminiæ.

Pisauri descriptio.

Pisauri Ager.

Quamuis de locorum magnificentia in comitatibus,

quos

quos erga sanctissimum Sacramentum Populi præstiterunt, generatim atque vniuerse verba fecerim anteaquam Ciuitates cum Oppidis & Castellis, per quæ transiuimus, recensuerim; hoc tamen loco paulisper immorari libet, vt de splendidissima Vrbini Ducis magnificentia, magna cum pietate coniuncta nonnihil sigillatim dicamus. Is enim Regulus, Franciscus videlicet Maria iunior, Guidubaldi filius, & Francisci Mariæ Nepos, Vir sane doctrinarum ac virtutum ditissimus; & non minus religiosus, quàm pius etsi pijssimus, vt debitum sanctissimo Sacramento præberet obsequium ac famulatum, præter Comitatum Ecclesiasticum & curialem à Clero & à Curia, necnon à Confratribus & nobilibus Ciuitatum præstari solitum; magnas militum copias beneſtructas circiter vnum milliarium extra Senogalliæ ac Pisauri Portas misit.

Splendidissimus apparatus ab Vrbini Duce Senogalliæ, & Pisauri præstitus.

Ducis Vrbini laudes.

In hac ingenti militum multitudine videre erat Equites cataphractos prætentis hastis per turmas distinctos, eoq. item ordine hastatos, galeatos & thoracatos, scutiferos & scloppos gerentes, præcinentibus tibijs ac tubis, suisq. in locis, Ductore copiarum, Antesignanis, Vexilliferis ac Tympanitis incedentibus. Ex tot itaque, tamq. varijs militum agminibus, tamq. bene instructis, Exercitus satis grandis ac fortis non modo Ducalem, sed Regiam pompam, ac maiestatem repræsentans cernebatur, miro delectu confectus. Hæc Senogalliæ ac Pisauri præstita sunt; sed Pisauri, vbi Vrbini Dux ipse residere solet, multo vberius ac splendidius. Hoc item in loco religiosissimus Princeps, Societate sanctissimi Sacramenti Ciuitatem Pisaurum ingrediente, atque illinc egrediente, Eucharistiæ Sacrosanctæ debitum obsequium, piumq. famulatum præstitit, dum sanctissimum Sacramentum tam in ingressu, quàm in egressu religiose comitatus est. Hæc de regia magnificentia cum pietate ac religione coniuncta, ad perfectum ac verum Principem pecu-

Exercitus, & comitatus in excipienda sanctissimi Sacramenti Societate.

Ducis Vrbini famulatus erga sanctissimũ Sacramentum.

Præcipuæ perfecti ac veri Principis partes.

Palatij descriptio

Bibliotheca insignis.

Prandium cum cœna.

Excusatio cum amplificatione.

peculiariter pertinente, vt de splendidissimo apparatu, quo suis in Aedibus Societatem sanctissimi Sacramenti prosequutus est, aliquid hoc etiam loco dicamus: In Palatio nanque suo amplissimo, pulcherrimis aulæis, picturis ac statuis arte mira effictis superbe insignito, magnificentissimaq. necnon vastissima Bibliotheca, ingenti voluminum optimorum multitudine, omni scilicet ex genere, ex ijsq. præsertim libris omnibus, qui ad hanc vsque diem in lucem prodierunt, refertissima mirificè decorato; Societatem sanctissimi Sacramenti vniuersam perbenigne ac sumptuosissime ad prandendum & cænandum excepit, atque hac etiam in re lautitiam & opulentiam regiam recte ac splendidissime declarauit. Hæc pauca de Vrbini Regulo mihi dicenda videbantur; si enim omnia ad piam ac religiosam tanti Principis magnificentiam singulatim vellem enarrare, in vnam tantum rem nimis longam texerem orationem, instituti q. nostri limites excederem. Redeo itaque ad iter nostrum perficiendum.

Die Dominico 3. Maij.

Romanula.

Catholica.

Vrbis Concæ ædificia in mare spectantur.

Ariminũ antiquissimũ, & cur ita dictũ.

Die Maij 3. Domino Deo peculiari quodam iure ac nomine consecrata, à Pisauro, sacris more solito peractis, discessimus, & Romanulam, siue, vt vulgo aiunt, Romandiolam ingredientes, Catholicam occasum versus ipsam in via sub Monte Pisauri sitam tabernis diuersorijs cum Arce satis firma constantem adiuimus, eoq. in Vico pransum est. Hoc loco, ex littore ipso, sub aquis tranquillo mari atque consistente, mœnia, turrium item, ceterorumq. ædificiorum fastigia demersæ olim Vrbis Concæ satis recte spectantur, vt Scriptores narrant, & Accolæ loci affirmant. Hinc iter fecimus Ariminum versus, Ciuitatem antiquissimam & maritimam, vel ab armario, vel ab armis, quæ à Ducibus reuersis à bello, Romamq. redeuntibus, inibi, vt nonnulli aiunt, deponebantur; vel, & forte melius, ab Arimino amne, quo alluitur, ita nominatam, vt explicationem ex lingua Aramæa desumptam, & nimis

abstru-

abstrusam ab Annio excogitatam, omnino reijciamus. Ciuitas hæc in planitie sita est, imminentibus ad meridiem collibus valde fructiferis ac fœcundissimis; Ab ortu, & occasu latissimos habet campos summe frumentarios. Ad Septentrionem Mare Adriatico alluitur, rerumq. omnium ad vitam vtilium copia mirifice abundat. Aedificijs antiquissimis & memoria dignissimis, summæq. antiquitatis vestigijs, & inscriptionibus ad veram antiquitatem indicandam decoratur, quæ Ciuitatem antiquissimam esse omnino declarant. Palatia insuper quædam habet sumptuosa maiori ex parte à nobili Malatestarum Familia cõstructa, Fontemq. in foro splendidissimum dulcissimis ac nitidissimis aquis affluentem, & Pontem sumptuosum in Arimino amne ab Octauio Augusto constructum, multaq. Castella. Claris item, & optimis Virorum ingenijs, Sanctorumq. corporibus Ciuitas hæc illustratur, multisq. nominibus, quæ longum esset recensere, celeberrima est; sed, vt iter nostrum persequamur, hic de Arimino, vbi cœnatum, pernoctatumq. fuit, finem dicendi faciemus.

Arimini situs.

Arimini ædificia, & antiquitates.

Pons ab Octauio Augusto extructus in Arimino amne, nunc Marecia.

Die 4. Maij ab Arimino ad Portum venimus Cesenaticum, exiguis tantum nauigijs excipiendis idoneum, quòd vndique vadosum hac ora mare sit. Hoc in loco, sequenti scilicet die, ad prandendum magna epularum copia & magnificentia sanctissimus D. N. ab Anselmo Dandino Protonotario Apostolico insigniter fuit exceptus.

Die Lunæ 4. Maij.

Portus Cesenaticus.

Spectantur hoc passim littore machinæ quædam, quæ decipulæ sunt feris anatibus reti (hiberno præsertim tempore, cum nix iacet) capiendis fabricatæ, quas Pantheras Accolæ vocant. Hoc loco pransum est; dum autem pranderetur, Sacrista, necessitate quadam vrgente, ad vniuersamq. Societatem spectante, Cursorem tabellarium Ariminum versus consultò misit: quo statim misso, per campos amœnissimos, maximaq. frumenti copia vberes, perq. nonnulla Ariminensis Agri Castella transeuntes

Machinæ ad capiendas anates.

Cursor tabellarius à Sacrista missus.

Ceruia olim Philocolis.

venimus Ceruiam, noui nominis Ciuitatem, olim (teste Volaterrano) Philocolim nominatam, infrequentem, loco palustri, cæloq. graui, salinisq. affluentem. Sal nanque mensibus æstiuis ex aqua marina concreta, vehementiq, Solis ardore, qui his in locis est, excocta, mirabili ac tanta copia fit, vt sal præsertim candidus in multas Italiæ partes asportetur. Ceruiæ nihil immorati sumus; hinc Vesperi Rauennam tandem aduenimus, Ciuitatem Romanulæ antiquissimam ob regiam olim Ostrogothorum sedem, in littore Adriatici maris, palustri antiquitus in loco sitam, à Thessalis (ait Strabo) conditam: aëre tamen tunc innoxio, propterea quòd crebris tum fluuiorum, tum maris inundationibus, cœni lutiq. sordes abluebantur, vnde summa cæli salubritas erat, vt Scriptores narrant; hinc gladiatoribus educandis, exercendisq. locum hunc (teste Strabone) veteres præcipue delegerunt. Nunc vero multis ab hinc annis paludes exsiccatæ fuerunt, & hanc ob rem inibi fructiferi extant campi, miraq. vbertate fœcundi: Accolæ tamen aërem habent non salubrem, tanta fortasse inundatione carentes.

Mira Salinarum copia.

Rauenna antiquissima.

Rauennæ situs.

Strabo lib. 5.

Huius Ciuitatis Archiepiscopale splendidum erat, eximium, sumptuosum, & vere admirandum opus, in quo priusquam Ciuitas à Gallis diriperetur, multa miræ artis & immensi pretij cernebantur, vt nonnulli scribunt. In Sacelli maioris hemisphærio ad hanc vsque diem depicti, seu opere græcanico effigiati vndecim illi Sancti cernuntur Antistites, qui columbæ supra caput apparentis indicio Rauennates Archiepiscopi fuerunt creati. Alia interea vetusta, splendidaq. Templa cum eximijs vndique antiquitatis monumentis ac vestigijs, & magno quidem numero, necnon ædificia nobilia nostris temporibus constructa non pauca in hac videre est Ciuitate, ob Exarchatum, quem ab anno Domini D.LVII. ad annum vsque DCC. XXXII. hoc est, C.LXXV. annos duraſſe narrant, nomi-

Archiepiscopale admirandũ opus.

Sacelli hemisphærium.

Templa nobilia & vetusta.

Exarchatus quandiu durarit.

nominatissima, multisq. viris illustribus & memoria dignissimis, celeberrima, præsertim vero Ioanne XVII. Romano Pontifice, Cassiodoroq. Senatore, Viro docto, elegantiq. Scriptore, deinde Monacho; necnon Petro Damiano Cardinale Episcopo Ostiensi: qui, abdicato Cardinalatu, in Eremum S. Crucis Fontis Auellani Eugubinis in montibus sese recepit, operaq. varia cum elegantia & facundia, tum spiritu diuino plena conscripsit. Nunc reliquum est, vt nos breuitati consulentes, ad iter, vnde digressi sumus, rerum dicendarum magnitudine allecti, reuertamur. Rauennæ cænatum, pernoctatumq. fuit in Aedibus Archiepiscopalibus, vbi Archiepiscopus Rauennæ, Christophorus Boncompagnus Bononiensis, Gregorij XIII. Nepos, Prælatos omnes, multosq. alios è Societate sanctissimi Sacramenti splendide excipiendos ex Vrbe Roma curauit, Hieronymo eius fratre omnia egregie subministrante.

Io. XVII.

Cassiodorus.

Petrus Damianus.

Die 5. Maij, vbi primum Sacrista more consueto pro Missa Conuentuali rem diuinam fecit: in ijsdemq. Aedibus Archiepiscopalibus ientaculo sumpto, & quidem lautissimo, Clericorumq. Itinerario recitato, ordineq. consueto seruato, Societas Rauenna decedens in viam sese dedit, transiens fluuium supra Pontem nauiglorum, tabularumq. connexione constructum, Baniacaballum versus (Italicè *Bagnacauallo*) ante Tiberiacum & ad Caballos, vt Blondus cum Sabellico in historijs prodidit, nuncupatum; necnon Gabeum olim, vt in Tabulis Ecclesiæ Rauennæ (cui subiectum erat) legitur, appellatum. Oppidum sane perelegans & opulentum, Agro frumenti ac item rubiæ mire fertili. Inde ad Senij fluminis dextram itum est Cotignolam, exiguum, at pernobile Oppidum mœnibus firmissimis & alta fossa cinctum, multisq. Viris gloria militari, & doctrinarum laude insignibus celeberrimum. Vesperi tandem ex Cotignola peruenimus Lucum

Die Martis 5. Maij

Baniacaballum.

Baniacaballi opulentia.

Cotignola.

(Lugo)

Lucus, Oppidũ, huiusque Oppidi descriptio & Ager.

(*Lugo*) à luco, idest silua dictum: hoc enim loco siluas fuisse aiunt. Oppidum hoc perhonestum est, & quorundam Virorum doctrinis ac dignitatibus illustratum, omnibus rebus ad vitam vtilibus abundans, ædificia splendida habens, muro tamen, fossaue minime septum; cuius Ager perbonus est, & magna frumenti copia (quamquam vini ac rubiæ tenuis) affluens. Hic locus cum ad Romanæ Ecclesiæ sub Iulio II. ditionem peruenisset, ob amplitudinem, Populiq. frequentiam, ædificiorumq. splendorem è Castello seu Oppido Ciuitatem efficere cogitauit; maioribus tamen curis impeditus consilium exequi non potuit. Nunc iterum ad Romanæ Ecclesiæ ditionem pertinet, & ad hanc vsque diem Ecclesiæ Cathedralis Rauennæ feudum nuncupatur.

Lucus, Ciuitatis nomine dignus.

Die Mercurij 6. Maij.

Die 6. Maij à Luco decedentes, Argentam deuenimus, Oppidum à Ferraria pass. mill. IIXX. distans, quod antea trans Padum erat, vbi nunc extat inter saltus Aedes antiquissima Beati Georgij à Beato Exuperantio XX. Rauennatium Archiepiscopo, viro sanctissimo condita. Hoc nomen (Argenta) denominatum nonnulli volunt ab argento, quod loci incolæ quotannis Rauennati Antistiti pendere tenebantur; idq. ex decimis, quas in hodiernum vsque diem Ecclesiæ Rauennati (cuius feudum dicitur) dari aiunt, confirmare nituntur. Muris primum à Smaragdo Exarcho Oppidum ipsum cinctum fuisse Blondus prodit: nunc verò ditioni Ecclesiæ Romanæ subest: & hoc in loco pransi sumus. Prandio deinde sumpto, Baccaleonem, & Cosandolum Pagos venimus, per Villas, perq. sumptuosa ædificia transeuntes, hic illic sita. A Cosandolo item egressi, iterq. nostrum persequentes, ad dextram Padi ripam inuenimus Hospitaletum, Villam; deinde ad sancti Nicolai Pagum, & Abbatiam Anselmi Dandini Protonotarij Apostolici vesperi peruenimus, ibiq. cænatum, pernoctatumq. fuit.

Argenta, & cur ita dicta.

Baccaleo Cosandolum.

Hospitaletum. S Nicolai Pagus & Abbatia.

Die

Die vij. Maij à S. Nicolao discessimus; hincq. Ferrariam, inuenimus multas Villas satis magnificas cum ædificijs sumptuosis, præsertim vero Monasteriolum, & Fossam nouam. Postremo ad horam 14. venimus Burgum sancti Georgij à sacra & nobili ipsius Sancti vocitatum Aede, quam Monachi è Montis Oliueti Congregatione incolũt.

Die Iouis 7. Maij. Monasteriolum. Fossa noua. Burgũ S. Georgij.

Ex Magnifico deinde S.Georgij cœnobio Pons ligneus transitum Padi ad Ferrariæ Portam facit ac iungit. In huius Sancti Ecclesia Capsula cum sanctissimo Sacramento super primarium Altare reposita est, honorificentissimè illic asseruanda, donec Sanctissimus D. N. Clemens solẽnissima pompa è dicta S.Georgij Aede Ferrariam ingredi paratus foret, Ciuitatem scilicet ripæ Padi amnis, quo ab Exortu & Austro alluitur, appositã; egregijs Aedificijs tam cultui diuino, quàm Principũ, Ciuiũq. habitationi cõstructis; necnõ Arce fossis, aquis, armamẽtoq. munita, amplissimisq. longo ac recto tractu vijs nitentẽ; aëre ob sitũ palustrẽ crassiore, rebus tamen omnibus ad mortaliũ vitã vtilibus affluentem; Familijs nobilibus, maioriq. ex parte opulentis; Virisq. interea tum doctrinarum tum titulorum ac dignitatum varietate insignitis florẽtem, nobilissima item Estensium Familia, ac denique omnium disciplinarũ Gymnasio, quod Federicus II. Imperator instituit, celeberrimã.

Pons ligneus ad Ferrariam Portam transitum facit.

Ferrariæ situs & laudes.

Eadem denique die S. Maurelio Episcopo & Martyri, Ferrariensiumq. Patrono consecrata, cuius ossa dicta in Ecclesia requiescunt, sanctissimus D.N. ad ipsum S.Georgij Cœnobiũ vespertino iam tẽpore aduentante, peruenit, ibiq. cænauit, ac pernoctauit; Postridie autem, hoc est, iix. Maij luce, Apparitioni S.Michaelis dedicata, eadem in Ecclesia rem sacram fecit, eodemq. in Cœnobio pransus est.

Die Iouis 7. Maij. Sanctissimi D.N. in Ferrariam accessus. Die Veneris 8. Maij

Ad primam deinde ac vigesimam eiusdem diei horam, Ferrariam, fauente Deo, sanctissimoq. Sacramento præuio, solemniter tandem aliquando ingressus est iuxta pompam, ac seriem infra enarratam: In quarum rerum te-

stimo-

ſtimonium, ac memoriam ſempiternam, ſupra S. Georgij Eccleſiæ Portam, quæ ligneum ſpectat Pontem, extat Inſcriptio marmore inciſa in hanc verborum formam:

CLEMENS. VIII. PONT. MAX.
FERRARIA. TOTAQ. EIVS. DITIONE. DIVINITVS. RECEPTA
AD. HOC. OLIVETANÆ. FAMILIÆ. COENOBIVM. DIVERTIT
NONIS. MAII. IPSO. DIE. SANCTI. MAVRELII. EPISC. ET. MART.
FERRARIENSIVM. PATRONI
SEQVENTI. DIE. CVM. IN. HOC. TEMPLO. HOSTIAM
IMMACVLATAM. DEO. OBTVLISSET
VRBEM. CVM. S. R. E. CARDD. CVNCTISQ. AVLÆ. ORDINIBVS
RITV. MAXIME. SOLEMNI. EST. INGRESSVS
ANNO. SALVTIS. M. D. XCVIII.

Reliquum eſt, vt glorioſum, omniq. lætitia plenum Clementis VIII. Pontificis Maximi ingreſſum, ſplendidiſsimumq. apparatum à nobis deſcribendum aggrediamur. Antea vero quàm de feliciſsimo Clementis VIII. ingreſſu verba faciamus, Equitationis, vniuerſiq. Comitatus ſeriem deſcribendam eſſe cenſeo, vt ſuo quæque ordine diſtinctè conſcribantur.

Vniuerſi Comitatus, & Equitatus Ordo, ſanctiſſimo D. N. Clemente VIII. Pontifice Maximo Ferrariam recuperatam ſolemniter ingrediente.

Iumenta ſarcinaria

SArcinaria in primis iumenta, muli ſcilicet clitellarij circiter centum, ſarcinis onuſti, pannoq. rubeo gentilitijs Clementis VIII. ſtemmatibus inſignito cooperti præcedebant: inter eos & muliones & baiuli, quos nonnulli clitellarios item appellant, tanquam ad iumenta oneranda & exoneranda, atque ad onera aſportanda deſtinatos, mixtim cernebantur. Duo inde Tabellarij, qui huc at-

Tabellarij.

que illuc tabellas siue litteras deferendi munere fungi solent, statim sequebantur. Post Tabellarios quinque Equitū Turmæ quinque Centurijs distinctæ subsequebantur; duæ thoracatæ & galeatæ, scloppósq. gerentes; tres vero lanceatæ, thoracatæ item & galeatæ, quæ leuis armaturæ Equites, siue celeres vocitari solent: suoq. loco Tubicines & Vexilliferi equitabant.

Turmæ Equitum.

Turmarum Ductores erāt, Alexander Mantica, Octauius à Bufalo Romani, Paulus Monaldescus Vrbeuetanus, Prosper Iacobatius, & Franciottus Vrsinus Romani, quorū singuli singulis Centurijs præerant. Post Equitum Turmas septem ac viginti deferentes hippoperas seu bulgas auro ac stemmatibus gentilitijs S. R. E. Cardinalium Sanctissimum D.N. comitantium insignitas, sequebantur. Deinde totidē eorundem Cardinalium Clauarij, vestibus violaceis induti, equis insidentes, argenteasq. clauas manu gestantes.

Turmarum Ductores. Bulgæ Cardinalium. Clauarij.

Hos subsequebantur septē ac viginti Caudatarij S.R.E. Cardinalium hyacinthinis seu violaceis induti vestibus oblongis; Deinde multi nobiles eorundem Cardinalium Aulici & familiares elegāter satisq. sumptuose amicti equitando sequebantur. Post eos, Tubicines. His succedebant Tonsor ac Sutor Papæ rubeis induti vestibus, bulgas item rubeas, quas valisias vocant, deferentes. Hos subsequebantur Scutiferi Papæ, vestibus oblongis ac rubeis sine capitijs induti, necnon ex Curia non pauci. His succedebant Cursores; Deinde Achinea deferens scalam duobus gradibus panno rubro coopertis constantē, qua summus Pontifex in equum insiliendum iuuatur. Post Achineam deferentem scalam, sequebātur mulæ albæ sine sessoribus duæ, Sanctissimo D. N. destinatæ, pulcherrimisq. phaleris exornatæ, rubeóq. coopertæ holoserico, lacinijs siue fimbrijs, quas *franzas* vocant, auro contextis insignito, manuq. à famulis siue stabularijs veste rubea indutis ductæ. Post mulas albas duodecim asturcones albi, sine item sessoribus pulcherrime

Caudatarij Cardinalium. Tubicines. Scutiferi & alij. Cursores. Achinea. Mulæ albæ. Asturcones.12.

phalerati à duodecim stabularijs rubea veste indutis manu etiam ducebantur. Hos lecticæ duæ subsequebantur holoserico rubeo contectæ, fimbrijsq. auro contextis exornatæ. Post lecticas sella gestatoria, eiusdem coloris contexta holoserico; à quattuor Parafrenarijs rubea veste indutis super humeros deferebatur. Post sellam gestatoriam equitabat equilis Præfectus.

Lecticæ. *Sella gestatoria.* *Equilis Præfectus.*

Huic succedebant Adiutores, siue, vt aiunt, Sanctissimi D. N. Cubiculi adiuuantes quattuor, rubeis amicti vestibus & oblongis, sine tamen capitijs: quorum duo bulgas Papæ ex holoserico rubeo deferebant. Deinde sequebantur Cubicularij ex minus intimis, extra muros passim vocitati, rubea veste sine capitijs amicti. Hos subsequebantur tres Aduocati Consistoriales vestibus violaceis induti, capitijs ad collū inuersis; Deinde Sacellarij ex intimis, quos Cappellanos secretos passim vocant; necnon Cubicularij, quos appellant honoris, atque item ex intimis, omnes rubeis induti vestibus, capitijs ad collum inuersis. Hos inde sequebantur quattuor Cubicularij ex intimis Papæ atque præcipuis, quos appellant secretos, rubeis itē vestibus amicti, capitijs ad collum inuersis, quattuor Summi Pontificis pileos purpurei coloris holosericos, fastigio hastarum, quæ erant eodem contectæ panno, affixos, gestantes, Cornelius videlicet Fidelis nunc ipsius Papæ à poculis, Ioannes Baptista Saffatellus, Lucas Masottus, & Alphonsus Giliolus.

Cubicularij variorum Ordinum. *Aduocati.* *Cappellani.* *Cubicularij.* *Cubicularij deferentes pileos Papæ.*

Hos prope sequebantur multi nobiles, ac titulis insigniti, necnon Proceres aliquot Romani, quos nonnulli Domicellos ac Barones vulgo vocitare solent, atque item plurimi Viri perillustres ac titulis clari, qui ex multis Italiæ partibus ad splendidissimum apparatum, Clementemq. VIII. Ferrariam ingredientem illuc videndum aduenerant. Hoc itaque loco videre erat varium, ac pulcherrimum, ditissimumq. vestium cultum, equosq. ex optima variarum regionum sobole maxime generosos, eleganterq. phaleratos.

Nobiles Viri.

Post Viros magno numero perillustres, Domicellos & Proceres, sequebatur Ioannes Bardius ex Auerniæ Comitibus, excellentissimi Ioannis Francisci Aldobrandini armorum vtriusque militiæ S. R. E. Ducis aut Capitanei Generalis Locumtenens, necnon vnius Turmæ Equitũ leuis armaturæ, vniusq. item Equitum tormentariorũ, quos vulgo Sclopetarios appellant, pro Pontificia Custodia, Capitaneus, seu Præfectus. Hos subsequebantur Acolythi, Abreuiatores, Clerici Cameræ Apostolicæ, mantelletto, palliolo scilicet, paulo infra humeros ad brachia extrahenda perforato, haud manicato; & rocchetto, hoc est tunica linea, candidissima quidem & subtilissima, ab humeris ad poplites vsque fluente amicti, duoq. statim Auditores Rotæ nigris lacernis, quas croceas vocant, & rocchettis induti, capitijs tamen ad scapulas reiectis; Deinde duo Subdiaconi Apostolici mantelletto & rocchetto vestiti.

Acolythi. Abreuiatores. Clerici. Auditores. Subdiaconi.

His succedebant Oratores quattuor. Orator Bononiẽsis equitabat solus: Alij vero, Franciæ scilicet, Venetiarum, & Sabaudiæ pares equitabãt, Franciæ Oratore interequitante; ad cuius dextram Venetus, ad eiusdem sinistram Sabaudius incedebant. Post Oratores, alij equitabant Tubicines. Hos prope sequebatur Ecclesiæ Cathedralis Ferrariensis Clerus pedester, Seminario præeunte superpellicijs amicto; inde sequebantur Cappellani omnes, Mansionarij, & Canonici superpellicijs induti: Mãsionarij nigelli vel subnigri coloris, Canonici verò albi coloris almutiam sinistro brachio inuersum, vel ad sinistrã reiectum scapulam gestabant; omnes autẽ in singulis lineis aut ordinibus bini gradiebantur, eiusdem Ciuitatis Episcopo pontificalibus amicto indumentis, subsequente. Hunc autem locum Episcopus cum Clero tenere cœpit, postquã Crucem Papæ deosculandam extra Portam Ciuitatis attulit, vt infra suo loco dicemus. Clerum & Episcopum subsequebantur duo Clauarij seu Clauigeri argenteas claues manu gestantes,

Oratores Principũ. Tubicines. Clerus Ciuitatis vniuersus. Episcopus Ferrariæ. Clauarij.

inter

inter quos altero cæremoniarum Magistro equitante.

His succedebat Subdiaconus Apostolicus Crucifer, inter duos ostij Magistros virgam rubeam gestantes, lacerna violacea & rocchetto, pileoq. ad Prælatum pertinēte cum flocculis nigris indutus, capitio ad collum extenso; Crucemq. Pontificiam deferens, equitabat. Hos prope Clerici Cappellæ Pontificiæ duo, violaceis induti vestibus equitabant, laternasq. argenteas satis grandes in fastigio hastarum affixas, lumine intra eas occluso, deferebant. Post Clericos laternas gestantes, Ecclesiæ S. Georgij Monachi cærea funalia hinc inde ante sanctissimum Sacramentum ardentia pedestres deferebant.

Hos subsequebatur asturco, equus albus & pacatus, pulcherrimeq. phaleratus a duorum Parafrænariorum altero manu ductus. Huius generosi & tamen pacati equi sellæ holoserico rubeo contectæ imposita erat Arcula siue Capsula, tota eodem intus & extra cooperta panno sub Vmbella parua ex serico & auro contexta: intra vero Arculam sacratissima Hostia loculo crystallino erat inclusa super patenulam auream Hostiæ magnitudini adsimilem reposita, corporale ipsi patenulæ subiecto. Vmbella insuper magna ex serico rubeo confecta à Monachis S. Georgij ad Portam vsque Ciuitatis super Vmbellam paruam Arculæ annexam delata fuit. Arculæ & Vmbellæ necnon Achinææ ornamenta omnia fusius & exactius descripta in hac Tertia Commentarij nostri Parte sub eius initium videre licet.

Sanctissimum Sacramentum Apostolici Sacrarij Præfectus subsequebatur, mulæ albæ nigro instratæ opertorio insidens, mantelletto & mozzetta iuxta nigrum sui Ordinis colorem indutus; albumq. baculum iurisdictionis insigne præseferentem ob curam sanctissimi Sacramenti ei ex officio Sacristatus demandari solitam manu gestabat.

Post Sacristam a sacra item S. Georgij Aede ad Portam vsque Ciuitatis Sanctissimus D. N. equitauit, cumq.

Magister cæremon.

Subdiaconus Apostolicus.

Crucifer.

Clerici cū laternis.

Asturco cum Capsula sanctissimi Sacramenti.

Vmbella.

Pag. 43.

Sacristæ locus.

Papæ locus.

S. R. E. Cardinales subsecuti sunt. Post hos Prælati omnes, & alij permulti. Hoc autem loco immorari libet, vt quid, anteaquam Clemens Papa Ferrariam ingrederetur, actum sit, explicemus.

Ordo equitatus, & comitatus ad Portã Ferreã, se que.

Sanctissimus D. N. Clemens VIII. ad primam & vigesimam diei horam ad Ecclesiam sancti Georgij ex Monasterio sese contulit, ibiq. ad Altare primarium, in quo Arcula cum sanctissimo Sacramento fuerat collocata, orauit, cum iam Equitatus longo instructus ordine Ciuitatem ingredi cœpisset. Peracta itaque oratione, Arcula sanctissimi Sacramenti à quattuor sancti Georgij Cœnobitis seu Monachis stola insignitis ad Ecclesiæ vsque valuas, vbi Asturco foris paratus erat, delata fuit. Capsula deinde super Achineam imposita sub Vmbella magna à quattuor eiusdem item Ecclesiæ Monachis gestata, cæreis funalibus hinc inde ardentibus, Heluetijsq. in custodiam sanctissimi Sacramenti incedentibus, ordineq. nuper enarrato, nouam ac ferream Ciuitatis Portam versus itum est. Nam, vti diximus, post sanctissimum Sacramentum Sacrista sequebatur, deinde sanctissimus D. N. alba tunica sericea inferior, & quidem longissima, quam faldam vocant, rocchetto item ac mozzetta purpurea, galeroq. etiam pontificio, ac stola indutus, muloq. splendidissime phalerato insidens, incedebat: eumq. S. R. E. Cardinales rocchettis, necnon rosaceis siue purpureis cappis induti, galerisq. Cardinalitijs decorati, mulisq. pulcherrime phaleratis considentes, & in singulis lineis aut ordinibus bini, hoc subsequebantur ordine:

Cardinales Presbyteri.

Hieronymus Bernerius Cardinalis de Asculo,
Antonius Maria Cardinalis Gallus.
Marianus Perbenedictus Cardinalis de Camerino,
F. Gregorius Petrochinus Cardinalis de Monteelparo,

 Benedi-

Benedictus Cardinalis Iustinianus,
Augustinus Cardinalis Cusanus.
Franciscus Maria Cardinalis de Monte,
Octauius Cardinalis Parauicinus.
Hieronymus Cardinalis Matthæius,
Octauius Cardinalis Aquauiua.
Federicus Cardinalis Borromæus,
Laurentius Cardinalis Priulus, Patriarcha Venetiarum.
Octauius Cardinalis Bandinus,
Franciscus ex Comitibus S. Georgij Card. S. Clementis.
Camillus Cardinalis Burghesius,
Cæsar Cardinalis Baronius.
Laurentius Cardinalis Blanchettus,
Franciscus Cardinalis de Auila.
Ferdinandus Cardinalis de Gueuara,
Pompeius Cardinalis Arigonus.

Cardinales Diaconi.

Franciscus de S. Flora Cardinalis Sfortia,
Alexander Perettus Cardinalis Montaltus.
Odoardus Cardinalis Farnesius,
Antonius Facchenettus Cardinalis SS. Quattuor.
Petrus Cardinalis Aldobrandinus,
Cynthius Cardinalis S. Georgij,
Bartholomæus Cardinalis Cęsius.

Hi tres vltimi pares incedebant, Cardinale Aldobrandino medium inter equitandum tenente locum: nam ex octo ac viginti Cardinalibus, qui huic felicissimo ingressui interfuerunt, solus Cardinalis de Verona iusta de causa impeditus non equitauit, sed in Ecclesia Cathedrali Sanctissimum D. N. expectauit.

Prælati omnes.

Hos subsequebantur Prælati Sanctissimi D. N. in Cappella Assistentes, rocchettis ac lacernis, necnon pileis seu

galeris

galeris cum flocculis ac funiculis fericeis viridibus, ad Prælatos pertinentibus, induti, mulisq. phaleratis insidentes. Ceteri Prælati tam Archiepiscopi, quàm Episcopi mantelletto, & rocchetto, pileisq. consuetis amicti gradiebantur. Hunc in modum Episcopos Protonotarij subsequebantur, deinde Referendarij mantelletto & pileo solito induti. Ex Prælatis autem, qui Patriarchali vel Archiepiscopali, aut Episcopali saltem dignitate insigniti erant, circiter quadraginta glorioso Clementis VIII. ingressui interfuerunt: nam ex varijs Italiæ partibus, ad splendidissimam ac sumptuosissimam nouitatem videndam, Ferrariam aduenerāt. Hoc denique ordine à sacra sancti Georgij Aede super ligneum Pontem satis longum, qui transitum Padi ad Ferrariæ portam, vti diximus, facit ac iungit, itum est.

Protonotarij.

Referendarij.

Ecce autem inter eundum, ipso super Ponte, Ferrariæ Magistratum sapientum nomine vocitatum, Sanctissimo D. N. Clementi VIII. obuiam procedentem, Clauesq. Ciuitatis in pollubro argenteo deferentem. Hinc Vir ex Magistratu Primarius, quem Iudicem Sapientum vocitare solent, factis verbis quibusdam ad promptam obediētiam & ad perpetuam fidei obseruantiam pertinentibus, claues ipsas à Sanctissimo D. N. manu tactas obtulit, quibuscum vna cum triginta nobilissimis Ferrariæ Adolescentibus ditissime ac pulcherrime indutis, de quibus infra loquemur, Magistratus pedester trans vsque Pontem incessit.

Claues Ciuitatis Papæ oblatæ.

Adolescētes nobiles.

Hoc loco Sanctissimus D. N. à mulo desiliuit, Domicilioq. è Portæ regione ex tabulis ad indumenta Ecclesiastica suscipienda constructum, successit: Cardinales autem sanctissimum Sacramentum intra vsque Ciuitatis Portam sequebantur, Diaconis Cardinalibus duobus, hoc est, Sfortia & Montalto exceptis, qui tanquam Papæ Assistentes, ad pedes desiliuere, vt sanctissimum D. N. vestibus Ecclesiasticis induerent. Domicilium hoc pulcherrimis aulæis, conchiliatisq. peristromatis, necnon

Sanctissimus D. N. à Mulo desiliens.

Domiciliū ex tabulis confectū.

picturis

picturis docta manu effictis splendidissime intus erat ornatum, extraq. florum ac frondium varietate contectum.
Ad Domicilij seu Cubiculi huiusce ingressum, Ferrariæ Antistes vniuerso cum Clero suo præsto adfuit, Crucemq. sanctissimo D. N. deosculandam obtulit: qua exosculata, Domicilium sibi paratum duobus cum illis Cardinalibus nuper commemoratis ingressus est. Dum autem sanctissimus D. N. vestibus Sacerdotalibus & Pontificalibus indueretur, Episcopus cum Clero festinanter in Ciuitatem reuersus est, & inter Oratores & Clauarios Papæ locum sibi cum Clero destinatum suscepit.

Sed antequam progrediar longius, inutile futurum non puto, si ob moram interpositam, & ob mutatam, vti ostendemus, aliqua ex parte seriem iam descriptam, obq. Clerũ cum Episcopo interiectum, Equitatus & Comitatus vniuersi ordinem breuissime ac summatim repetamus: rerum nanque continuata progressio rem enarratam dilucidam reddit, necnon memoriæ plurimum confert.

Ordo breuis Equitatus & Comitatus.

Hoc itaque ordine à Porta Ciuitatis ad Forum vsque Cathedralis Ecclesię itum est: Sarcinaria iumenta, seu Muli Clitellarij, Muliones & Baiuli. Duo Tabellarij. Quinque Equitum Turmæ quinque Centurijs distinctæ. Ductores Turmarum, Vexilliferi, ac Tubicines suis in locis. Clauarij S.R.E. Cardinalium vna cum alijs quibusdam Eorundem Cardinalium Caudatarij. Tonsor ac Sutor Papæ cum bulgis. Scutiferi Papæ & alij. Achinea cum scala. Duodecim Achineæ sine sessoribus. Lecticæ duæ, Sella gestatoria à quattuor Parafrænarijs rubeas indutis vestes delata. Equilis Præfectus. Adiutores, siue Cubiculi Papæ Adiuuantes quattuor. Cubicularij ex minus intimis. Aduocati consistoriales. Sacellarij seu Cappellani Papæ. Cubicularij, quos vocant honoris, & ex intimis. Cubicularij etiam ex intimis quattuor, pileos purpureos & Pontificios hastis affixos gestantes. Viri Ferrarienses titulis clari,

Proceres

Proceres Romani siue Barones, & alii insignes Viri. Acolythi, Abreuiatores, Clerici Cameræ Apostolicæ, Auditores Rotæ, Subdiaconi Apostolici, Oratores quattuor, Episcopus cum Clero Ferrariæ. Clauarij Papæ, & alter cæremoniarum Magister. Subdiaconus Apostolicus Crucifer. Clerici Cappellæ Pontificiæ duo laternas argenteas hastis affixas deferentes: Clerici Cathedralis Ecclesiæ Ferrariensis viginti cerea funalia ardentia gestantes. Asturco cum Capsula sanctissimi Sacramenti à Parafrænariorum altero manu ductus, Heluetijs hinc inde incedentibus. Apostolici Palatij Sacrista. Post Sacristam septem ac viginti S. R. E. Cardinales ordine mutato.

Vmbella ex serico albo à Canonicis delata.

Hinc ob huius etiam generis varietatem, vniuersam Equitatus & Comitatus seriem dictis de causis repetendam dijudicaui. Hoc enim loco S. R. E. Cardinales alio equitarunt ordine: nam à S. Georgio ad Portam vsque Ciuitatis Cardinales, senioribus præeuntibus, sanctissimum D. N. subsecuti sunt: A Porta vero ad Cathedralem vsque Ecclesiam ijdem Cardinales, Iunioribus præeuntibus, sanctissimum D. N. præcesserunt, Rocchettis, necnon purpureis Cappis induti, galerisq. Cardinalitijs ornati, Mulisq. pulcherrime phaleratis considentes, & in singulis item lineis aut ordinibus bini hunc in modum:

Ordo equitandi per Ciuitatem seruatus.

Cardinales Diaconi.

Cardinalis Cæsius.
Cardinalis S. Georgij.
Cardinalis Aldobrandinus.
Cardinalis SS. Quattuor.
Cardinalis Farnesius.

Cardinales Presbyteri.

Cardinalis Arigonus.
Cardinalis de Gueuara.
Cardinalis de Auila.

Cardinalis Blanchettus.
Cardinalis Baronius.
Cardinalis Burghesius.
Cardinalis S. Clementis.
Cardinalis Bandinus.
Cardinalis Priulus.
Cardinalis Borromæus.
Cardinalis Aquauiua.
Cardinalis Matthæius.
Cardinalis Parauicinus.
Cardinalis de Monte.
Cardinalis Cusanus.
Cardinalis Iustinianus.
Cardinalis de Monte elparo.
Cardinalis de Camerino.
Cardinalis Gallus.
Cardinalis de Asculo.

Hi tres vltimi pares incedebant ob causam nuper assignatam, Cardinale de Asculo interequitante.

Cardinales Assistentes.

Hoc denique loco, post scilicet Cardinales Presbyteros, duo Cardinales Diaconi, Sfortia, & Montaltus, tamquam Papæ Assistentes, prope Sanctissimum D. N. equitabant. [*Tiberius Cerasius Thesaurarius.*]

Argentea moneta in Populum sparsa.

Hos Quæstor generalis, siue Aerarij Apostolicæ Sedis Præfectus, quem nunc Thesaurarium generalem vocant, equitando subsequebatur, ad anteriorem sellæ siue ephippiorum partem sacculos duos ex holoserico rubeo confectos habens, nummis argenteis plenos: is enim tum ad dimouendam turbam, tum etiam ad excitãdam Populorum lætitiam per singulas viarum regiones certis passuum interuallis in Populos dispergebat monetam, iulios scilicet argenteos, & nummos illos, quorũ singulus quisque tribus iulijs argenteis constat, eosq. Italice testones appellant.

Nummus

Nummus vnus ad anticam, ideſt ad anteriorem partem duabus clauibus in formam Crucis laurea ſub corona coaptatis ſignatus erat, hiſce litteris: SINE. CLADE. Ad poſticam vero ſtemma gentilitium Clementis VIII. erat impreſſum, his characteribus inſignitum: CLEMENS. VIII. PONT. MAX. Nummus alter ad anteriorem partem, Iuſtitiæ ac Pacis imaginibus inuicem ſibi manum porrigentibus ac ſeſe oſculantibus, ſignatus erat hiſce litteris: DEOSCVLATÆ SVNT. Ad alteram nummi partem ſculpta erat Clementis VIII. Imago his item cum litteris: CLEMENS. VIII. PONT. MAX. Prope Quæſtorem ſiue Theſaurarium equitantem, nummosq. argenteos diſpergentem, Parafrænarius Papæ, pedeſter gradiens, Claues Ciuitatis in pollubro argenteo geſtabat.

Monetæ ſparſæ per ciuitatem declaratio.

Claues Ciuitatis.

Poſt Theſaurarium triginta ex primarijs Ferrariæ Familijs Adoleſcentes ibant pedeſtres, detectoq. capite ſummum Pontificem antecedebant, omnes tela ex ſerico argentoq. contexta, ſago autem ac palliolo ex panno nigri coloris holoſerico acu pictis induti: aureis item torquibus inſigniti, necnon enſe ac pugione, manubrijs argento coopertis ad latera accincti. Pileos interea, quos vulgo bireta vocant, roſulis aureis, margaritisq. ſiue vnionibus, ac gemmis circumcirca ornatos manu geſtabant. Nobiles itaque Adoleſcentes hunc in modum decorati, Sanctiſſimum D. N. præcedebant.

Adoleſcẽtes Ferrariæ nobiles.

His præeuntibus, Sanctiſſimus D. N. Clemens ſequebatur byſſina talari ſiue tunica (quam Albam item appellant) necnon ſtola, & pluuiali coloris albi ſericeo, ſacrisq. Imaginibus belliſſime picturato; aureis etiam, phrygijsq. operibus exornato, indutus; Tiara inſuper, turbinato ſeu acuminato capitis tegumento, quod Regnum mundi vulgo vocitare ſolent, quinquies centenis nummum aureorum millibus & amplius æſtimata, inſignitus; ſumptuoſiſſimæq. ſedi inſidens, ſuper octo Parafrænario-

rum, qui vestibus longis ac rubeis induti erant, humeros sublatus, solemnissima pompa & admirabili maiestate gestabatur, multis hinc inde Heluetijs machærophoris hastiferisq. stipatus.

Vmbella & serico rubeo à nobilibus Ciu. delata.

Viri præterea ex optimatibus Ciuitatis, Magistratum gerentibus, supra Sanctissimi D. N. caput Vmbellam ex serico & vndato rubei coloris panno, aureisq. operibus ornato, quem damascum vocant, initio gestarunt; deinde Viri ex eiusdem Ciuitatis primarijs honori simul & labori succedentes. Sanctissimum D. N. Heluetij milites permulti subsequebantur: deinde Hieronymus Pamphilius Rotæ Auditor cappa violacea indutus ad suscipiendam ac tenendam Mitram vel Tiaram Pontificiam, velum collo adaptatum deferens: ad cuius dextram Siluius Antonianus Cubiculi Papæ Præfectus, nunc vero S. R. E. Cardinalis; & Ludouicus Angelita Pincerna siue pocillator, nunc in Antoniani locum suffectus, ad sinistram: ambo rubeis vestibus, capitijs ad collum inuersis, induti equitabant.

Rotæ Auditor.

Cubiculi Præfectus.

Pincerna.

Medicus.

Hos subsequebatur Medicus rubea item veste amictus. Huic autem succedebant Prælati omnes iuxta seriem ac pompam nuper descriptam. Hoc tandem loco equitabant Turmæ Equitum, quos leuis armaturæ seu celeres vocant. Inde varia vehiculorum genera, & magno quidem numero, Equites item, ac pedestres permulti. Hoc ordine, Pontificioq. apparatu è Domicilio illo ligneo prope Portam constructo ad Cathedralem vsque Ecclesiam itum est.

Prælati.

Turmæ Equitum.

Porta, quæ in hoc gloriosissimo Clementis VIII. ingressu Ciuitatem ingredientibus sese offert, ad gloriam eiusdem Clementis, necnon equitatus & comitatus Pontificij commoditatem recens aperta fuit; gentilitijsq. Papæ stemmatibus, Cardinalium item Aldobrandini, & sancti Georgij, excellentissimiq. Ioannis Francisci

Aldo-

Aldobrandini armorum vtriusque militiæ S. R. E. Ducis aut Capitanei Generalis, necnon Ciuitatis Ferrariæ, erat insignita. Infra vero gentilitia Papæ stemmata, hæc legebatur Inscriptio.

CLEMENTI . VIII. PONT. MAX. FERRARIAM . BELLO . PETRI ALDOBRANDINI . CARD . IMPERIO . FELICITER . GESTO ATQVE . INCRVENTA . PRORSVS . VICTORIA . RECVPERATAM . INGREDIENTI . EXVLTANS . SE . EVM . IN . TERRIS . ESSE NACTVM . DOMINVM . QVO . CAELVM . APERITVR . PORTAM HANC . PRIMVM . APERVIT . ALDOBRANDINAEQ. GLORIAE AETERNVM . DICAVIT . POP . FERRARIEN . ANNO . DOMINI . M . D . IIC .

Viarum Ciuitatis apparatus.

Ad hæc Sanctissimo D. N. Ferrariam ingrediente, in lætitiæ inusitatæ signum de tam sumptuoso, tam felici, tam glorioso, deq. tam ab omnibus expectato Clementis VIII. ingressu & minora & maiora bellica tormenta displosa sunt. Per omnes interea Ciuitatis vias, qua transeundum erat, exteriores domorum parietes tapetis colorum multiplicitate textilibus, necnon terrestrium animalium, & volucrum, humanarumq. Imaginum varietate contextis vestiti extabant. Variæ item ac perpulchræ Imagines per pictoriam artem, & quidem scitissimè penicillo repræsentatæ hinc inde conspiciebantur: Quæ sane omnia non sine magna spectabantur voluptate, dum oculi mentesq. ea intuentium mirifice pascerentur.

Frequentia Populorum mira.

Erant insuper adeo plena loca viarum omnia, vt multi è speculis in editissimo loco sitis, necnon è quibusdam ædificiorum proiectis, qualia sunt suggrundia, idq. genus alia, idest prominentium quædam tectorum partes, non sine ipsorum periculo, nec etiam absque aliorum illuc spectantium admiratione prospicerent. Fenestræ

nestræ omnes tapetis discoloribus ornatæ cernebantur, vnde ex nobilissimis Ferrariæ familijs primariæ feminæ, aliæq. tam indigenæ quàm exteræ magno sane numero mulieres Sanctissimum D. N. in throno, seu solio maiestatis suæ super humeros hominum gestato sedentem, & cum vniuerso Equitatu & Comitatu transeuntem fixo aspiciebant obtutu. Præterea dum Quæstor, seu Thesaurarius in biuijs aut triuijs, vel quadriuijs argenteos nummos ad turbam, vt diximus, dimouendam, atque ad Populorum lætitiam excitandam, vel potius iam excitatam augendam, dispergeret, exitum rei cum voluntate maxime congruentem sortiebatur. Verbis enim sat explicari nunquam posset, quanta omnium gentium commotio, lætitiæ, risus, strepitus, acclamationisq. plena, in pecunijs dispergendis fiebat.

Structuræ viarum picturatæ.

In quibusdam, & quidem præcipuis viarum locis pro arcubus, quos triumphales vocant, quædam ex telis picturatis structuræ, quæ prospectiuæ vulgo appellantur, quæq. perpulchrum efficiebant prospectum, cernebantur. Hinc prope Montis Portam, quam vulgo *Montagnæ Portam* vocitare solent, huius generis structura quædam quattuor sustentata columnis viridantium foliorum varietate vestitis extabat, vbi turrita Femina cernebatur picta, Ferrariam repræsentans, manumq. porrigens hirsuto Homini, innixo vasi aquam non effundenti, per quem Hominem Padus fluuius exsiccatus, sororibus Phaëthontis hinc inde astantibus, significatur: per quas fit allusio ad fabulam illam Phaëthontis, qui cum à Sole, patre impetrasset, vt vno die currus eiusdem habenas sibi permitteret, aurigandiq. imperitus, cælum & terram combureret, à Ioue fulmine, vt Ouidius fabulatur, è curru excussus, in Padum fluuium decidit. Supra ipsas Imagines penicillo effictas hæc legebantur verba:

Lib. 2. Metamorph.

CLEM.

CLEM. VIII. PONT. MAX. FERRARIA. RECVPERATA

Infra vero hi verſus:

EXANIMVM. CLEMENS. FLVVIORVM. RESPICE. REGEM
QVO. SINE. SPES. VITAE. ME. QVOQVE. NVLLA. FOVET
HIC. ME. ALVIT. GENVITQ. ILLI. DA. FVNDERE. LYMPHAS
VIVERE. DA. NATAE. POSSE. PARENTIS. OPE
SIC. ARMIS. QVIA. VICTA. TVIS. REDIVIVA. VIGEBO
ALDOBRANDINO. MVNERE. TVTA. PADO

Ad Glaream viam, à terra lápidoſa, qualis in fluuiorum ripis, vel maris littoribus eſſe ſolet, olim dictam, quam nunc *Giaram* vocant, ſtructura alia, quattuor item viridantibus columnis ſuſtentata, varijs ornata picturis ad rem bellicam pertinentibus extabat, hiſq. illuſtrata verbis Victoriam præſeferentibus:

CLEMENTIS. VIII. PONT. MAX.

GLORIOSISS. AC. PROPE. DIVINAE. DE. FERRARIEN. BELLO
VICTORIAE. EX. QVA. SINE. SANGVINE. SINE. DOLO. PARTA. INTER. VICTOREM. ET. VICTOS. SPECIOSVM. REDINTEGRATVR. CERTAMEN. HINC. SINCERI. OBSEQVII
INDE. PATERNAE. BENEFICENTIAE

In via, quæ ducit ad Saracinum, ad eius dextram, qua itur ad ſacram ſancti Franciſci Aedem, alia item ſtructura quattuor viridantibus ſuffulta columnis cernebatur, vbi ſtemmata gentilitia Clementis VIII. picta fuerant, & quædam Imago, ideſt Pax, facem extinguens extabat hac inſcriptione:

FELIX. BELLVM. EX. CVIVS. SE. MIRE. DESTRVENTIS. ROGO
PAX. AVREA. IN. FERRARIENSEM. POPVLVM. EVOLANS
SVO. OCCVRRIT. AVCTORI
CLEMENTI. VIII. PONT. MAX.

Inde ad ſancti Franciſci, atque illinc ad illam, & longam & amplam viam, quam Iudeccham vocant, deuen-

tum

tum est: ad cuius introitum, vnde viæ sancti Spiritus initium sumitur, ad Iudecchæ scilicet latus, structura item alia tribus distincta portis, aliquot insignibus, necnon Aligeris, varijsq. figuris, & Imaginibus extabat hisce verbis illustrata:

CLEM. VIII. P. M. CLEMENTIÆ. NON. INTER. INNOCENTES CESSANTI. SED. FIDE. ET. VIRTVTE. LACESSITÆ ITA. OMNIBVS. SVCCVRRENTI. VT. ILLE. OMNIBVS. VENIT

Ad Iudecchæ viæ frontem prope Castelli siue Arcis fossam, in eiusdem Arcis munimentum constructam, magnæ altitudinis columna erecta cernebatur, trabibus ædificata, telisq. picturatis marmora perbelle referentibus contecta. In eius fastigio feminea Imago coronata Gloriam repræsentans, duasq. coronas sinistra tenens manu; dextra verò paruulam gestans Imaginem, picta extabat. Columna ipsa inter duas statuas super duabus & altis quidem basibus erectas cernebatur: quarum vna ad dextram, sanctum Petrum; altera ad sinistram, sanctum Paulum referebat. Ad Columnæ basim Inscriptio legebatur in hanc verborum formam:

CLEMENTIS. VIII. PONT. MAX.

FIRMISSIMO. MONIMENTO. NON. TITVLORVM. SAXIS INCISORVM

SED. SOLIDISSIMÆ. INTERNIS. ANIMORVM. IVDICIIS INFIXÆ. GLORIÆ

Hinc sinistrorsum extat via, qua itur ad Ecclesiam Cathedralem, ad cuius fores Religiosorum quattuor ac decem Sodalitates, duodecimq. Laicorum Conuentus ad pia opera exercenda instituti, quos Confratrias vel Confraternitates appellant, optatissimum Sanctissimi D. N. Clementis VIII. aduentum præstolabantur ipsa in via,

quam

quam nuper commemorauimus, necnon in alia, quam Iudeccham appellant, hinc inde longo ordine cõsistentes, ea videlicet serie, quæ in Supplicationibus, ac Litanijs, seu processionibus obseruari solet, altero alterum subsequente. Id quod ad cõfusionem Equitatus & Comitatus euitandã iure factum videtur. Eandẽ etiam ob causam Milites pedestres omnes iam inde à S. Georgij Porta longo item ordine hinc inde per vias consistentes cernebantur. Hunc denique ordinem eãdem ob rem, Sanctissimo D. N. Clemente VIII. ad Iudeccham aduentante, Equitum Turmæ seruauerunt: Via nanque à S. Georgio ad Cathedralem vsque Ecclesiam, etsi longissima, vnius videlicet milliarij & amplius spatium complectens, tantam tamen frequentiam, tamq. longum ordinem capere haudquaquã poterat. A Columna itaque ipsa (vt eò, vnde digressi sumus, reuertamur) ad Cathedralem Ecclesiam tendebatur: in qua sane via nõnisi acclamationes, tubarum clangor, tympanorumq. sonitus, necnon sclopporum ac tormentorum siue bombardarum boatus audiebantur; ita verò, vt ob ingẽtem, immensumq. strepitum, cælum tonare, terra tremere, tectaq. nutare viderentur: minora enim ac maiora tormenta bellica tam in Foro, quàm in Arce, magno numero displosa fuerunt.

Postquam vero ad Ecclesiæ fores peruentum fuit, statim Capsula Sanctissimi Sacramenti ab Asturcone dimota, à quattuor primarijs eiusdem Ecclesię Canonicis ad Aram vsque maximam delata fuit, ad cuius dextram super paruum Altare decentissime ornatum, ad Capsulam solam statuendam constructum, reposita fuit.

Dum hæc agerentur, S. R. E. Cardinales è mulis desiliuere: Sella insuper gestatoria à Parafrænarijs humi demissa, Tiaraq. quam Regnũ appellant, deposita, S.mus D. N. è manu Episcopi Ferrariensis aspersorio suscepto, se & adstantes aqua benedicta leuiter aspersit; deinde Tiara iterũ insignitus, thureq. ab ipsomet Pontifice in Thuribulũ immisso,

Accessus ad Ecclesiam, in eamq. ingressus.

misso, acerra seu nauicula thurifera ab eodē Episcopo sibi subministrata, Sanctissimus D.N. stans, ab Episcopo ingeniculato thurificatus, seu thure suffitus fuit. His peractis, eodem Episcopo Hymnum SS. Ambrosij & Augustini præcinente, Cappellæ Pontificiæ Cantores, alternantibus Choris, eundem Hymnum iam præcentum miro variarum, optimarumq. vocum concentu decantarunt. Dum autē Hymnus caneretur, itum est ad Altare maius, Sanctissimo D.N. pedibus incedente, anteriores Pluuialis fimbrias Cardinalibus Diaconis, qui Assistentium munere fungebantur, gestantibus; Protonotarijs anteriores Albæ fimbrias deferētibus; Oratoreq. Regis Galliarum posteriores ac extremas Pluuialis, & albæ tunicæ sericeæ inferioris, quæ vulgo falda vocitatur, partes gestante, Crucifero præeunte, Cardinalibusq. Duodetriginta subsequentibus: Cardinalis enim de Verona eousque in Ecclesia expectauit, hisq. omnibus interfuit.

Ad Altare maius accessus.

Postquam autem Sanctissimus D. N. ad Altare maius peruenit, ante sacratissimum Christi corpus, genibus flexis, & super puluinar holoserico rubeo contectum, faldistorioq. aptatum, procumbens; cubitisq. eidem faldistorio innixus, supplicibus palmis religiosissime, diuq. orauit, donec scilicet Cantores canendi finē fecerunt. Cantato itaque Hymno, erudito scilicet ac suaui musicorum concentu expleto, Episcopus Ferrariensis Ecclesiasticis adhuc indumentis amictus, ad sinistrum maioris Altaris cornu, sine Mitra sacros decantauit Versiculos, Cantoribus respondentibus: Hisce tandem finitis precibus, sacram precationem, siue orationem pro Papa cantando recitauit.

His omnibus rite peractis, Sanctissimus D.N. è faldistorio surrexit, ac sese ad Altare contulit, genuum flexione humi proiectus, venerabundusq. Sanctissimū Sacramentum adorauit; deindè surgens, osculatus est Altare, ac tandem ad Populum se conuertens, Cruciferumq. ante se habens, omnibus

M

nibus illic adstantibus beneprecatus est, solemnem scilicet benedictionem, plenariamq. Indulgētiam elargitus: quam dictus Episcopus promulgauit. Tanta autem erat vtriusque sexus Christifidelium frequentia, quantam amplissima Ecclesia vndique capere poterat, magno item numero Gētibus in Foro ad valuas Ecclesiæ, & in tota Arcis via præstolantibus, quæ præ nimia Populorum frequentia ingredi non valuerunt: nam ex multis Italię partibus ob Clementis VIII. aduentum, Ferrariam Populi conuenerant.

Benedictio, & plenariæ Indulgētiæ promulgatio.

Post benedictionem & Indulgentiam Populis elargitam, Sanctissimus D.N. in Ecclesiæ Chorū ab Altaris tergo sitū secessit, vbi Pontificalibus indumentis exutus, è Templo egreditur, muloq. insidens in Arcem sese recepit: ad cuius Portā Claues ipsius Arcis à Clemente Sannesio Equite, cū stodiæq. Arcis duce aut capitaneo, necnon Illustriss. ac Reuerendiss. D. Card. Aldobrandini Cubiculi Præfecto, eidē Sanctissimo D.N. oblatæ fuerunt. Qua in re Sanctiss. D.N. Clemens VIII. præ quadā paterna animi pietate subridens, risum cū lacrymis cōmiscere visus est, clauesq. manu tetigit.

Recessus Papæ in Arcem.

Arcis Claues ClemētiVIII. oblatæ.

Hæc de splendidissimo apparatu & Comitatu, quo Sanctissimus D. N. Clemens VIII. Ferrariam nuper ac diuinitus recuperatam feliciter ingressus est. Cuius rei causa nostrum de origine & antiquitate deferendi sanctissimum Sacramentum pro Viatico ante Romanum Pontificem, longum iter conficientem; necnon de Romanis Pontificibus, qui hunc Ritum obseruarunt; ac demum de recenti Societatis sanctissimi Sacramenti Ferrariam vsque profectione Commentarium conscripsimus. Hæc de itinere Societatis sanctissimi Sacramenti, necnon de splendidissima ac solemnissima pompa, qua Sanctissimus D.N. Clemens VIII. cum sacrosancto Viatico Ferrariam ingressus est. Nunc reliquum est, vt nonnulla ex præcipuis rebus ab eodem Clemente Ferrariæ gestis explicemus, ex quibus, cur illuc accesserit, colligere quis facile poterit.

Scribendi occasio.

De rebus præcipuis à Sanctissimo D. N. Clemente VIII. Ferrariæ gestis.

QVamuis Ferraria recuperata iam esset, Ferrariensi Ducatu in feudũ à Romanis olim Pontificibus concesso, nunc tandẽ aliquando ad Romanam Ecclesiam ob lineam Alphonsi II. finitã deuoluto; ea tamen Romani Pontificis præsentia multis de causis indigebat, vt verus videlicet Dominus ac Pastor ab omnibus tam Nobilibus & Optimatibus, quàm Ciuibus ac popularibus agnosceretur; eosdeq. Pontificia maiestate (qua in terris nil profectò præstantius est, nil maius, nil deniq. admirabilius) tã in ipsa obediẽtia, quàm in fidei obseruatione ac religione cõfirmaret, cõfirmatosq. beneficijs ac fauoribus, necnõ priuilegijs quãtopere posset, in eadẽ obediẽtia & fidelitate ac religione augẽret, legibus ad optimum vniuersi Magistratus pro Ciuitate administrãda regimen sancitis. Quæ sane omnia sex mensiũ interuallo ingenue ac liberaliter præstita fuisse constat.

Romani Pontificis præsentia Ferrariæ necessaria

Harum rerũ initiũ ac fundamentũ ab ipsa religione, quæ est pietas in Dei cultu, diuinarũq. rerũ cæremonijs cõsistẽs, desumptũ est, ac singulis diebus incremẽtum recepit, nulla tẽporis opportunitate sese offerente prætermissa, tam in diuina re facienda, & in Dei verbo per Concionatorem explicando, quàm etiam in paupertate largis eleemosynis subleuãda, varijsq. in rebus deniq. sacris exercẽdis & excolẽdis.

Res præcipue ad obedientiam ac fidem Populorum excitandã & cõseruandam necessariæ.

Hinc aliquot Pontificiæ Cappellæ, ad sacrosanctum Dei cultum pertinentes, habitæ sunt, quæ in diuinis laudibus, sacrisq. mysterijs celebrãdis, Pontificiam maiestatẽ vna cum S.R.E. Cardd. Collegij splẽdore perbelle demõstrare solẽt.

Cappellæ Põtificiæ.

Prima Cappella fuit in die sancto Pentecostes (Vesperis in eiusdẽ vigilia solemniter, præsente cum Collegio S.R.E. Cardinalium Papa, celebratis) in eaq. Illustriss. ac Reuerendiss. D. Card. de Asculo Missam cantauit ipsa in Ecclesia Cathedrali, sanctis Georgio & Maurelio dicata, in qua

Cappella prima.

Presbyteratus ordinem olim suscepit. Orationem vero ad sãctissimũ illum diẽ, in quo Spiritus sanctus igneis linguis super Discipulos vnum in locum congregatos descendit, pertinentem, sententijs ac verbis ornatam habuit Karolus Trottus Ferrariæ Ciuis, nunc Episcopus Balneoregiensis.

In die sanctissimæ Trinitatis (pridie illius diei Vesperis more solito celebratis) Missam cantauit Illustrissimus ac Reuerendissimus D. Cardinalis Bandinus. Ea in Missa orationem excultã ad ipsam solemnitatem spectantem habuit Gaspar Leualorius Theologus & Presbyter Ferrariensis. Cappella secunda.

Alia Cappella fuit 19. Maij pro gratiarũ actione ob pacem inter Henricũ IV. Franciæ ac Nauarræ, Philippumq. II. Hispaniarum, Reges, conciliatã in ipsa Legatione, qua prudẽtissime fünctus est Illustriss. ac Reuerẽdiss. D. Alexander Medices Card. & Archiepisc. Florentiæ. Ea in Cappella (solemnissimã supplicatione seu processione prius celebrata) Missam cantauit Illustriss. ac Reuerendiss. D. Card. S. Clementis; orationem luculentissimam ad rem tantopere desiderată, & pene desperatam, pertinentem, habuit Iulius Cæsar Stella Romanus, Sanctissimi D. N. ab intimo Cubiculo, Vir sane perpolitis litteris, fertilissimoq. ingenio præstans. Cappella tertia.

Die 20. Maij, in festo scilicet sanctissimi Corporis Christi die, solẽnissima pompa Romæ fieri cõsueta, supplicatio, seu processio (pridie illius diei Vesperis solẽniter decantatis) celebrata fuit, in qua Sanctiss. D. N. Clemens VIII. pedester, sacratissimã Hostiam intra pretiosissimum loculũ, quem Tabernaculum, vel Custodiam appellant, occlusam, magna cum lacrymarũ effusione, pioq. animarũ solatio religiosissime gestauit, pluuia tantæ solemnitati aduersante. Cappella quarta. Processio in die Corporis Christi.

In festo Natiuitatis die Sancti Io. Baptistæ Illustriss. ac Reuerendiss. D. Cardinalis Burghesius Missam cantauit. Cappella quinta.

In die SS. Apostolorum Petri & Pauli (Vesperis in eorundem Sanctorum vigilia solemniter celebratis) Cappella item fuit, in qua Missam, à Romano Pontifice decantari so- Cappella sexta.

litam, cantauit Illustrifs. ac Reuerendifs. D. Augustinus Valerius, Cardinalis de Verona pro Sanctifsimo D. N. qui aduersa valetudine impeditus, eam celebrare non potuit.

Cappella septima.

In die Assumptionis Beatæ Mariæ semper Virginis (Vesperis pridie illius diei solemnifsime celebratis) Missam à S. R. E. Cardinalibus decantari consuetam, solemnifsimo ritu cantauit S. D. N. vt hac etiam actione Pontificia Ferrariam cohonestaret. Euangelium huius Missæ cantauit Illustrifs. ac Reuerendifs. D. Petrus Aldobrandinus Cardinalis Diaconus, Epistolam vero Subdiaconus Apostolicus.

Cappella octaua.

In Exequijs Philippi II. Hispaniarum Regis, Die scilicet 13. Octobris, Missam cantauit Illustrifs. ac Reuerendifs. D. Cardinalis de Auila: Orationem vero Alexander Burgius, Vir sane doctifsimus, & Burgi S. Sepulchri Episcopus, habuit: eaq. oratione varijs dicendi luminibus ornata, vniuersam Philippi Regis laudatifsimã vitam mire cõplexus est.

Cappella nona.

In solemnitate omnium Sanctorum Missam cantauit Illustrifs. ac Reuerẽdifs. D. Cardinalis de Asculo: orationem vero, varia eruditione refertam & ad solemnitatem ipsam pertinentem, habuit V. I. Doctor, Thomas Martinellus Cæsenas, Rotæ Ferrariensis Iudex.

Cappella decima.

In die omnium Christifidelium defunct. Missam cantauit Illustriff. ac Reuerendiff. D. Cæsar Card. Baronius.

Cappella vndecima.

In Exequijs pro omnibus S. R. E. Cardinalibus defunctis Missam cantauit Illustrifsimus ac Reuerendifsimus D. Cardinalis Parauicinus, præsente S. R. E. Cardinalium Collegio, absente Papa, qui eis interesse non solet.

Rebus hisce sacris, atque id genus alijs, Sacramentorum scilicet frequentatione, Sanctifsimus D. N. vna cum S. R. E. Cardd. Collegij splendore, Pontificiam maiestatẽ non minus admirãdam quàm venerandã apud omnes declarauit.

Aliæ res pro obedientia, &

Alijs deinde consilijs Sanctifs. D. N. Clemens Pontificiã potestatẽ non minus amandam, quàm formidandã demonstrauit; ijsdemq. tanquam suasoribus, & quidẽ scitifsimis,

prom-

promptam obediētiam,perpetuamq. fidelitatem, in clauibus Ciuitatis offerendis iam sponte promissam, sibi conciliauit, conciliatamq. confirmauit, ac tanquam firmissimis columnis corroborauit,corroboratamq. stabiliuit.In rebus nanq. tum publicis tum priuatis,Ferrariam gratijs & priuilegijs,necnon legibus ac dignitatibus amplissime cohonestauit, & dies in singulos cohonestat ac ditat, Ferraria Legationis titulo in primis cohonestata, Petro Card. Aldobrandino à latere Legato, deinde Francisco ex Comitibus S.Georgij Card.S.Clementis Collegato: Ex Ferrariēsibus autem ad hanc vsque diem Sanctiss. D. N. Clemens ab intimo Cubiculo sibi adsciuit Octauium Tassonū,& Alphonsum Giliolum Comites: Rotæ Auditoratu Franciscum Sacratum Comitē, V. S. Referendarium,& Fani Fortunæ Gubernatorem decorauit: Ad Episcopatus dignitatem euexit Karolum Trottum,& Fratrem Modestum Gauatium ex ordine Minorū Conuētualium,illum ad Episcopatū Balneoregiensem, hunc vero ad Alifensem assumptos: Horatium Giraldum,Episcopum Comaclensem, Anconę Gubernatorem instituit: Alexandrum interea Estensem, Mutinæ ac Regij Ducis fratrem,& Bonifacium Beuilaquam Comitem (V. S. Referendarium, & Camerini Gubernatorem, deinde Patriarcham Constantinopolitanum) Cardinalitia dignitate insigniuit.

fidelitate Populorū conseruanda.

Priuatis nunc rebus alijs silentio prætermissis; quæ ad Vniuersitatē seu ad publicam rem pertinēt, breuissime cōmemorabimus, ab Arce noua initiū sumentes. Hanc enim Sanctiss.D.N.Clemens,non vt frænū,more Tyrannorū,Ferrariæ inijciat,grādi pecunia ædificandā curat; sed vt Ciuitatē (si locū perpēdas ac probe examines) ab hostibus tueatur ac defendat,defensamq. custodiat; custoditam statiuis præsidijs foueat & cōseruet,propriū Arcis nomen insequutus: etenim Arx ab arcendo videtur dicta,ꝙ scilicet arceat, hoc est, accedere illuc hostes prohibeat, & illinc depellat.

Arcis nouæ construendæ studiū, & cōsilium.

Conuen-

Conuentum interea, siue aliquot S. R. E. Cardinalium Congregationem viris peritissimis in ea adhibitis, ad Padum nauigabilem reddendum, & ad Valles exsiccandas Sanctissimus D. N. instituit. Padus nanque præter aquulas ac torrentes, amnes varios circiter triginta, Solino teste, cui Plinius, Mela, & alij assentiuntur, in eum sese exonerantes, colligit; hinc insitatis interdum incrementis abundat & intumescit, ita verò, vt immensos agros summa finitimorum iactura inundet, ac vastet: nam super alueum egressus, agrum Ferrariensem adeo demergere non raro solet, vt plurimis in aruis non secus atque ipso in flumine ducatur nauigia, sicuti anno à Christo nato M.D.XXII. contigit, quo Padus pluuiarum magnitudine adeo excreuit & intumuit, agrumq. Ferrariensem ita demersit, vt in multis eiusdem Territorij partibus perinde atque ipso in Pado nauigia ducerentur, perq. Vrbem Ferrariam ad Francolinum vsque perpetuo quasi stagno nauigaretur, vt F. Leander ad Lombardiæ Cispadanæ calcem narrat, vbi varias de harum inundationum causis opiniones videre licet. Quare sicut ex frequentibus Padi inundationibus Valles perpetuis fere paludosis aut stagnātibus aquis affluunt; ita Ferrarienses & Padi Accolæ, siue finitimi, perpetua fere damna pati solent. Si autem nauigabilis reddatur Padus, & Valles desiccentur (sicuti hac in re Sanctissimus D. N. Clemens omnes industriæ ac potentiæ neruos cōtendit) quanta ijsdem vtilitas oritura sit, haud facile dici potest.

Cōuentus ad padum nauigabilem reddendum & Valles exsiccandas habitus.

Inundatio Padi anno 1522.

Inundationis causæ.

Quod ad optimum Ferrariæ regimen spectat, nouam Ciuitatis gubernandæ normam Sanctissimus D. N. instituit; effecitq. vt Comitia, vel Conuentus, seu Consilia vulgo dicta, in quibus consultari ac deliberari solet, centum Viris, quos appellant Consiliarios, constarent. Ex his Consiliarijs septem ac viginti Primarij à Romano Pontifice cooptantur. Ex alijs Ciuibus quinquaginta quinque à veteribus Consiliarijs creantur. Duodeuiginti

Noua Ferrariæ gubernandæ norma.

ex Vniuersitatibus Artificū, qui vulgo Artistæ nuncupantur, eligendi sunt: vniuersi nanque Consiliarij, qui sunt centum Viri, tertio quoque anno immutantur. Singulo interea quoque anno ex his Consiliarijs omnibus, Magistratus, nomine Sapientum vocitatus, decem Sapientibus, vnoq. Sapientum Iudice constans, creari solet: Iudex enim ex septem ac viginti primarijs cooptatur: Sapientes octo ex quinquaginta quinque: duoq. reliqui Sapientes ex decem & octo Artificibus, vel (vt aiunt) Artistis Consiliarijs eliguntur. Hæc de Centumuiratu Ferrariensi ac Magistratu, cuius tota vis est, vt præsit, præscribatq. recta & vtilia. Sicut autem Populo præest Magistratus; ita Magistratui præsunt leges, vt Cicero in libro de Legibus docet.

Cic. lib. 3. de legib.

Vijs hisce omnibus, idq. genus alijs, charitate, ac prudentia plenis, Sanctissimus D. N. Clemens perpetuam Ferrariensium obedientiam & fidelitatem cum amore coniunctam Sibi & S. R. E. comparauit.

Quamuis autem hæc à Sanctissimo D.N. Ferrariæ gesta, totum hominem, magnamq. temporis partem iure postularent; Consistoria tamen tum publica, tum ea, quæ secreta dicuntur; Conuentusq. item varij ad Christianam Rempublicam gubernandam pertinentes, vti Romæ fieri solet, innumeris fere negotijs pertractatis, audientijs denique tum publicis, tum priuatis præstitis, non defuerunt.

Consistoria Ferrariæ habita.

Sanctissimus D. N. Clemens aliquot interea Italiæ, aliarumq. Regionum Principes ad suos ipsius pedes exosculandos recepit, & quidem splendidissimè. Postremo autem Serenissimam Margaritam Austriæ Archiducissam, Karoli Archiducis (fratris Maximiliani Imperatoris) filiam, proneptem Imperatoris Ferdinandi, consobrinamq. Rodulphi Imperatoris, ac tandem Hispaniarum Reginam; necnon Serenissimum Albertum eius sobrinum, & Austriæ item Archiducem, Maximiliani Imperatoris filium, Ferdinandi Imperatoris nepotem,

Principū in Ferrariam accessus.

Hispaniarum Regina & Archidux Austriæ.

Rodulphiq. Imperatoris fratrem, Philippi II. ex ſorore nepotem, & Philippi III. patruum, Idibus Nouembris, die ſcilicet xiij. regio ſane apparatu excepit. Hinc Illuſtriſſimi ac Reuerendiſſimi DD. Cardinales ſancti Clementis, & Bandinus, Sanctiſſimi D. N. Legati à latere ad Inſulam vſque tribus milliarijs à Ferraria diſtantem; ceteri verò Cardinales ad Portam Angelorum vſque, Reginæ obuiam prodiere: omneſq. deinde Reginam, & eius Matrem, Archiducemq. comitati ſunt ad Palatium vſque, vbi Sanctiſſimus D. N. in publico Conſiſtorio, Reginam, eiuſq. Matrem & Archiducem, primùm ad pedem, deinde ad manum exoſculandam admiſit; Archiducem vero ſinu etiam & complexu recepit. Poſtridie, honoris cauſa viſitationibus opera data eſt, verbis vltro citroq. habitis, omni humanitate plenis: Cardinales interea etiam à Regina ipſa illuſtriſſimi nominis titulo coboneſtati fuere, Archiducisq. sereniſſimi ac religioſiſſimi Principis dextram vbique tenuerunt.

Legati & Card. Reginæ obuiam procedentes.

Conſiſtorium publicum.

Decimoſeptimo Kalendas Decembris, hoc eſt xv. Nouembris die, Sanctiſſimus D. N. Miſſam de Spiritu ſancto præſentibus S. R. E. Cardinalibus, ſolemniſſimo ritu cantauit, in qua tam Philippi III. Hiſpaniarum Regis, & Margaritæ Reginæ, quàm Alberti Archiducis Auſtriæ, & Iſabellæ Hiſpaniarum Infantis Matrimónia (Symbolo iam in Miſſa, in qua ſacroſanctum Euangelium Illuſtriſſimus ac Reuerendiſſimus D. Cardinalis Cæſius decantauit, expleto; lectoq. Offertorio) celebrauit. Margarita enim per procuratorem Albertum Archiducem Auſtriæ, Philippo III. Hiſpaniarum Regi abſenti in matrimonium collocata fuit: Iſabella vero Philippi II. Filia, & Hiſpaniarum Infans, etiam abſens, per Procuratorem D. Antonium de Cordoua & Cardona, Seſſæ Ducem, Sereniſſimo Archiduci Auſtriæ præſenti nupta eſt.

Cappella duodecima pro matrimonijs celebrandis.

Matrimonia.

Postquam vero Sanctissimus D. N. deinde Cardinalis Diaconus, & Subdiaconus Apostolicus sanctissimam Communionem sub vtraque specie sumpsere; Regina etiam, eiusq. Mater, necnon Archidux Albertus, ac Sessæ Dux, sacratissimum Christi Corpus è manibus summi Pontificis susceperunt. Missa denique completa, Sanctissimus D. N. aureum Rosam, in quarta Dominica Quadragesimæ benedici solitam, Reginæ dono dedit, cæremonijs præstitis in ea tradenda fieri consuetis.

Commu-nio.

Rosa aurea Reginæ data.

Splendidissimum, vereq. regium apparatum, quo Serenissimi Principes Ferrariam ingressi sunt, & à Sanctissimo D. N. Clem. VIII. excepti, in matrimoniumq. collocati, alijs describendum reliqui. Si enim apparatum ipsum & in Ciuitatem Ferrariam eorundem Principum ingressum, nobilissimumq. Comitatum, Tragœdiamq. de Iudith & Holoferne ex Scripturæ sacræ Historia desumptam, & coram Serenissimis Principibus actam, necnon dona ipsi Reginæ à Clemente VIII. data vellem enarrare, sermonem nimis longum texerem, vel potius librum conficerem, à nostro sane instituto alienum. His de causis hanc scribendi prouinciam alijs relinquendam dijudicaui. Hoc tamen loco tres tantum apponam Inscriptiones, ad Reginæ aduentum pertinentes, quarum prima ad Portam, Angelorum nuncupatam, ingredientibus sese offerebat in hanc verborum formam:

Apparatus regius, & Tragedia.

ANGELI. GAVDENT. MORTALES. EXVLTANT
MARGARITAM
AVGVSTI. SANGVINIS. PIETATIS. VIRTVTVMQ. OMNIVM
SPLENDORE. LVCIDISSIMAM
SIMVL. LAETISSIME. EXCIPIVNT

M 2 Altera

Abſolutio & Precatio pro Ferraria, eiuſq. Ducatu.

DEVS miſericordiarum, qui nihil odiſti eorum, quæ feciſti, ſed omnium miſereris, qui in toto corde ſuo ad te conuertuntur, reſpice propitius ſuper Populum tuum, & ſuper Ciuitatem iſtam noſtram dilectam: & quod paternæ charitatis affectu pro illius, & totius Ferrarienſis Ducatus ſalute à noſtra humilitate geritur, Tu cæleſti tua benedictione confirma. Nos enim auctoritate tua, & beatorum Apoſtolorum tuorum Petri & Pauli, & noſtra, quam nobis immeritis tradidiſti, abſoluimus iterum atque iterum omnem Populum Ciuitatis, & Ducatus Ferrariæ ab omni vinculo excommunicationis, anathematis, ſuſpenſionis, & interdicti, omnibuſq. Eccleſiaſticis cenſuris, & pœnis olim à nobis, aut alijs Summis Pontificibus, prædeceſſoribus noſtris, quouis modo illatis, & ab eis incurſis; & tuam clementiam deprecamur, vt ab eis peſtilentiam, ſterilitatem & famem, & noxios ſpiritus procellarum, & tempeſtatis, & aquarum, ac fluminum inundationes, & omnia iracundiæ tuæ flagella auertas; doneſq. eis aeris ſalubritatem, & fertilitatem frugum terræ, & abundantiam diuinæ

uinæ gratiæ tuæ, vt in omni pace, concordia, & pietate Tibi, & Ecclesiæ tuæ sanctæ seruiant, sintq. à te perpetuo benedicti, quemadmodum Nos eos benedicimus ✠ in nomine Tuo, & in nomine Vnigeniti Filij tui, & Spiritus sancti. Amen.

Hac re statim confecta, in viam cum vniuerso Comitatu Centum versus sese dedit, cum pridie illius diei Societas sanctissimi Sacramenti illuc aduenisset. Reliquum est itaque, vt reditum in Vrbem Romam; sequenti Commentarij nostri Parte, comprehendendum describamus.

COM-

COMMENTARII

PARS QVARTA.

De Societatis sanctissimi Sacramenti Clementi VIII. Pont. Max. praeeuntis in Vrbem reditu.

ANTEA quàm Hiſpaniarum Regina Ferrariam aduentaret, Sanctiſſimus D. N. de reditu in Vrbem cogitans, Anſelmum Dandinum, Protonotarium Apoſtolicum, viarum Curatorem ſeu Præfectum inſtituit, vt vias ob anni tempus ſupra quàm cuique credibile ſit, lutoſas & abruptas; quin, vt vno verbo dicam, deterrimas, & in Romanulæ præſertim regione viatoribus pene inuias, complanandas ac purgandas, glareaq. ſiue terra lapidoſa tegendas curaret.

Hac re abſoluta, Vij. Kalendas Decembris, hoc eſt, xxv. Nouembris die, S. Katarinæ cõſecrata, Societas ſanctiſſimi Sacramenti, aliqua ex parte immutata, ſed aucta Hieronymo Prouenzale Neapolitano, Archiepiſcopo Surrentino: Karolo de Comitibus Romano, Epiſcopo Anconitano: Alphonſo Vicecomite Mediolanenſi, Epiſcopo Ceruienſi, nunc vero S. R. E. Cardinale: Fratre Alexandro Romano, Epiſcopo Foroliuienſi, & F. Ioanne Maria Breſcegellenſi, ſacri Palatij Magiſtro: necnon Cubicularijs Papæ, Gondiſaluo de Campo, Hiſpano; Fuluio Vicedomino & Octauio Boiardo Regienſibus; Ludouico Comite Anguiſſola Placentino; & Luca Caualcante Florentino; viæ ſeſe commiſit è Ferraria decedens, in eam Equitatus ſeriem & inſtructionem ac pompam, quam in Tertiæ huiuſce

Die 25. Nouemb.

Pag. 46. & 47.

iuſce noſtri Commentarij partis initio explicauimus.

Poſtridie vero Sanctiſsimus D. N. Societatem ſanctiſſimi Sacramenti itinere vnius diei præeuntem ſequens, diſceſsit iuxta inſtitutum in egreſſu ab vrbe Roma obſeruatum, & loco nuper laudato conſcriptum: Sanctiſsimū vero Sacramentū Bononiam vſque delatū non fuit, propterea quòd Sanctiſsimus D.N. aduerſa valetudine impeditus, immaculatam Hoſtiam Deo pro vniuerſis Chriſtifidelibus offerre, ſacratiſsimumq. Chriſti Corpus in Arculam reponere non valuit, ſicut in diſceſſu ab Vrbe Roma factū eſſe conſtat. Bononia tamen magnificentiſsimum edidit apparatum, quem deinde conſcriptum, typiſq. æneis repræſentatū Victorius Benaccius Bononiæ in lucem emiſit.

Die 26. Nouemb.

Pag. 25. 26 & ſequ.

Die itaque ſanctæ Katarinæ dicata, ſine Sacramento Ferraria diſceſsimus, Rhenum ſupra Pontem ex nauigiorum connexione, tabularumq. deſuper compagine conſtructum, tranſeuntes; deinde ad dextram fluminis ripam ſuper aggerem progredientes venimus Centum, vel à centum piſcatorum olim tugurijs, aut caſis, Leandro teſte; vel à Celtarum (vt aiunt) Colonia nuncupatum, Oppidum ſane honeſtiſsimum ac frequentiſsimum, necnon peropulentum, agro fœcundo, frumento ſcilicet, præſertim verò canabe, cuius mercatura valde illic exercetur.

Die 25. Nouemb.

Sequenti nos die per Oppidulum, muris tamen cinctum, ſatiſq. honeſtum, quod Plebem vocant; deinde per Argiram, Caſtellum paruum, tranſeuntes, venimus Bononiam, Ciuitatem antiquam, religioſiſsimam & nobiliſsimam, necnon Apoſtolicæ Sedi obſequentiſsimam, eidemq. mirandum in modum addictam, à Felſine primum Rege Thuſco conditore Felſinam, deinde à Bono ſucceſſore Bononiam, vel à Gallis Boijs poſt Thuſcos expulſos, Boioniam, poſtremoq. euphoniæ cauſa Bononiam, vt aiunt, nuncupatam, Viris ſanctitate ac doctrinis, necnon honeſtiſsimis artibus, omniq. dignitate, ac tādem

Die 26. Nouemb.

ſuprema

supremâ hisce in terris illa Pontificia insignitis ornatissimam, agro fertili amoenoq. septam, cui totius Europæ perpaucas, vt multa vno verbo complectar, Ciuitates comparari haudquaquam posse censeo.

Postridie Sanctissimus D. N. solemni absque pompa Bononiam ingressus est, tresq. dies in hac Ciuitate Societas sanctissimi Sacramenti permansit. Tertio Kalendas Decembris, hoc est xxix. Nouembris die, quæ fuit Dominica Aduentus prima, Ioannes Fontana, Episcopus Ferrariensis ex Sanctissimi D. N. Assistentibus vnus, in Ecclesia S. Petronij celeberrima, in qua habita est Cappella, coram Summo Pontifice annuatim fieri solita, Missam cantauit. Orationem habuit Ordinis S. Dominici Procurator generalis, F. Paulus Mirãdulanus doctrina excultus.

Die 17. Nouemb.

Die 29. Nouemb.

Vltima vero die, sancto Andreæ Apostolo consecrata, sanctissimus D. N. eadem in Ecclesia sancti Petronij, qui Bononiæ patronus est, rem diuinam, præsente S.R.E. Cardinalium Collegio, magnaq. Populorum frequentia adstante, faciens, ex sacratissimis Hostijs duabus, vnam de more assumpsit: alteram verò, completa Missa, sacerdotalibus exutus indumentis, mozzetta deinde ac stola indutus, intra vasculum crystallinum, quod custodiam sanctissimi Sacramenti appellant, repositam, in Capsula siue Arcula suis manibus maxima cum veneratione collocauit. Clauiculam denique, qua suis item manibus Capsulam obserauit, Apostolici Palatij Sacristæ, cui sanctissimi Sacramenti cura ex officio Sacristatus demandari solet, assignauit. Hac re statim peracta, ijsdem cæremonijs, quas in ipso à Basilica sancti Petri Romae, necnon ab Vrbe recessu obseruatas fuisse constat, Societas sanctissimi Sacramenti, à Magistratu Bononiensi ceterisq. Ciuitatis Nobilibus, omnium item Ordinum Religiosis & Confratrijs, cerea funalia ardentia ad tria millia deferentibus, ad Portam vsque Ciuitatis comitata, viæ sese

Die 30. Nouemb.

Par. 3. Pag. 25. vsque ad 29.

 commisit,

commisit, admiranda hinc inde vtriusque sexus Christifidelium, necnon ex ipsis Aedium fenestris frequentia religiose spectante. Quà vero ibatur, domorum parietes tapetis & aulæis, varijs etiam picturis & imaginibus ornati non sine maxima religiosissimae Ciuitatis pompa cernebantur.

Nos itaque à Porta, quae in Aemiliam ducit viam, exeuntes, transiuimus Idicem, torrentem in hieme interdum rapidissimum, & ad Castellum sancti Petri, frumenti ceterarumq. frugum copia, lino item, pomisq. abundans, maximumq. glasti, herbae scilicet, qua infectores cæruleum colorem pannis inducunt, prouentum habens; Imolam, Forum Cornelij à Cornelio aliquo veteribus dictam, peruenimus, Ciuitatem tam disciplinarum, quàm armorum gloria viris illustribus insignem. Eius Incolæ sunt nobiles, lauti & opulenti, ingenio acri & ad virtutem gnauo, siue ad litteras, siue ad militiam vel ad mercaturam, seu ad alia quæuis studia sese applicent. Ciuitatis eiusdem situs est perbonus, ager optimus ac fœcundus, magna frumenti copia, vino item, oleo, alijsq. frugibus affluens; campestriaq. periucunda, amœnosq. habens colles. Hac in Ciuitate cœnatum, pernoctatumq. fuit.

Die 1. Decemb.

Sequenti autem die, quæ fuit Decembris prima, Santernum flumen transiuimus, deinde per Castellum Bononiense nuncupatum, frumento, vino, glasto, alijsq. frugibus abundans, transeuntes, venimus Fauentiam, quam amnis Lamon vel Anemo secat, vrbem à suburbijs diuidens, ponteq. lapideo cõiunctus, quo Ciuitas suburbijs & Aemilia sibi via cohæret. Viris insignibus satis clara est, Maximoq. Figulorum excellentium numero celeberrima, cuius ager opimus, & frumenti ac vini fertilis est, & linis abundans. Hac in Ciuitate nihil immorati fuimus, properantes ad Forum Liuij, à Liuij salinatoris nomine appellatum,

pellatum, Ciuitatem iucundam inter Roncum, & Montonum amnes fitam, viris tam dignitatum, quàm disciplinarum præstantia insignibus illustratam, cælum perbonum ac iucundum habentem, agrumq. præterea magnam frumenti viniq. vbertatem, zeam quoque, quam spelam vocant, hordeum item, oleum, rubiam lanis & corijs rubro colore tingendis idoneam; necnon glastum, herbam etiam, quâ tinctores ad cœruleum colorem pannis inducendum vtuntur; anisum interea fœnum græcū, cuminum & coriandrum denique affluenter ferentem. Hac in Ciuitate pernoctatum & in Aedibus Episcopalibus cœnatum fuit, vbi ab Episcopo honestissimè fuimus excepti.

Postridie transiuimus prope Forum Pompilij à Pompilio aliquo Romano ita denominatum, vel Forum Popilij, non Populi, vt vulgo corruptè proferunt, olim vsu Ecclesiæ Romanæ Ciuitatem, atque vnum ex quattuor Foris à Plinio in Aemilia memoratis, inter campos peramœnos ac fœcundos iacens, venimus Cæsenam vel Cæsemnam, ciuitatem antiquam, à cædendo dictam, quasi amne cæsam, id est, diuisam. Hanc enim Cæsis, amnis exiguus, nunc *Cæsola* vulgo vocitatus, diuidit. Huius etiam Ciuitatis ager Sapi, quo Cæsenæ fermè muri alluuntur, & Rubicone, quem ab eadem Ciuitate milliario distare constat, fluminibus diuiditur ac secatur, copiaq. rerum omnium ad vsum vitæ abundat. Ciuitatis Incolæ nobiles sunt, ingenio atque opibus pollentes. Hac in Ciuitate Aedificijs perhonestis compluribus exornata, præsertim vero magnificentissima ad Aedes B. Francisci Bibliotheca, pretiosis ac raris codicibus referta, & à Malatesta Nouello constructa, pernoctauimus, totaq. sequenti die immorati fuimus, dum Sanctissimus D. N. Meldolæ, quod est oppidum satis munitum & lautum, rebus item ad vitam vtilibus affluens, & Ioannis Fran-

Die 2. Decemb.

Cæsena.

Die 3.

cisci Aldobrandini ditioni subiectum, commoraretur, vt nonnisi vnius diei itinere, & quidem iuxta institutum breuissimo, Societas sanctissimi Sacramenti à Summo Pontifice abesset.

Quarta autem Decembris die è Cæsena, quò Sanctissimus D. N. vesperi venturus erat, discessimus, & Sabinianum, Oppidum nobile ac lautum, & frumento in primis affluēs, pransum venimus, transeuntes Rubiconē fluuium, seu potius torrentem perexiguum, satis tamen celebrem ob Romanorum de armis inibi deponendis decretum: lege enim prohibitum fuerat, vt ne quispiam armatus cum Exercitu torrētem illum, Cisalpinæ Galliæ & Italiæ arua disterminare solitum, iniussu S.P.Q.R. in Italiam proficiscens, transgrederetur, sicut Inscriptio ad Rubiconis transitum marmore incisa, & iamdiu à Cæsenatibus instaurata, quæ etiamnum legitur, rem ita esse aperte docet. Hæc de Rubicone. Nos deinde sumpto prandio per Castrum sancti Archangeli Ariminum, Mareciam fluuium subter pontem lapideum labentem, & iuxta muros Arimini in Adriam defluentem transeuntes peruenimus, ibiq. pernoctauimus. Pons hic ex quattuor Pontibus est ab Octauio (vt aiunt) Augusto, sumptu miro & artificio in Flaminia viá constructis vnus, Flaminiamq. Aemiliæ, simulq. suburbia Ciuitati iungens. De hac Ciuitate nihil est, quòd hoc loco dicamus, cum de ea alio in itinere, ab Vrbe scilicet Roma Ferrariam vsque, satis dictum sit. Idem alijs de locis, per quæ hoc in itinere transiuimus, faciemus, sola locorum nomina exprimētes.

Die 4. Decemb.

Rubicon, torrens celeber.

Postera die Arimino discessimus, & Concam, fluuium rapacissimum, Crustumium à Plinio dictum, super pontem ligneum transiuimus, Catholicam versus, vbi pransi sumus; deinde pernoctatum Pisaurum venimus, vbi ab Vrbini Duce in eius Palatio excepti fuimus, & quidem splendidissime.

Die 5. Decemb.

Die

Die ſequenti pranſum cœnatumq. venimus Fanum, Argillam fluuium, qui Ciuitatem fere alluit, tranſeuntes. Die 6. Decemb.

Poſtridie pranſi, è Fano diſceſſimus, Metaurum & Ceſanũ ſuper ligneum mirae longitudinis Pontẽ tranſeuntes, cœnatum pernoctatumq. Senogalliam profecti fuimus. Die 7. Decemb.

Poſtera die per Caſam Crematam, & Flumeſinum ſuper Pontem ligneum ad maris littus tranſeuntes, Anconam peruenimus, itinere ſane aſperrimo, & ſupra quàm credi poteſt, moleſto: perpetuus nanque imber minutiſſima quadam glacie permiſtus, vento flante, cuiuſque cædebat faciem. Anconæ pernoctauimus, & in Epiſcopio cœnauimus à Karolo de Comitibus Romano, Anconæ Antiſtite, ſplendidiſſime, mira ſcilicet rerum omnium lautitia & copia excepti. Omnes interea Prælati eodem in Epiſcopio pernoctarunt. Die 8. Decemb.

Sequenti die Lauretanam Domum per Camuranum via deterrima, Muſonem fluuium prope Lauretum Ciuitatem ſuper Pontem tranſeuntes, pranſi deuenimus. Die 9. Decemb.

Sequenti die Prælati omnes, multiq. alij ex Sacerdotibus Hoſtiam immaculatam Deo in ipſa ſacratiſſima Domo religioſiſſime obtulerunt, atque inibi Apoſtolici Palatij Sacriſta Miſſam ſolemni Ritu decantauit: E cuius manu multi Presbyteratus ordine haud inſigniti, præſertim verò nonnulli ex primarijs Societatis viri, ſanctiſſimam communionem ſumpſerunt: ceteri ex eadem ſocietate homines auguſtiſsimo, & ſacratiſsimo cibo à Lauretanæ Domus Parocho refecti fuere. Die 10. Decemb.

Hac ipſa die Anno ſalutis M. CC. XCIV. ſanctiſsima Domus è Dalmatia in Agrum Recinetenſem, in quo præſens in tempus iacet, ab Angelis fuit aſportata, cum prius è Nazaret Anno à virgineo partu M. CC. XCI. eodem Angelorum miniſterio ipſam domum in Dalmatiam vſque tranſlatam fuiſſe conſtet. Quare in Eccleſia Laure- M. CC. XCIV. M. CC. XCI.

tana, hac ipsa item die illius Translationis annua coluntur sacra: quibus peractis, pransum fuit; deinde statim discessimus, ac Recinetum peruenimus, Sanctissimo D. N. ex Ancona ad eandem sacratissimam Domum aduentante.

Hac in Ciuitate, vbi hoc ipso anni tempore insignes celebrabantur nundinæ, sequenti etiam die immorati sumus, dum Sanctissimus D. N. intra sacrosanctam Domum rebus sacris, necnon religioni & christianæ pietati operam daret, Illustrissimosq. ac Reuerendissimos S. R. E. Cardinales, Aldobrandinum scilicet nepotem suum, & Cæsium ordine Presbyteratus insigniret, Beatissimæq. Mariæ semper Virgini donaria offerret.

Die 11. Decemb.

Postera die à Recineto discessimus, Potentiam flumen super Pontem ligneum transeuntes, & pransum Maceratam iuimus; deinde cænatum pernoctatumq. Tolentinum deuenimus. Hoc in loco Asturcone, quem Achineam vocant, ob vias abruptas & supra quàm narrari potest, lutosas, ex pedibus laborante, Arcula sanctissimi Sacramenti cum Vmbella parua (quam Baldacchinũ vulgò appellant) lecticę instar, à duabus mulis albis pulcherrime phaleratis vehi cœpta, Romam vsque hunc in modum delata fuit: duabus namique phalangis, teretibus scilicet fustibus & quidem longis atque crassis, holoserico panno rubeo decenter ornatis, Arculæ subiectis, & super mulas impositis, Capsula ipsa inter vtrasque phalangas super planitiem lecticæ, ad hoc solum ministerium ex holoserico panno confectam firmata, & ferramentis quibusdam auratis connexa, tutissime asportabatur. Quae profectò res magnam retinebat venerationem ac maiestatem.

Die 12. Decemb.

Arcula sanctissimi Sacramenti Lecticæ instar delata.

Sequenti die, Tolentino discessimus, Belfortio, & Valcimara transeuntes, indeq. à Chiento flumine Puluerinam pransum iuimus. Ex hoc loco Amucia transeuntes, Serrauallem cœnatum, pernoctatumq. deuenimus.

Die 13. Decemb.

Postridie,

Postridie, sacris iuxta institutum quotidiana consuetudine firmatum, peractis, sumptoq. deinde prandio, per Collem floridum, perq. villas aliquot prope Chartarum officinas transeuntes, Fulgineum deuenimus, vbi ab Illustrissimo ac Reuerendissimo D. Cardinale Sabello Perusiæ Legato excepti fuimus, & quidem splendidissime. Die 14. Decemb.

Sequenti die pransi, per sanctum Iacobum, villam; necnon per Trebulam (*Treui* vulgo vocitatam) transeuntes, Spoletum profecti fuimus. Die 15. Decemb.

Postridie à Spoleto per Vallem Stretturæ vulgo dictam transeuntes, Interamnam iuimus pransum ad Aedes Episcopales, vbi magnificentissime fuimus excepti: Inde sumpto prandio, discessimus, Narem fluuium prope Collem Scipionis, *Coldiscepolo* corrupte dictum, transeuntes, Narniam aduenimus, vbi incœnati pernoctauimus, quia erat ex quattuor anni temporibus vnum, in quo ex Ecclesiæ præcepto ieiunatur. Die 16. Decemb. Feria iv. quattuor temporũ.

Postera die ex Narnia Otriculum, siue Ocriculum accessimus pransum: Pransi deinde Tiberim supra Pontem ex nauigiorum connexione, tabularumq. desuper compagine constructum, transeuntes, Burghetum iuimus, indeq. ad Ciuitatem Castellanam cœnatum pernoctatumq. profecti fuimus. Die 17. Decemb. Feria v.

Die sequenti à Ciuitate Castellana per Arinianum vel Arianum oppidum (quod *Arignanum* dicunt) à propinqua olim Iani ara vocitatum, non procul à Monte Soracte transeuntes, pernoctatum ad Castrum Nouum peruenimus, vbi eandem ob causam paulo superius enarratam prandium sine cœna sumpsimus. Die 18. Decemb. Feria vj. quatt. tẽp.

Postridie à Castro Nouo, itinere non parum molesto, & propter imbrem ac viam luto sane multisq. in locis abruptam, ad Primam Portam pransum deuenimus, mirum in modum madefacti. Sumpto deinde prandio, haud cœnaturi ob Vigiliam S. Thomæ Apostoli, necnon ob causam Die 19. Dec. sabb. quatt. tẽp. Vigilia S. Th. Apost.

sam nuper assignatam, à Prima Porta discessimus, omnium laborum & incommodorum ob Romæ sanctæ vicinitatem obliti. Ex hoc loco Romã vsque, multa olim ædificia hinc inde cernebantur, quendamq. Romæ vicum, siue suburbium quoddam efficiebant, sicut stratæ viæ Flaminiæ pars, ædificiorumq. vestigia & ruinæ, quæ adhuc supersunt, aperte demonstrant. Hinc Porta ipsa Romam proficiscenti occurrens, prima nuncupari pridem cœpit, & ad hanc vsque diem, eandem ob rem ita vocitatur. Dum ad Pontem Miluium, quo primus in Romæ suburbia datur ingressus, aduentaremus, eccum vniuersum fere Populum Romanum ac Senatum cum Clero venerabundum ac lætabundum Societati sanctissimi Sacramenti obuiam venientem, necnon ad Portam vsque Flaminiam, nunc Populi vulgo vocitatam, sanctissimum Sacramentum comitantem.

Prima porta cur sic dicta.

Pons Miluius.

Ventum tandem aliquando fuit, vniuersa vrbe mirum in modum exultante, tormentisq. bellicis in lætitiæ, ac venerationis sanctissimi Sacramenti signum displosis, ad Ecclesiam sanctæ Mariæ vulgo Populi vocitatam: vbi super Altare præcipuum, quod maius passim vocant, Capsula sanctissimi Sacramenti honorificentissime collocata fuit. Erudito deinde ac suaui concentu à Cappellæ Pontificiæ Cantoribus peracto, perq. sacram precationem à primario Ecclesiæ viro decantatam concluso, Indulgentiæ non solum pro adstantibus, verum etiam pro ijs omnibus, qui sanctissimum Sacramentum comitati fuerunt, extra Ecclesiam præ admiranda & incredibili sane frequentia ad Aream præstolante, promulgatæ fuerant. His peractis, Apostolici Palatij Sacrista, Ecclesiasticos viros in custodiam sanctissimi Sacramenti singula quaque nocte obseruari iam solitam, nocturnas vigilias alternatim acturos, cereis ac lampadibus perpetuo ardentibus illic adhibitis, destinauit.

Postera

Poſtera die peculiari nomine atque cultu Domino Deo conſecrata; pridie tamen diei, qui ſancto Thomæ Apoſtolo eſt dicatus, cum vniuerſa Societate ſuis ordinibus diſtincta, ab Eccleſia ſanctæ Mariæ Populi nuncupata diſceſſimus, ac per viam ampliſſimam & longiſsimam, quam Curſum vocant, necnon per alia loca Vrbis primaria & nobiliora, hoc eſt, ad ſanctum Marcum; Inde ad Cæſarinos per viam Vallis & Parionis, quæ Papæ olim dicebatur, ac per Montem Iordanum, & viam Argentariam, Pontemq. Aelium, quem S. Angeli nunc appellant, per Burgum denique nouum ad Aream ſancti Petri, Confratrijs omnibus, Cleroq. tam ſæculari quàm clauſtrali, necnon Senatu Populoq. Romano concomitantibus, innumeris fere interea funalibus cereis ardentibus, atque, vt vno multa complectar verbo, ſacra cum pompa & maxime quidem ſolemni ſuper ſumptuoſiſſimæ Lecticæ planum, eum in modum, quem nuper explicauimus, continua ferè pluuia tantæ Vrbis lætitiæ ac celebritati aduerſante, ad Baſilicam ſancti Petri ſanctiſſimum Sacramentum delatum fuit.

Die 20. Decemb.

Pag. 110.

Parietes viarum omnium, per quas cum ſanctiſſimo Sacramento, longiſsimo ſane tractu, ad duo ſcilicet milliaria itum eſt, tapetis & aulæis, holoſericiſq. variorum colorum pannis, atque picturis ornati paſsim cernebantur. Ad miram vniuerſæ vrbis lætitiam, & venerationem erga ſanctiſsimum Sacramentum declarandam, tam in Adriani mole nunc Arce ſancti Angeli appellata, quàm etiam in ſancti Petri Area, & maiora & minora tormenta bellica loco ac tempore, & maximo quidem numero, diſploſa fuere; ita vero, vt terribili boatu cælum crepitare, terra quati, ac tecta denique nutare viderentur.

Viarum apparatus.

Ad Baſilicæ tandem ſancti Petri ſcalas, vbi Illuſtriſsimi ac Reuerendiſsimi DD. S. R. E. Cardinales præſto-

labantur, peruentum est. Inde Arcula sanctissimi Sacramenti è lecticæ plano deposita, ab octo sancti Petri Canonicis super humeros ad Altare primarium SS. Apostolis Petro & Paulo erectum, delata fuit, atque inibi decentissime collocata. Postquam vero Cappellæ Pontificiæ Cantores Litanias sanctissimi Corporis Christi dulci & erudita diuersarum vocum modulatione, alternantibus choris, finem decantandi fecerunt, Illustrissimus ac Reuerendissimus D. Hieronymus Cardinalis Rusticucius, Sanctissimi D. N. Papæ Vicarius, Ecclesiasticam precationem ad sacrosancti Corporis Christi mysterium pertinentem, decantauit: Deinde indulgentias pro ijs, qui sanctissimum Sacramentum comitati fuerant, Magister Cæremoniarum promulgauit.

Cappellæ Pontificiæ Cantores.

Indulgentiæ promulgatæ.

Vt autem gaudium vniuersæ Vrbis bene cumulateq. perfectum foret, Sanctissimus D. N. Clemens VIII. mirum in modum ab omnibus expectatus ac desideratus, vespertino tempore aduentante, hora scilicet xxij. ipsomet Dominico die Romam ingressus est, sacro purpuratorum Patrum Collegio, necnon varijs Antistitum & Prælatorum, Illustriumq. virorum Ordinibus, ac denique Senatu, Populoq. Romano comitatus, Heluetijs item machærophoris hinc inde stipatus: Equitibus autem hastatis & galeatis, quos celeres aut leuis armaturæ vocant, atque item Cataphractis, quos armorum homines vulgo appellant, præeuntibus.

Equitatus & Comitatus.

Hoc Equitatus & Comitatus ordine Sanctissimus D.N. ad Basilicam sancti Petri profectus est, Populis per singulas regiones, immo per certa earundem regionum interualla acclamantibus, inexplicabilemq. lætitiam indicantibus, tormentis bellicis loco ac tempore displosis, vt immenso illo sonitu ac boatu, immensam vniuersæ vrbis lætitiam cælum vndique ac terra resonarent ac reboarent. Ventum est tandem aliquando ad maximam

Basi-

Basilicæ Aram, SS. Apostolis Petro & Paulo consecratam, vbi sacratissimum & augustissimum Christi corpus pro Viatico in itinere asportatum Sanctissimus D. N. religiosissime adorauit, eidemq. tum publicam tum priuatam obtulit orationem, vniuerso Comitatu de Summi Pontificis incolumitate, eiusdemq. in Vrbem reditu, gratias agente. Deinde Summus Pontifex solemnem benedictionem & Indulgentiam iuxta formam Ecclesiæ sanctæ consuetam vniuersis illic adstantibus (quorum frequentia tanta erat, quantam locus, & quidem amplissimus, capere poterat) clementer elargitus est: quam vnus ex Basilicæ sancti Petri Canonicis promulgauit.

His peractis, sacroq. S. R. E. Cardinalium Collegio dimisso, Sanctissimus D. N. Clemens in sella gestatoria vectus, suisq. Cubicularijs, ceterisq. Illustribus viris comitatus, in Aulam Vaticanam sese recepit, tota Vrbe supra quàm dici potest exhilarata.

Gratiarum actio.

CHristo gratia Saluatori, Deo & Homini, æterni Patris Filio, intra Beatæ Mariæ semper Virginis vterum Spiritus sancti obumbratione concepto & incarnato, qui Clementem VIII. suum in terris Vicarium, saluum & incolumem longo in itinere duxit, ac reduxit: mihiq. quamuis peccatori & indigno famulo, de suo ipsius augustissimo Corpore sub specie panis sacramentaliter ac mirabiliter occultato, suisq. Fidelibus in spiritualem & quotidianum cibum, necnon in Viaticum tradito, conscribenti, diuinam suam opem tulit; meq. ad meæ functionis exitum (quod ad immaculatam Hostiam in itinere pro Viatico gestatam pertinet) atque ad mei Commentarij hac de re conscripti finem tandem aliquando perduxit. Amen.

Ego Pompeius Vgonius S. Theologiæ doctor R. P. Socij Magistri sacri Palatij mandato suprascriptum Commentarium R. P. Angeli Rocchæ, Apostolici Palatij Sacristæ, diligenter perlegi: in quo nihil animaduerti quod aut Orthodoxæ fidei, aut bonis moribus repugnet, quinimmo ob variam eruditionem, & argumenti à nemine hactenus tractati sinceram & diligentem explicationem, & Pontificij ad Vrbem Ferrariam itineris, indeq. reuersionis memoriam, dignum opus existimo, quod in lucem edatur, & per hominum manus volet. In quorum fidem manu propria subscripsi.

Ego Pompeius Vgonius
S. Theologiæ doctor m.pr.

INDEX
RERVM PRAECIPVARVM,
QVAE IN COMMENTARIO COMPREHENDVNTVR.

A

Arca

N

O

P

R

Petri

FINIS.

VOCES IN COMMENTARIO COMPREHENSAE NON LAtinæ, sed pro Latinis in Italia vsurpatæ, hoc loco pro exteris Nationibus circumscriptæ.

De Mantelletto.

Palliolum, paulo infra humeros ad brachia extrahenda perforatum, haud manicatum, illud est, quod Mantellettum appellant. pag. 45. 76. & 77.

De Mozzetta.

Scapularum tegumentum cum capitio modico satis amplum, vndique rotundum, & ad anteriorem partem globulis quibusdam obstrictum, illud est, quod Mozzettam vocant. 43. 45. & 76.

De Rocchetto.

Tunica linea, candidissima quidem & subtilissima, ab humeris ad poplites vsque fluens, illa est, quam Rocchettum appellant. pag. 77.

De sanctissimo Sacramento Romanis Pontificibus iter facientibus praeferendo.

Registrum

† • A B C D E F G H I K L M N O P Q.

Omnia sunt integra folia.

ROMAE,

Apud Guillelmum Facciottum.

M. D. XCIX.

SVPERIORVM PERMISSV.